

3

IKUSPEGI POLITIKOA

IKUSPEGI POLITIKOA

1. SARRERA OHARRAK

2. LINGUISTIKA POLITIKOA:

1. Gramatikariak eta politikoak Bizkunde Garaian

Estatu bateratuak

Herritar hizkuntzen gramatikak

Latina eta "hizkuntza nazionalak"

2. Gramatikariak, apologistak, idazleak, akademikoak

Herri hizkuntzen apologiak

Hizkuntzen hierarkikuntza eta sailkatzea

Apologiaren Iraupena

3. Kontzeptu linguistikoak eta politika

Hizkuntzarekiko zeharbidezko ulerpenak

Hizkuntzaren definizio linguistikoa

Hizkeltzatik hizkuntzatarara

3. POLITIKA LINGUISTIKOA: INTEGRABIDEAK

1. Estatu-nazioaren bila

Aberria, Nazioa, Estatua

Federakuntzaren eta unitarismoaren artean

2. Hizkuntza, Estatuaren itxuratzailerak

Kolonikuntzaren politika linguistikoa

Amerika kolonialetako politika linguistikoa

Hizkuntz politika Algerian

4. BIBLIOGRAFIA ETA 1 ZATIAREN OHARRAK

IKUSPEGI POLITIKOA

Itzul gaitezen estudio honen lehenengo orrialdeetara.

Lanabes bat dugu hizkuntza; giza-gizatiarra den tresna da. Gizakiaren esankizunetarako expresabidea da: gizonaren ideiak, sentipenak eta desirak ematen ditugu mintzairaren bidez. Hizkuntzaren komunikailutasun honek, berorren gizarte dimentsioa erakusten digu.¹⁷³

Gizarte komunikaziorako tresna da hizkuntza.

Izan ere, sinboluzko arautegi hitzartua da hizkuntza, eta gisa berean erabili ohi dute hizkuntz komunitate bereko lagun guztiek. "Arautegi hitzartu" hau, ordea, zerbait propio eta berezgarria gertatzen zaio mintzaira jakin hori darabilen gizarteari. Berezgarria eta lokarria delako, hizkuntza bidez beretartu ohi ditu gizarte horrek hiztun berriak. Beste nolabait esateko ere: hizkuntzak bere baitan daraman arautegia gizarteari datzeko, eta, horregatik, berau osotzen dutenek berezko partaidetasun bat egiteko joera dute.

Hola, ba, hizkuntzak era-moldatutako gizartera handik eta hemendik giza-banakoak beretartzeko erakarmen dinamikoa du hizkuntzak.

1. SARRERA OHARRAK

Eman ditzagun, botere publikoa instituzioztaturik duten gizarteak. Hauetan ere berdintsu gertatzen da: komunitate barneko harremanetarako eta integraziorako tresna bilakatzen da hizkuntza. Hizkuntzen aurrean, ez dezake

aginteak ez-ikusiarrena egin; izan ere lehentxeago nahiz geroxeago bortxatua aurkitzen baita hautapen batzu egitera; batzuren alde nahiz besteren kaltetan diratekeen hautapenak, hain zuzen lehenengoei trataera politiko onuragarria eskainiz eta bigarrenei tratamendu politiko kaltegarria ezarriz.

Askotan aipatu ohi den “hizkuntz neutraltasuna”-ren arazoa da hau. Zer da ordea? Nola lor daiteke horrelakorik? Ez, noski, oharkabe bezala sortzen den legeria batez, ezta historiaren joanetorrien zurrunbiloan itsuki gauzak joaten utziz. Egon, ez dago, izan ere, hizkuntza kontutan oharkabe eta itsuki egiten den neutraltasunik.

Neutraltasun aktibo bat behar da, hizkuntz neutraltasunik egingo bada. Horregatik, premiazkoa da komunitate politikoan bizi diren hirigizonek —eta guztiok gara horietakoak— hizkuntzaren arazo politikoari ongi ohartuki eta kontzienteki aurpegi ematea. Eta Estatuaren aldetik halaxe gertatu ohi da: dekretu bidez hautatu ohi dituzte Estatuak beren hizkuntza ofizialak. Jende xumeak berak ere ikusi du hori nolabait: adibidez berehalaxe pentsatu ohi dugu Estatu bakoitzari *bere* hizkuntza zor zaiola. Nahiz eta halako susmoa edozein hizkuntz-karta batek bapatean desegin, hasera bateko uste ilun horiek (Estatu = Hizkuntza) behin eta berriz nahasi egiten dizkigute gure arrazoinketa politiko-linguistikoak.

Sala dezagun, ba, bai gure baitan, bai gure inguruan, joera makur hori: Suitzan ez da “suiszerarik” mintzaten, Jugoslavian ez dago “jugoslaberarik” hizkuntza ofizialtzat (K. Mitxelena).¹⁷⁴

Baina ez da harrizkekoa hori. Komunitate politikoak eta linguistikoak interkorapilatu egiten zaizkigu gure azterketan, izan ere gauzak baitira berez elkarlotuak. Hizkuntzak talde politikoan haragihartzen duenean, testu-inguruan dimentsio berri batez janzen da, eta dimentsio hau politikoa da. Nahitaez, botere politikoaren ihardunak hizkuntzaren bizitza du beti tartean. Hizkuntza hortaz beti baliatzen da; batzutan zerbitzatu egiten du, bestetan zokoratu. Haintzakotzat hartu gabe utzi ere bai ote?

Gizonak gobernakorragoak baitira, eta maneakorragoak ere, hizkuntzaren bidez.

Hjelmslev daniar irakasleak labur eta bortizki esan du hau bera: “Diktatore izan nahi dezanak, ongi egingo du semantika ikastearekin”, zeren eta hor baitabil hizkuntzaren dimentsio politikoa.¹⁷⁵

Hori horrelaxe izanik ere, ez dugu hemen *hizkuntza politikoaren* arloa ikutu nahi, hau da, ez dugu aztertu nahi politikoek sor dezaketen hizkera modu berezia. Ez. Hizkuntzak berez duen proiektio politikoaz ari gara, izan ere mintzairaren izaera politiko horregatixe baitaude elkarrengandik zintzilik hizkuntza eta politika. Elkar baldintzatuz agertzen zaizkigu biak.

Hementxe, hizkuntzaren eta politikaren urbieta hontantxe, nahi dugu lan egin.

Horretarako, bi ikuspegi jakin hautatzen ditugu, gure ustez interlotura hori ongienik erakusten duten bi ikus-puntu: lehendabizi, hizkuntzen gramatikari, apologista eta aztertzaileak ditugu gogoan; baina berorien axioma politikoak aztertuko ditugu, ez hizkuntz zientzia. Hizkuntzalariak ez dira mundutik at bizi diren gizakiak, munduko gauzez kutsatu gabe bizi direnak, halebria. Eta, horre-

gatik ere, mintza gaitezke hizkuntzalarien linguistika politikoaz. Bigarren ekinaldi batetan gizon politikoei hurbilduko gatzazkie: linguisten eritzi eta tesiek ukan dute, bai, oihartzunik franko politikoren artean. Hauen teoria eta praxiarekin badaukate eritzi haiek zerikusirik, eta joanetorri haundikoak ere gertatu dira, gertatu, hizkuntza batzuren faboretan. Hori bai: politikoen jokabideetan, interesgarriagoak ditugu hemen, ekintzen azpitik doazen korronte ideologikoak, ekintza politiko konkretuak baino.

Gure arazora hel gaitezen, zientziarteko begira puntu batetik ekingo diogulanari.

Soziologiara eta linguistikara joko dugu, politikologiara eta deretxora, literaturara eta historia orokorrera. Haatik, ez gara soziologia linguistikoan sartuko, ezta taldeen hizkerak arakatzen ere. Eta hemen ez zaigu apenas axola, zuzenki behintzat, klase politikoaren hizkera-mizkera bereziak.

Behin baino gehiagotan, gure hausnarketa historiatik eginen dugu, izan ere pentsa-iturri oparoa baitugu kondaira. Baina esan dezagun: historia, argigarri bezala hartzen da, orrialde hauek ez baitute edestia eman nahi, kondairan erabilia izan den zenbait teoria erakutsi eta azertu baizik. Hori bai, Historiak ongi erakutsiko digu hizkuntzaren historitasuna; mintzaira, gizakiaren eta giza jenderiaren aldiari, garaiari, lotua dago, egin ere, giza hizkera mendez mende joanean doazen belaunaldi txertatua egiten baita; komunitatearen gorabeheri darie. Bai gizakia, eta berdin beronen hizkuntza, espazio-garaien katez loturik ageri dira.

Labur ditzagun esku artean dauzkagun galderak:

Hizkuntza jakintzak zer-nola zerbitzatu du politika; zein arrazoin, ideia eta pentsamolde erabili du zerbitzu hortan? Zein oinharri teoriko eman dio linguistikak botere publikoari gobernakuntzarako? Zeintzu dira edo izan dira teoria linguistikoaren politik neutraltasuna edota konprometapena?

Eta aitzitik:

Nola moldatu dira politikoak, linguistikatik jasotako teoriak politik munduan mamitzen? Zer-nolako eragina ukan dute agintearen gobernakuntzan? Nor egon da norengandik: politikoak linguistengandik ote, ala alderantziz? Estatuak eta komunitate politikoak, eta orobat alderdi eta taldeek ere, politika linguistiko jakinak programatu eta egin izan dituzte. Horregatik, beti galde daiteke zein printzipio politiko eta, edo linguistikotan oin-hartu duten. "Zibilizazio hizkuntza" direlakoan kasuan du muntarik haundiena galdera honek: zeintzu izan dira horien politika linguistikoaren oinharri teorikoak?

Ziurki, ugari dira galderak eta oso elkar-trabatuak erantzunak.

Lerro hortan teoria haien lerro nagusiak azalduko ditugu. Hori da hemen egin nahi duguna. Historiatik datorkigun hizkuntzen dinamika politikoa ikusiko da. Izan ere, alde aurretik adierazi nahi dugu, ez dugula onhartzen hizkuntzekiko ikusmolde fixistarik: aldakorrak dira mintzairak, garaiak dakarren indarrez. Eta Historiaren indar aldagarri horietan, bat politikarena da. Politik erabakiek lur jate eta betetze haundiak egin dizkiete hizkuntzei, eta oso gogoan-hargarria da politikaren eragin hori.

Hizkuntza baten zori ona nahiz gaiztoa ez dira ezinbestelako patu historiko baten fruituak. Aitzitik, ekintza historiko ezagukor batzuren *ondorioak* dira.

Eta erabaki historiko hauk, hein haundi batetan, aldakorrak eta hautakorrak izan ohi dira.

La lengua (y, en último término, la comunicación que la emplea) puede adquirir nuevos registros, aumentar con el cultivo la riqueza y flexibilidad, adaptarse a situaciones más complejas o, por lo menos, a situaciones muy distintas.¹⁷⁶

Historiak hortaraxe sakaturik, hizkuntza bat oso gai da teknika berriez jabetzeko. Mitxelenak, hau dela eta, Perry-ren kainoiak aipatzen ditu: ez zekiten japonetik, baina ederki tira zuten Japoiaren kontra, geroago hegazkin japonetik, ingelesik jakin jabe, Pearl Harbour-en aurka egin zuten bezalaxe. Hizkuntza ezberdinetan ikasitako teknika batbera erabili zuten, noski.

Hots, kondizionamen jakin batzuren barnean, teknika berriak sortu dituzten mintzaira haietan ito eta galdu gabe ere posible zaie hizkuntzei teknika haik berak ikastea.

Aurreko bi atalburuetan ikusi ditugun hizkuntzaren ikuspegi linguistikoa eta antropologikoa, beste batez osotzera datoz ondorengo orrialdeok: ikuspegi politikoa, halegia. Hizkuntza guztiek duten gizarte konkretutasunari baitatxeko dimentsio politiko hori, inolaz ere bazterrezinekoa da hizkuntza bat salbatu nahiz hondatu nahi baldin bada.

2. LINGUISTIKA POLITIKOA: GRAMATIKETATIK POLITIKARA

Hizkuntzen gramatika eta hiztegiak ez dira berez jaiotzen: eramanpenik haudienarekin burututako lanen atarramentuak izan ohi dira. Printzipio eta metodologia zailez eramandako estudio horiek hizkuntzen zentzua eta bizia argitara nahi digute; horrela, ba, profanoak ere badu hizkuntz fenomenoak hobeki ezagutzeko biderik.

Noizbehinka, urlia jantziagoren batek zerbait gehiago ere jakin ohi du: Saussure, Chomsky, eta abar. Hori ere kultura da, noski.

Baina linguistikak, hizkuntzaren explikabide orohartzaile bat eskaini aurretik, errealitatearekin bortizki gudukatzen dira. Hizkuntzen errealitatearen eta iker-tzailearen artean teoria eta metodoa interjartzen dira; baina hauek —teoria eta metodologiak, halegia— ez dezakete errealitatea izurra: inolako saldukeriarik gabe berenganatu behar dute. Hori dela eta, nola ez behin eta berriz, etengabe ere, berretsamina eta berrius teoria orokor eta metodoak, berorietan baitute, izan ere, zientziek beren sostengua.

Noizik behin egin ohi diren berretsamina zientifiko horiei esker lortu ditu Zientziak, historian zehar egin dituen derrepenteko aurrerakada batzu.

Linguistek berek egindako kritika eta oharpenak ere tartean ditugula, kapitulu honetan zera emango dugu: Haro Modernoan eta Gaurgaraikoan, hizkuntzen estudio hastapenetan erabili izan dire ikuspide politikoak. Maiz suertatu baita ikuspide horiek zenbait linguistikaren abiapuntuan gertatzea, eta, horrela, premiazkoa da hori horrelaxe —eta nola— izan den jakitea.

1. Gramatikariak eta politikoak Bizkunde Garaian

Gramatikari eta politikoek sasoin-sasoineko giroa aurkitu zuten Errenazimenduan; berrikuntza eta aldaketetarako aparteko egokiera eskaintzen zuen Bizkunde harek.

XV-XVI. mendeetan bata bestearen ondotik zetozen garaiko belaunaldiek berebiziko histori unea zuten. Eta instituzio berriak ere bai: 1500. urteko bizkarrerezurraren gain zankalatraba doazen berrogeitahamar urtetan, Europaren karta politikoa aurpegi berriz janzten da. Europa ez da, hartaz gero, lehengo Europa zaharra.

Estatu bateratuak

Utopien, posibilitateen eta iragan aldietatik datorren errealitatearen arteko bidegurutzetan mamitzen da Historia. Etorkizun izangarrien eta, are gehiago, utopien izan-minik gabe, fosildu eginen litzateke errealitatea, horixek baitira errealitatearen legaminak.

Estatu frantsesaren historigile dugun Pernoud-ek poliki gogoratu digu azaldu nahi dugun hau: Frantziaren bateragintzan “posibilitate” eta “ameskari” anitz zen batera. Izan ere, historigile orok “lege historikoak” bilatzen ditu, baina berehala hasten da legeak zer-nola ulertu behar diren erakusten; *kontingentzia* aipatuko digu, alde batetik, eta ez du ahantzi beharko *giza libertate* erlatibo horren eragina ere.

Ez ditugu ahantzi nahi azpi-azpiko estruktur baldintzapenak, ezta hainbat alditan hain erabakigarri gertatu izan diren ekarkin pertsonalak; baina ezin ukatua da *gertakari politikoetan* hala-mentura eta adurra ere. Eta hortik jaio-tako errealitatean beti da, beraz, badaezpadatasun zerbait. Alabaina, errealitatearen menturatasun horrek ez du beronen benetakotasunik ukatzen: behinbetiko jaio dena hor dago planto, mamituta, eta ez da, inondik ere, izan bazitekeen baina inoiz izatera ez den hura. Aitzitik, posibilitate guztietatik izan izatera heldu den horixe da, hain zuzen, egiaz eta *de facto* den bakarra. Errenazimenduko Historian gorputzartutako gertarietako bat Estatu “nazionalen” sorkundea izan zen. Konkista eta herentzi bidez, lurralde eta herrialde ezberdin eta sakabanatuak Erregeren eskuetan elkartu egiten dira. Hala-nola, Espainian, Frantzian eta Ingalaterran lurraldezko batasun bat lortzen da; Alemaniak eta Italiak ez dute horrelakorik XIX. mendera arte.

Orrialde hauetan Espainiako eta Frantziako bilakaera politiko-linguistikoari begira ihardungo dugu, eta bidezkoa da, beraz, gertaera historiko haik hona ekartzea.¹⁷⁷

Erromatarren garaian eta Erdi Haroan ere Penintsulari *Hispania* deitzen zitzaion;¹⁷⁸ horixe zen Penintsularen izen geografikoa. Lurralde honen batasunak aparteko egokiera politikoa du Errege Katolikoekin, Isabel eta Fernando ezkontzean (1469). Ezkontza bidez egindakoa, harmaz lortuko da Granadan (1492) eta Nafarroan (1512); baina, hala ere, ez da batasun osorik, Portugal alde batera geratu baitzen. Eta Portugal-ekiko batasuna ere oso posible zen

orduan. Izan ere, 1469an Isabelentzako senargai bat Portugal-eko V. Alfontso zen, eta gerrate zibil baten (1475-79) ondorioz bakarrik gertatu zen ezinezkoa Portugal/Gaztela-ren arteko baterakuntza.

Bestalde, Portugal/Gaztela-ren batasuna logikoagoa ere bazen une hartan.¹⁷⁹

Katalunia eta Aragoarekiko hautapenak ezeztatu egiten zuen *Espainia* = *Gaztela* + *Portugal* ura. Inoiz izatekotan, 1580-1640etan ukan zuen Hispania geografikoak batasun politikorik: ezkontzek, herentziek (Gaztela, Aragoa), eta harmadek (Granada, Nafarroa, Portugal), orduan lortu zuten Penintsula zatiakua bateratzea.

Frantzia ere orobatsu gertatu zen; hor ere ezkontzaz eta harmaz bultzatu zen baterakuntza.

Ordurako Erdi Haroko posibilitate anitz hondoratua zen: Okzitania-ren izan-minak, Iparraldearen hegemoniapean galduak. Ehun Urtetako Gerratearen ondoren, hondatua Frantzia/Ingalaterraren batasuna; berdin, Frantzia borgoiniarraren erresuma (bere mugak, Rhin hibaian bertan hain poliki zituena), Borgoiniako Maria, Maximilian Austriakorekin ezkondu baitzen (1477). Horregatik idazten du Pernoud-ek¹⁸⁰:

Après la période Renaissance —époque critique entre toutes pour l'unité française— on verra la politique extérieure du royaume s'orienter sur un point très défini: la conquête de ce que l'on appela les "frontières naturelles" de la France.

Baina, Bizkunde Garaian, Rhin hura ez zen lehenen helburua; Britainia eta Behenafarroa ziren bereziki XVI. mendeko jomugak. Ongi diogu: jo eta hautsi beharreko mugak.

Bretainiako Ana oinordekoak, bazituen nobiogaiak Gaztelatik Austriaraino, Ingalaterratik Gaskuinaraino; baina, bata bestearen ondoren, Frantziako Karlos VIII.arekin (1491) eta Luis XII.arekin (1499) ezkondu zen. Hurbil zegoen, bai, Frantzia hura. Bide ona ari zen urratzen Frantziako Koroea: Ana eta Luis XII.aren alaba eta Bretainiako Dukerriaren oinordekoa, Claude, Valois-Angulême-ko Frantsesekin ezkondu zen. Horrela elkartu ziren Frantses I.aren gan Frantziako Erresuma eta Bretainiako Dukerria. 1532an, pertsonalki egindako batasuna, Erresuma-Dukerrien beren arteko baterakuntza bilakatu zen, baina ez, Erregek holakotan ohi den gisara, esalditxo egoki bat izenpetu gabe:

Nous voulons que les droits et privilèges que ceux du dit pays et duché ont eus par ci-devant leur soient gardés et observés.¹⁸¹

Hegoaldean bazegoen Frantziako Erresumak biziki gutzizatzen zuen lurralde bat, Nafarroa. Fernando Katolikoak Pirinio hegoaldea konkistatu zuenetik, Valois-tarrek Iparraldeko Behenafarroan zituzten beren politikaren helburuak. Albret-arrak ziren Seigarren Merialde hartako Errege eta Biarrio-ko Bizkonte.

XVI. mendean zehar, etengabe ahalengindu zen Frantzia hegoaldeko Erresuma ttipian esku-sartzen, hortarako ahal ziren ezkon-bideak bilatuz (1527, 1548, 1572); baina, bienbitartean, Protestantismo biarnesaren arazoa tartekatu zen. Erljio-gerrateen ondoren, Hendrike-ren (Nafarroako III.a, Frantziako

IV.a) konbertsioarekin garbitu zen problema. Biarno-k eta Nafarroak dinasti aberri bat eman zioten Frantziako Erreinuari (1589); baina, hasera batetan batasun pertsonala zena, gerora (Bretaniaren antzera), Erresumaren beraren bateragintza bilakatu zen 1607 eta 1620 urteetan.¹⁸² Ekialdeko mugak oraindik ere harat-honatean badabilta ere (Münster-eko, eta Utrecht-eko Tratatueta eta), Pirinioetako muga finkaturik geratzen da 1659an, Frantziari Rosselló uztean. Frantziak horrelaxe lortu zuen bere lurralde batasuna, eta Katalunia orduantxe gelditu zen Estatuarteko muga berri batek partituta.¹⁸³

Haro Modernoan burutzen dute, beraz, beren lurralde-batasuna: harez geroztik eginkorragoa zen instituzio, kultur eta hizkuntz bateragintza.

Herritar hizkuntzen gramatikak

Bizkundeko Monarkia haundi hauen lorkinek hizkuntzekiko gogo berriak bizten dituzte Estatuengan: Erdi Haroko Kristiandadea berregituratu egin da Estatu monarkiko horietan eta premiazkotzat ematen da hizkuntz moldaera ere berregitea.

Gramatikari berrien lanak politikoenari aurrea hartzen dio, edo batera doa, edota berehala dator. Estatu “nazionalen” hizkuntzak gramatika berriz hornituko dira, epe llabur batetan.¹⁸⁴

1492an, Antonio Nebrijak *Gramática Castellana*.

1525ean, Petro Bembo-k, *Prose della volgar lingua*.

1530ean, Palsgrave-k, *L'esclaircissement de la langue françoise*.

1536an, Fernão de Oliveira-k, *Grammatica da lingoagem portuguesa*.

Ikus daitekeenez, Elio Antonio de Nebrija (1441-1522) gainerako guztien aurretik dabil; berak egiten du hizkuntza erromantze baten lehenengo gramatika. Garaiko hizkuntzalari sonatu bat zen Nebrija, eta gramatik lanei heldu zien bereziki. 1482an argitaratua zuen latinaren gramatika bat, *Instructiones in latinam grammaticam* deitua, eta gerora, 1486-aren inguruan, gaztelaniara itzuliko zuena. Giroari erantzunez —garaiko giro linguistiko-politikoari, esan nahi da—, Granada konkistatu eta Amerika aurkitu zen urte berean *Gramática Castellana* hura argitaratzeraz menturatu zen. Geroago, 1517an, *Reglas de Ortografía Castellana* emango zuen. Ez da deus ere txundigarria, Nebrija eta Bembo-engan eginkizun politiko, erdipolitiko eta gramatikazkoak nahasian ikusten baldin baditugu.¹⁸⁵

Bizkundeko humanismo latintzaleak ez zien txera onik egiten herritar hizkuntzez arduratzen zirenei, hau da, herritar hizkuntza haik tratatu bidez zientzi kategoria batetara jaso nahi zituztenei. Baina, hain zuzen ere, Historiaren korronte nagusia beren alde zuten hauek, eta ez kultur aldetik bakarrik, baita politik eta sozial aldetik ere. Orduantxe erabakirik, herritar mintzaira, edo hobekiago esanez, Estatu berrien hizkuntza “nazionalak” mendetarako nagusituko ziren ofizialtasunean. Orduantxe hasten zen herritar hizkuntzen alde, kontzeptu extralinguistiko bat lan egiten: Mendebaleko bizitza kultur-politikoan, Estatu “nazionalak” hautatutako herri hizkuntzek beren egokiera historikoa ukanen zuten.¹⁸⁶

Latina eta “hizkuntza nazionalak”

Frantziako Erresuman topatzen dugu Bizkundeko Estatu modernoaren *typus* bilakatuena, aitzinatuena.¹⁸⁷

Eta Frantziak, utzi egingo du latina.

Tory inprimatzaile eta idazlea eta Ronsard olerkaria dira hautapen honen bidezkotasuna lehenengoz azpimarkatuko dutenak. Zergatik ez hobetsi frantsesa? Tory-ren arrazoina nazionala zen: *escripre en françoise, comme François que nous somme*. Frantsesak bere baitango ahalpide oro urratu behar du, hizkuntza bat behar du. Eta ahal badezake, bai, hizkuntza klasikoek egin duten bezalaxe: hortarako, landu egin behar, eta bere gramatik arauak finkatu. Herri-tar hizkuntza hortan produkzio literario zabal bat eman behar da, hiztunen premia guztiak aseko dituen liburugintza oparo bat.¹⁸⁸

“Nazionaltasunarekiko” eta “hizkuntza nazionalarekiko” ardura hau Bizkunde garaiko giro orokor bati zor zitzaion.

Egia da, Bizkundearen karaktererik ezagunenetako bat eredu greko-latinoak imitatu nahia izan zena; baina arazo hau ez da edonon berdinki nabarmentzen. Oro har, mundu greko-latinoarekiko grina honek kosmopolitasun bat ematen dio garaiari, eta badirudi, batberdintasun klasiko bat ezarriko zaio-la Europa osoko kulturari. Hala ere, azpitik urduri bizi dira nazionalismoak.¹⁸⁹

Eta nazionalismo horren indar osakai bat —hala gogoratzen digu Saulnier-ek— erabakilea gertatuko da Italian, Espainian, Frantzian eta Portugalen. Ingalaterra ere korronte berean sartuko da zenbait urte geroago, Elizabet I.aren erregealdian. Erdiko eta iparraldeko European (Alemanian eta Eskandinabian) ere herri-tar hizkuntzek garaitu egingo dute latina; baina erresuma hauetan prozesuaren jatorrizko indarra beste bat izanen da: Erreforma, eta ez Bizkundera.

Gaztelaniaz ari bagara, Karlos V.ak berak lagunduko dio hizkuntza horren garaipeari, pertsonalki lagundu ere. 1536ko apirilaren 17an, Paulo III.aren, Aita Sainduaren, aurrean gaztelaniaz mintzatu zen Karlos, eta usuario eta protokolo guztien aurka jokatu zuen Inperatoreak horrela egitean. *Tabu* bat hautsi zen orduan, baina ez Frantziako eta Veneziako enbaxadoreak erresumindu gabe. Karlos-en ustetan, merezi zuen Gaztelako hizkuntzak mintzaira unibertsal izatea eta nornahik ulertzea.¹⁹⁰

Hizkuntzaren baieztapen ofizial politikoa zen hura: gaztelania edo espainola ofizialki baieztatzen zen Erroman, Aita Sainduaren aurrean.

Baina, entzuleetako batek, Mâcon-eko Apezpiku eta Frantziaren Enbaxadorea zenez, Karlos V.aren jokabidea tamalgarrizat eta protokolo-begiramenduaren kontrakotzat ematen du. Eta Frantziako Erregeek beren hizkuntza “nazionalari” dioten amodioa gogoratzen du Apezpikuak. Hizkuntzen arteko ohore garbitzeak dira eztabaidaren zioak. Gaztelaniaren eta frantsesaren aldeko lehiakideek arrazoin beretsuak darabiltzate nahiz bataren, zein bestearen faboretan: frantsesak hautsiak ditu, bere zabalkundera, Erresumaren muga hertsia, eta harro dabil —diote bere defendatzaileek— Artois-en, Ingalaterran, Inperatorearen Gortean eta Italian.

Garaiko idazle batek ez du hortaz zalantzarik: *la langue Française èt toute commune* Italian eta *an Espagne, on i parle ordinerement François ès lieux plus celebres*. Arruntki mintzatzen zelako hori ez jakin nondik zekien idazle ausartak... Pentsa liteke ere, pentsa, ziurtasun hura ez zela jendeteriarengan egindako inkesta sozio-linguistiko baten ondoren ziurra.

Arrazoin sasi-soziologikoen ondoan, garaiko hizkuntzalariek bazuten beren zakutoetan “hizkuntza nazionalaren” aldeko arrazoin teologikorik ere. Cristóbal de Villalón-ek honela arrazoinetzatzen du bere eritzia:

La lengua que Dios y naturaleza nos ha dado no nos debe ser menos apazible ni menos estimada que la latina, griega o hebrea. (...). Harto enemigo es de sí quien estima más la lengua del otro que la suya propia.¹⁹¹

Ondoriobidez, Errenazimenduak konklusio hau ateratzen du: latina duintasun osoarekin truka liteke herritar hizkuntzaz. Zerbait esangarriagorik ere bada egun haietan: Liturgia katolikoaren hizkuntza, latina halegia, utzi egiten du Erreforma protestanteak, elizkizunen eta textu sakratuen hizkuntza herritartu eta herriaren mintzairara itzuliz.¹⁹²

Hizkuntz trukaketa honek ez zituen nolahalako ondorioak ekarri herriaren erlijio bizitzan. Sakonetik dardararazi zuen dena.

Bizkundeko Humanismoaren parte on batek herritar hizkuntzen alde jokatu zuen. Estatu berri haundiek ere maiteago izan zituzten haik, latina baino, eta Erreformak erlijio bizitzarako ere ofizialdu egin zituen. Nora zihoan, ba, Kristiandade zaharreko guztien hizkuntza hura? “Hizkuntza nazionalak” deituriko haiek hartuko ote zioten betidaniko lekua? Europa batua zatikatu egingo ote zen hizkuntzaz eta kulturaz?

Errenazimenduko literatura latinoak ahalegin guztiak eta bost egin zituen horrelakorik gerta ez zedin. Eutsi egin nahi zion batasun hari.¹⁹³

Erdi Harotik zetorren hizkuntz batasuna zen latinarena; tradizio baten urbizietan zetorrena. Eta Bizkundean, Antigoale klasikoaz egindako aurkikundeei esker, indartzenago ageri zen mundu greko-latinoarekiko jakin-mina; baina —D. Hay-k dioenez— ez zen hori bakarrik latina bizkortzeko arrazoina. XVI. mendean, Europak premiazkoa zuen hizkuntza hori:

Latinaren ospea eta baliagarritasuna haundiak ziren. Latintza-leak segurtaturik zeukan bere ogibidea, izan ere printzeek eta nobleziak liburuen izenburuetan eta eskaintzetan ikusi nahi izaten baitzituzten beren izenak, eta orobat irakasle, burgomaisu, apezpiku, kontserje eta soldaduek... Nazioarteko eskutizketa-edo korrespondentziarako premiazkoak ziren latintzaleak Italian Errepublikan, dukerri eta hirietan (...). Lurralde bakoitzak zituen bere intelektualak, eskola, unibertsitate eta administrazioan. Gizon haik ez ziren, noski, lurralde biztanletzaren portzentaia ttipi bat baizik; baina Europa osoan, oro har, nahiko multzo haundi osotzen zuten. Nazioarteko talde bat zen hura, eta ezin zuen jasan ez frantsesa eta ez alemana, frantsesen eta

alemanen artean ere. Literatura unibertsal bat eraiki nahi zuen nazioarteko multzo latintzale harek.¹⁹⁴

Honela, literatura neolatinoak garantizaturik zeukan bere publikoa.

Eta bultzaka zetozen herri hizkuntzez zer? Tradizio falta haundi baten aurka ari ziren lanean; tradizio eskasaren kontra eta irakurlego zabal eta leialik ezaren aurka. Ez zen batere erraza hibai gora igeri egitea.

Italiak ekin zion lehenik lanari, izan ere italiarak idazle sonatuak baitzituen, izen haundiko lumak: Dante-k, Petrarca-k eta Boccaccio-k herri hizkuntzan idazteaz ez ziren lotsatu. Eta ez hori bakarrik: hiritar burgesia hura hurbilago zegoen herritar hizkuntza hartatik, eskolatuen latinetik baino. Haatik, Alemanian, Frantzian, Ingalaterran nahiz Espainian ez zen hori bera gertatzen: lurralde hauetako irakurleriak ez zuen era berean maite herri literatura; irakurlego hau kontserbakorra zen, eta murriztagoa ere bai. XVI. mendeko lehenengo bi hamarrekoen ondoren poliki agertu zen literatura nazionalen proiektuek zenbaiterainoko modernotasun eta errealismoa zituzten. Laster gelditu behar zuen bide-atzeraturik latinak. D. Hay berak hola dio:

Frantzian eta Espainian, herritar idazleen gaitasunak eta nahikariak ez zaizkigu hain garbiki agertzen, baina, hala ere, aski estimagarriak dira. Ingalaterran eta Alemanian joera berdintsuak ageri dira, nahiz eta azkeneko erresuma hontan eta, eskierki, iparraldeko eta ekialdeko Europan latina oraindik ere premiazkoa gertatu, izan ere herri hizkuntzetako idazleak lurralde hauetan ez baitziren oraindik obra iraunkor bat emateko lain. (...). Horrela, ba, garaiko literatura europarraren berezitasunetako bat, herri hizkuntzetarako joera hori da. Dena dela, latina eurrez erabiltzen zen literaturan, eta hortxe segiko zuen oraindik.

XVI. mendeko lehenengo erdia burutzean agertu zen garbi hizkuntza herri-tarren garaipena. 1550-1560etako urte haietara arte erabakitzeke baitzegoen hori dena, eta sortu ziren eztabaidek zentzu osoa zuten garaiko kultur dialektikaren barnean.

Zer gertatu zen aldakuntza posiblea izan zedin?

Gauzak ez ziren ausaz suertatu. Jende asko zen han: politikoak, beren lehenentasunekin; gramatikariak, beren zientzia eta irakaskuntzarekin; apologistak, beren beroaldi eta arrazoinekin, eta idazleak, beren jeinu literarioarekin. Denak batean ari ziren Europako hizkuntzentzat mundu berri bat eraikitzen. Hizkuntz etorkizunari funts berria ezarri zitzaion orduan.

Jakingarria da XVI. mendetik honantz erabili izan den eztabaidari begirada arretatsu bat ematea.

2. Gramatikariak, apologistak, idazleak, akademikoak

Arrazoin sozio-politikoek bortizki lagundu zuten aldakuntzan; baina zutik zeuden, hala ere, objezio teoriko eta praktikoak. Idazleek eta intelektualek ez

zituzten batere garbi ikusten, kultura osorako, literaturarako eta zientzietarako herri hizkuntzak erabiltzearen premia eta zentzua.

Batez ere, zientziak izan ziren Haro Modernoan luzaro herri hizkuntza horietatik urrun geratu zirenak.

Spinoza-k (1632-1677) bere obra dena latinez eman zuen. Leibniz alemana (1646-1716) ez zen osorik bere herri hizkuntzara itzuli, eta frantsesez eta latinez lanegin zuen. Hobbes ingelesa (1588-1670), Koperniko poloniarra (1475-1543), Tycho Brahe daniarra (1546-1601), Kepler alemana (1571-1630), Newton ingelesa (1642-1727) eta Lineo suediarra (1707-1778) latinez ari izan ziren.

Zientziak, beraz, ohitura egina eta onhartua zuen latinez mintzatzeko.¹⁹⁶

Zientzi liburuen irakurleria gutiengo ttipiena zen, Kepler-ek berak *Astronomia Nova*-n (1609) aitortu behar izan zuenez.¹⁹⁷ Hori bai, posible zen latinez idatziz Europa osoari mintzatzea, eta ez zen hori hizkuntza klasiko honen abantailarik eskasena.¹⁹⁸ Gramatikari eta apologistak gertatu ziren herri hizkuntzei egiten zitzaizkien objezioen desegilerik bizkorrenak. Eta idazleen eskuetan egon zen, mintzaira hauen ahalpideak zenbaterainokoak ziren eginztekin erakustea. Zientifikoak askoz geroago agertuko zaizkigu alor honetan.

Lehen gramatiken hitzurreetan, eta apologistan, jasotzen dira herritar hizkuntzen kontrako susmoak:¹⁹⁹

- latina da ikastunaren arretarik haundiena merezi duen hizkuntza,
- herri hizkuntzak ezin litezke harekin aldera,
- erromantzeei eskainitako lana, alferrikakoa da,
- jende lagunabar eta xumeenaren hizkuntzak dira erromantzeak,
- ezin dira herri hizkuntzak, latina bezala, arauetara mugatu,
- batzuk —gaztelania berauen artean dela— oso eskas landu dira.

Baliteke gaurreguneko gizonentzat arrazoin edo komentzimendu hauk funtsik gabekotzat agertzea, batez ere, gerora halako arrakasta ukan duten hizkuntzak (gaztelania, frantsesa, etab.) gogoratzen baldin baditugu; baina eztabaidaren garai haietan muntarik haundiena ukan zezaketen; izan ere, geroago aukera historiko eta sozio-politikoek ez baitzuten oraindik indarririk.

Herri hizkuntzen apologiak

Literaturen jaiotuneetan edota krisialdietan hizkuntza haundiek beren apologista eta defendatzaileak eduki izan dituzte. Hizkuntzen artean halako hautapen historikoak egin behar direnean, apologista horiek betekizunik garrantzikoena ukaten dute hemengo nahiz horko mintzaira batek zokorapen galgarririk sofri ez dezan. Apologisten obretan, orrialdez orrialde errepikatu ohi da *hizkuntz nobleziaren* ideia.

Palsgrave nahiz Du Bellay-arentzat, frantsesa da hizkuntza noblea; Nebrija, Valdés nahiz Villalón-entzat, gaztelania da mintzaira noble hori; Bembo-arentzat, toskanera; Oliveira-arentzat, portugesa. Lehenen saioaldi apologetikoan, hizkuntza klasikoei aitortu ohi zitzairen nobletasunarekin parekatu eta bekoz beko jartzen zen herri hizkuntzarena; nobletasun klasiko hura, mintzaira herritarrari ere aitortu egiten zitzaion. Ondoko pausoan, norberaren hizkuntza “na-

zionala” alboko erresumakoarekin alderatzen zen. Beraz atzerriko erroman-
tzearen pareko eta gehiagotzat jotzen da norberaren hizkuntza “nazionala”.

Defentsa eta erronka guzti hauen artean, gutiengoen hizkuntzak ez dira
aintzakotzat hartzen. Katalana, okzitanoa, euskara nahiz bretoiera alde bate-
ra geratzen dira apologista ofizialetatik. Minorien abotsa ez da apologia horiet-
tan entzuten; gerora politika ofizialari arrazoinak emango dizkioten apologieta-
tik landa geratzen dira herri ttipien mintzairak, nahiz eta berauen duintasun
platoniko eta teoriko baten defentsan sekulako izkribuak sortu luma ezofiziale-
tan.

Bi koroeeen baterakuntza lortu zenetik, hizkuntza gorentzat hartzen da gaz-
telania; berau zen, Erresuma barnean ezezik, European ere garai zezakeena. Ez
da linguistikaz hizkuntza definitzen; politika da mintzairaren definitzailea eta
politika berak hautatzen du hizkuntza jakin bat politikagintzaren herreminta-
tzat.

Amado Alonso-k honela laburtzen du arazoa, gaztelaniaren onharpen ofi-
zialaren zentzua Bizkunde europarraren barnean ezarriz:

Así vemos, pues, que la historia de los nombres de nuestra len-
gua castellana en el siglo XVI, con el progresivo dominio de
español, está engranada con la índole de la cultura europea de la
época, en cuya fisonomía el sentimiento nacionalista, alerta
para los antagonismos, es uno de los rasgos nuevos más decisivos. El sentimiento de nación y *la visión de las lenguas como
instrumentos nacionales* se manifiesta aquí en actuación.²⁰⁰

Hizkuntzen balioztapena norberak bereari lagunduz egiten da, eta horreta-
rako erabiltzen diren irizpideak ez dira inondik ere linguistikoak, politikoak bai-
zik.

Apologiaren bigarren saioaldi honetan ez da batez ere herri hizkuntza latina-
ren kontra defendatzen; aukeratutako erromantzeak elkarren lehiaketan ageri
dira orain: italiararen, frantsesaren, gaztelaniaren eta abarren artean norgehia-
goka bat biztu da. 1492tik zetorren, gutienik, idarokizuna, erromantze bati egin
zitzaion lehenengo gramatikatik halebategia.

Nebrija-k bere *Gramática Castellana*-n gogoan eduki zuen hizkuntzaren
dimentsio politikoa. Hitzaurrean hauxe esaten dio Erregina Katolikoari:

Cuando bien conmigo pienso, mui esclarecida Reina, i pongo
delante los ojos el antigüedad de todas las cosas que para nues-
tra recordación i memoria quedaron escriptas, una cosa hallo i
saco por conclusión mui cierta: que *siempre la lengua fue com-
pañera del imperio*, y de tal manera lo siguio que junta mente
començaron, crecieron y florecieron, i despues junta fue la caída
de entrambos.²⁰¹

Antzekoa da Tory (1529) frantsesaren gutizia: erromatarren harmadak
baino hizkuntzak hobeak irabazi baldin bazituen, gauza beretsua opa zion
frantses hizkuntzari; araturik eta txukunduta, munduari artea eta ertia eman
behar zizkion frantsesak.²⁰²

Gramatikariek ez zuten lehen-lehenik politik arrazoinetara jotzen, baina geroxeago eta berehala ere bazekiten hori egiten.

Villalón-ek honela agertzen zituen, 1558an, bere *Gramática Castellana*-ren helburuak: lehendabizi, *presumo reducir a arte la lengua Castellana, en imitación de la Latina y Griega* esaten digu, eta eginkizun horretan italiar humanistekin eta Nebrija espainolarekin ados dago.²⁰³ Bere bigarren arrazoina honela ematen du Villalón-ek:

Y así agora yo como siempre procure engrandecer las cosas de mi naçion: porque en ningun tiempo esta lengua se pudiesse perder de la memoria de los hombres, ni aun faltar de su perfeçion, pero que a la continua fuesse colocandosse y adelantandose a todas las otras y tambien porque lo pudiesen todas las naçiones aprender.²⁰⁴

Gure egunotan, Constantino García-k (Villalón-en edizio prestatzailea berau) espreski azpimarkatzen du gramatika haren zentzu politikoa. Inondik ere, Villalón ez zen geratu egiteko aseztiko eta apolitiko batetan. Hau idazten du komentaria horrek:

Pero hay todavía otro interés manifiesto además del propiamente gramatical al codificar la lengua: el político. Los romanos habían llevado su lengua por toda Europa como medio de expansión, y, por otro, el pueblo que tuviese su lengua más perfeccionada tendría más ventajas para conseguir su hegemonía sobre los demás países.²⁰⁵

Honela, ba, Villalón eta Nebrija elkarren osagarri dira: harek tresna politiko bezala deskribatzen du hizkuntza, eta Nebrija-k hizkuntzaren salbamendurako nahitaezko bezala aitortzen du ekintza politikoa. Beraz: politikak eta hizkuntzak elkarri laguntzen diote, beren zereginetan. Laguntzen ala enbarazo egiten.²⁰⁶

Hizkuntzen hierarkikuntza eta sailkatzea

Hizkuntza *noblearen* ideia, mintzaira *konplitu*en asmazioa, ideologi postulatatu bat izan da historian, eta kontrajarren arriskutsuak sortu ditu uste horrek. Adibidez kontzeptu hauen artean: *hizkuntza klasikoak* / *herri hizkuntzak*, *hizkuntza nobleak* / *hizkuntza desnobleak*, *hizkuntza konplituak* / *hizkuntza ezkonplituak* (marketsak), *hizkuntza eskolatuak* / *hizkuntza eskolagabeak*, *hizkuntza landuak* / *hizkuntza basatiak*, *hizkuntza kortesauak* / *hizkuntza lagunabarrak*, *hizkuntza nazionalak* / *hizkuntza eznazionalak*, *legezko hizkuntzak* / *legez kanpoko hizkuntzak*, eta abar.

Nola ez ikus halako errezelo batez honelako berezketak? Balioztapen berezgarriak daude izendapen-modu horien azpitik, eta politikara ezker ez lukete ondorio onik emanen.

Hizkuntza konplituaren gaia Platon-ek ere aztertu zuen bere garaian.²⁰⁷ Nahiz eta herbesteko hizkuntzen ezaupiderik ez ukan, Platon-entzat bere greko hura zen mintzaira konplitu eta ideiala. Printzipio bat ematen zuen filosofariak,

eta ez, inola ere, ikerketaren ondorio bat.²⁰⁸ Platon-en hildotik datoz Errenazi-
menduko urak ere. Axioma horren eraginez, bete-betean sinetsi zuen Bizkunde-
ko humanismoak latinaren eta grekoaren erabateko gorentasuna.

Hebraiera, grekoa eta latina dira hizkuntza sakratuak, Bibliaren eta Litu-
riaren mintzairak. Teologi arrazoinek hori bera azpimarkatzen dute.

Arrazoiak honelatsu zihoan: Babel-en hasi ziren gizadiaren gaitzak; ido-
ro dezagun berriro jatorrizko hizkuntza eta orduantxe edukiko dugu Paradisu-
ko mintzaira ere. Nahitaez paradisuatar hizkuntza hark hizkuntza noblea izan
behar zuen, hots, latina, grekoa nahiz hebraiera. Hala dio Dubois-ek.²⁰⁹

Bazirudien, Biizkundeko teoria linguistikoak, maizenik, galduta-
ko Paradisuaren bila entseatzeko zirela, gramatika eta etimologia
bidez saiatu ere.

Peluta eta noblea nahi zen hizkuntza nazionala, eta premiazkoa zen, beraz,
beronen aitonen-semetasuna hizkuntza sakratu eta klasikoetatik jasotzea. Odo-
la garbi, odola noble. Norberaren duintasun linguistikoa salburik zen, horrela.
Dena den, guretzat hemen ez da garrantzizkoena explikabidez hartu den teo-
ria, pentsabide linguistikoa nazionalismoen zerbitzutan zer-nola erabili den
ikustea baizik. Hizkuntzen artean hierarkia bat ezarri nahi da, denen arteko
berdintasun demokratikorik ukatuz. Euskararen aldeko apologietan ere joera
eta asmo bera sumatzen dugu: ez da berdintasunik nahi, gainerakoan gainera
aitortu nahi da euskara. Paregabeko jatorria duelako, ohore guztiak aitortuko
zaizkio, eta —gure kasuan— laudoriozko aterpe horretan babestu nahiko da
gure mintzaira. Bienbitartean, inguruko hizkuntzek —apologia guztiak lagun—
politikan ukanen dute beren noblezia bikaindu eta zabaltzeko bidea. Beti ere
hobea baita aitorten platonikoen ondoan, politika ona ukatea.

Hizkuntzen jatorriaren arazoak, berauen sailketarenera garamatza. Men-
dez mende, horretan saiatu baita linguistika Haro Modernoan, eta berezikiago
XVIII. mendetik hona.

Koloniatzaile eta konkistarien kondairari esker, XVIII. mendean posible
gertatu zen munduko hizkuntzen basoan klasifikazio batetarako interpretabi-
dea bilatzea. Gehienetan, orduko linguisten hizkuntza arrotzekiko ezagutza
inoren iturrian jasoa izan ohi zen; baina iragandako gizaldiek baino informazio
zabalagoa zuten, inola ere.

Condillac, Maupertuis edo Smith bat datoz hizkuntzen eboluzio-teoria ira-
kasteen: agi denez, lehenengo estruktur hasikinetatik dute hizkuntzek beren
jatorria. (Condillac-engan adibidez, *ekin mintzaira* deitzen zaien hasikineten
zera lirake: elkar-kateaturik gabeko gramatik osakinek, desartikulatuek, oso-
tzen dute mintzaira hori). Gero, benetako hitzetara pasako ginatzeke (izenak,
izenondokoak, izenaurrekoak, aditzak, etab.); azkenik, hitz horik sistema lin-
guistikoa batean katea litezke, deklinabidea, jokabidea eta joskera erabiliz.

Bazuen erakarmentik eboluzio-teoria horrek, eta oso onhartua izan zen
XVIII. mendean.²¹⁰

Benetan ote zen “neutrala” teoria hori? Kaltegabekoa ote zen, gero?
Ikus dezagun.

Hizkuntzaren eboluzio-teoria hau (=ikuspide diakronikoan jaioa bera)

garaikideak, hau da, sasoin berekoak ziren hizkuntzei erantsi zitzairen (teoria diakronikoa errealtate sinkroniko bati ezarritik).

Jatorriz ajeturik zetorren teoria honen arabera, hauxe ondorioztatzen zen: gizartean garai berean, ezberdinki eboluzioturiko hizkuntzak genituen, hau da, mintzaira basatiak, batetik, eta zibilizatuak bestetik. Linguistentzat posible zen, hartaz gero, eboluzio fosildu baten segidako epeak une bat berean hatzematea. Denboraren jarraia, bere une guztiekin, garaikide bilakatzen zen, hizkuntzen eboluzio-uneak, mintzaira ezberdinetan, sasoin berekoak gertatzen zirelako. Mendez mendeko historia osoa linguistikarentzat alkantzu-alkantzuan agertzen zen, teoria horren arabera.

Eta ez hori bakarrik. Hartaz gero, hizkuntz eboluzioaren batabestearen ondoko geruzak eta estratuak sailkatzea ere egingarria zen. Eta, nola ez, baita hizkuntza bakoitzari legokiokoen *eboluzio hierarkia* erakustea ere.

Denboraz ezezik, kulturalki ere mintzairak lehen hizkuntzatat eta hizkuntza modernotzat ematen dira. Hori dela-eta, Calvet-ek hau dio:²¹¹

XVIII. mendean oso zabaldua zegoen fenomenoaren topatzen dugu hemen. Europaren modernotasuna goraiatu nahi da, eta hain zuzen gainerako gizarteen basatikeria prehistorikoaren aurrez aurre eman. Honela, geografi barreiakuntza, histori segida bihurtzen zen, eta sinkronikoa dena diakroni ikuspidetik juzgatzen.

Teoria horren barnean europar etnozentrismo bat igartzen dugu: metropoli zibilizatzaileetako hizkuntza ofizialak dira onik ateratzen direnak, ez kolonietakoak.

Oraindik ez ditu inork hizkuntzak deuseztatu nahi, baina bai kulturagabekotzat jotzen direnak eboluziobide batetara bortxatu.²¹²

XIX. mendean aurrerakuntza haundiak jaiotzen dira linguistikan: esate baterako, Franz Bopp-ek hizkuntza indoeuroparren ahaidetasuna frogatuta uzten du, eta F. Schlegel-ek bere sailketa tipologikoa eman zuen. Azken honen eritziz, *flexionalak* eta *ez-flexionalak* izan daitezke hizkuntzak. Geroxeago, osotu egingo du sailketa hau Schlegel berak, hiru taldetan emanez: 1) osaki bakunak, sarrienik monosilabikoak, inolako aldaketarik gabe elkar-ondoratzen dituztenei, *hizkuntza aislante* deitzen die Schlegel-ek (txinoa da hauetako bat). 2) *Hizkuntza aglutinanteetan*, ostera, hitzen erroei aurrizki-atzizkiak erantsi ohi zaizkie (holatsu turkeran eta magiarean). 3) Gerkerak eta latina bezalako *hizkuntza flexionalak*, aitzitik, flexio bidez ematen dira gramatik loturak.

Gaurreguneko linguisten artean ere, zenbait zuzenketatxo tarteko dela ere, onhartua dago Schlegel-en sailketa hori.

Sailketa honen ondoren, Schlegel-ek bere ohar historiko diakronikoak egin zituen: hizkuntza flexionalak dira eboluziotuenak, eta, hain zuzen ere, mintzaira indoeuroparrak flexionalak dira. Schlegel-ek eta Bopp-ek oinarriztatzen dute hizkuntza indoeuroparren balorazioa, eta berezikiago Mendebaleko indoeuroparrena. Behin eta berriz, teoria linguistikoak zimentarri onak emango dizkio politikari: preseski, oraingoan koloni munduan Europak burutu nahi duen ekintza politikoari emango zaio babes teorikoa. Ingelesak, frantsesak, ale-

manak nahiz espainolak (diotenez, hizkuntzarik eboluziotuenak direlako) koloni gizarte horik zibilizatu egin beharko dituzte.²¹³

Apologiaren iraupena

Giza komunitateek eta kultur etniek, talde nortasunaz ohartuz joan diren heinean, beren hizkuntzen apologia egin izan dute. Europako literatur Historiek eta mugimendu abertzaleek ezagunak dituzte honelako apologi obrak: norberaren hizkuntzaren aldeko burruka biziki laudatu ohi da, hizkuntzaren baldintzaren sozio-politikoak aldarazi nahi dira. Edozein Estatuko minoria linguistikoentzat eta mundu kolonialetako gehiengo haundientzat hizkuntz apologia horiek berekin agertu ohi dute superbizitza batetarako planteamolde teoriko-juridikoa.

Alderantziz, Estatu haundi baten indarraz baliatu diren hizkuntzek apologia horietan beren egoera abantailatsuaren zuzenospena bilatzen dute. Estatuaren eta metropoliaren mintzairaren gorentasuna eta bikaintasuna argudioz eta testu klasikoz erakusten da.

Zilegi izan begigu arazoaren gaurkotasuna bi aiputan erakustea. Oraindik ere, gaurreguneari linguistikaren lurrazpitik doazen urek badute politik zantzurik franko. Linguistek *de facto* zerbitzari onak gertatzen zaizkio politikari.²¹⁴

1946.an, bere jaiotzaren V. Ehunurteburuan Espainiak omenaldi bat eskaini zion Elio Antonio de Nebrija-ri (1446-1946). Aukera horrekin batean, haren *Gramática Castellana*-ren edizio bat eman zen argitara. Pascual Galindo katedratikoaren eta Luis Ortiz Herritar Hezkuntzarako Subidazkariaren ardura-pean moldatu zen argitalpena. "Educación Nacional"-eko Ministroa zen José Ibáñez Martín-ek idatzi zion hitzaurrea liburuari. Honela azpimarkatu zuen Nebrijaren asmo nazional eta politikoa:²¹⁵

Elio Antonio de Nebrija —y ésta ha de ser para todos los que lean las páginas de su Gramática la idea fundamental que más hondo cale en sus espíritus— fue ante todo y sobre todo, un gran español. En pocos escritores de su tiempo he visto resplandecer con tan luminosa claridad la auténtica metafísica de España, y muy pocos me han hecho vibrar con tan cálida pasión de patriotismo. Nebrija estuvo presente en la gran hora histórica en que se consagra la unidad española, como el más grande cimientto de nuestra grandeza nacional. (...) La unidad lingüística se requería así, como complemento de la unidad política. Nebrija encontraba una feliz manera de cumplir su vocación. (...) Su empresa tiene por tanto, como primera premisa fundamental, la grandeza de la Patria. Es decir, una Patria grande y unida ha de poseer una lengua común. Y ello por la necesidad imperiosa de que sea uniforme la voz de todos los españoles, y esa voz pueda conservarse en el futuro.

Eman dezagun, Ibáñez Martín-ek Nebrija-ri egiten dion exegesi hau ez dagokiola gramatikariari; Nebrija-k ez zuela hori esan nahi bere "Prólogo"

ospetsuan. Hemen, orain, berdin da adierazi nahi dugun arazorako. Izan ere, Nebrija-rena gorabehera, jakin behar dena hauxe da: gaurreguneko politiko batek, eta Hezkuntzako Ministergoaren buruzagi hamabi urtetan izandako batek (1939-1951), eta CSIC delakoa eratu eta 1967ra arte gidatu zuenak, eta prentsaren zentsore urtetan izandako gizon politiko batek ontzat eman deza-keela politika linguistiko baten helburu inperialista. Hori da hemen axolazkoe-na.²¹⁶ Gramatikariaren linguistikaz kanpoko mezuak gaurregun ere ukan deza-ke oihartzunik eta, hain zuzen, eginkizun eta ideia politikoaren zerbitzutan ukan ere.

Jakintzen arteko trukaketa hauk (linguistikatik politikara igarotzea, hale-gia) ez dira ideologo guti batzutarara mugatzen. Noizbeinka prediku beretsuak agiten zaizkio jendeteriari.

Europar Komunitate Ekonomikoan ere oraintsu eztabaidatu da, noizpait Europako Estatu Batuetan beharko litzatekeen hizkuntzarekiko arazoa. XX. mendean ez diezaioke Europari batasuna latinak eman. Hizkuntz aniztasun irmo bat behar du Europak. Nola joka, beraz, Estatuena, eta herrien, hizkuntze-kin. Aipatzera goazen eztabaida honetan —XVI. mendekoaren antzera— Esta-tuen hizkuntzak hartzen dira haintzakotzat, ez herrienak.

1975ean, Holandan izan zen eztabaida ozpindu hau: frantsesak aurreran-tzean ere segi behar ote zuen Irakaskuntzan obligaziozko hizkuntza bezala? Ala hobe zen, haren ordeztu, ingelesa sartzea? Gobernuaren legegaiak ez zuen frantsesa zokoratu nahi; baina aukerazko bezala utzi nahi izan zuen, eta, aha-lik, ingelesa obligaziozkoztat ezarri. Irakasleek eta Irakaskuntz agintariak arra-kasta osoz eman zioten aurpegi legegai hari, eta ingelesaren ikaskuntza ez zen obligaziozkoa bihurtu.

Eztabaida hura bitarteko zela, Jean Dutourd jaunak *Paris Match* asteka-rian dei bortitz bat egin zion bere irakurleriari. Guk hemen ikusia dugun zen-bait ideia ematen zuen Dutourd-ek. Gobernuaren proposamena ez zen aurrera irten, eta idazlearen ustez, *behingoz bederen kulturak bentzutu zuen politika*:²¹⁷

La victoire des professeurs hollandais est celle de la civilisation, de l'humanisme sur le détestable esprit mercantil du monde moderne. En simplifiant un peu (mais pas beaucoup) j'oserai dire que cette poignée de braves s'est battue par la langue des penseurs contre celle des marchands. A sa façon, elle a mieux travaillé pour l'Europe que tant de politiciens bonimenteurs depuis vingt ans. — La langue de l'Europe n'est pas l'anglais ou l'américain, qui n'est que le dialecte du commerce international. Car ne nous y trompons pas: ce n'est pas la magnifique littérature anglaise, ce n'est pas Shakespeare, Milton, Macaulay, Sterne, Byron, Shelley, Walter Scott, Dickens, Wilde, Meredith que le gouvernement des Pays-Bas désire qu'on enseigne à l'école, mais une espèce de *basic english* qui permettra aux petits hollandais de se faire embaucher comme guichetiers dans des entreprises américaines quand ils seront grands, ou de devenir commis voyageurs. — La langue de l'Europe est évidemment le

français. Pourquoi? Parce que la Littérature française lui fournit ses idées et sa philosophie depuis bientôt cinq siècles. La culture allemande est beaucoup plus jeune, beaucoup plus fragmentaire, ainsi que la culture russe. Un pays européen qui, aujourd'hui, tourne le dos à la France me semble trahir absolument l'Europe. Il se ravale à n'être que la succursale d'un empire commercial, opération qui peut-être, peut lui apporter une prospérité matérielle temporaire, mais dans laquelle il perdra, fatalement, sa liberté et son âme. Comment faire comprendre cela à des gouvernements qui ne prennent en considération que des chiffres et des "niveaux de vie", c'est-à-dire qui ne s'intéressent qu'aux ventres? — Pendant cinq siècles, la France s'est adressée à l'âme, à l'esprit. Jamais au ventre. De là le rétrécissement actuel de ce qu'on appelle la *francophonie*. Les professeurs hollandais avec leurs banderoles et leurs imprécations, à La Haye, ont dit non à l'Europe des ventres. Quelle bonne surprise! Tous les clercs ne sont pas des traîtres.

Berotxoa da idazlan hau, objetibitate analitikorik ukan dezan, baina bere baitandik duen berezko etorri horretan pentsamolde jakin bat nabarmentzen da. Politika linguistikoko batetarako aurreiritzi eta sloganak argi daude hor. Ikus ditzagun Dutourd-en artikulu hortan aurkitzen ditugun konklusiorik nagusienak:

1. Frantsesa da kulturaren eta zibilizazioaren hizkera, humanismoaren eta pentsalariena.
2. Frantses literaturak eman dizkio Europari ideiak eta filosofia.
3. Frantses kultura arimari, ispirituari, mintzatu zaio: aspaldidanik dator hori Europan. Klasikoa da frantsesa Europan.
4. Zinez, frantsesa da europar hizkuntza (horretan alde handia du ingelesarekin eta alemanarekin).
5. Ingeles hizkuntza, merkatarien hizkera da, salerosketarako hizkera. Gizakiaren beharrian makurrenei (sabelari) begira ari da.
6. Ingelesa ez da Europaren hizkuntza: amerikarra da.
7. Nazioarteko merkatalgoaren *hizkelgi bat* da ingelesa.
8. Frantziari ezikusi eta ezentzun egiten dionak, Europari saldukeria bat egiten dio.
9. Frantsesa uzten duenak, Frantzia bera arbuiatzen du.
10. Kultura errusiarra eta alemana, gazteak dira eta gehienetan erdizka-koak.
11. Merkatalismoak eta berritsukeria politikoak eman diezaieke sorbalda Frantziari eta beronen hizkuntzari.

Artikulugileak ezagutzen ditu, noski, Shakespeare, Milton, Byron, Dickens, Wilde, eta abar. Aipatu ere egiten ditu, baina kontrajartzen dituen hizkerak zerak dira: alde batetik frantses oparo eta aberatsa, eta bestetik *basic English* arlotea. Dutourd eta antzekoen *chauvinisme* horrek Kant, Heidegger edo Marx ahantzi egin nahi ditu, eta hizkuntzak bi sailetan banatu: batzu "ispirituzkoak"

dira, kulturaren “arima” bat txerta dezaketenak; bestek, “hizkuntza materialistak” dira, herrien kulturak ustelarazten dituztenak.²¹⁸

Nondik sortu ote da pentsamolde hori? Ez da erraza linguistek horretarako egin duten lana neurtzea; jende asko da, gaur ere, hizkuntzarekiko kontzeptu nazional-politiko-inperialista hori duenik. Gauza bat dago hor ongi salatzekoa: linguistek, kontzeptuok argitu eta mugatu egin behar zituzten, eta sarritan argitu ez baina ilundu egin dituzte. Eta gizarte eta kultur bizitzarako premiazkoa da benetan ideia linguistikoko argiak ematea. Horregatik, zenbait kontzeptu linguistikoko nahitaz kritikatu beharra dago.

3. Kontzeptu linguistikoak eta politika

Gramatikek ez dituzte hizkuntzak imentatzen, ezta gramatikoek politika linguistikoak ere. Baina gramatikariak eta linguistak dira hizkuntzen errealitatea interpretatzen digutenak. Eta hizkuntzen azalpen hori politikoenganaino iristen da; azkenik, hauek ekintzarako erabili ere egin ohi dute interpretazio hori.

Horregatik, komenigarri da zientzia linguistikoaren irakaskizunetara hurbilpen kritiko bat egitea, zientzia horretan ere ez baita dena zientzia heldu eta umotua.

Hizkuntzarekiko zeharbidezko ulerpenak

Errealitaterik soilena ere aniztasun aberatsa da.

Ikuspegi askotatik uler genezake, eta haren ezagupidera iristeko gizonak berak egiten du hautapena: ikusle kontziente bakarra den gizakia ikuspide jakin batetik hasten da hurbiltzen errealitate horretara.

Badakigu, hizkuntza, berez, sistema egituratu bat dena, eta sistema hau berau beste anitz sistemak inguratzen duela, eta betetzen. Linguistika da bere aztergai propiotzat hizkuntza duen zientzia bakarra; baina bada bestelako zientziarik ere, giza-hizkuntza albotik azterkizuntzat duenik. Beste zientzia hauen hurbilpideak, hizkuntzak “ad extra” dituen ikuspegietatik egiten dira. Historiak, soziologiak, linguistikak, pedagogiak eta abarrek ere estudiatu ohi dute hizkuntza; hala ere, kanpotikako hurbilketak dira horik denak. Hizkuntzak bere baitandik kanpora dituen erlazioak jasotzen dira holakoetan, eta beti ere jakingarririk franko bildu ohi da. Baina —esan beharra dago— alboko zientzia horiek ez dezakete linguistikak berez duen lekua har. Eta alderantziz: linguistikak ongi nahiz nolahala zehaztu eta mugatu dituen kontzeptuak eta baieztapenak, bestek egoki, oso nolabait nahiz desegoki erabil ditzake ekintza praktikoetan.

Horixe da gure hemengo kezka: horrelakorik gerta ote litekeen linguistikaren eta politikaren artean.

Sarritan hizkuntzei eman ohi zaizkien izenondokoak aipatu ditugu (hizkuntza *kortesauak* / *lagunabarrak*, *eboluziotuak* / *gabeak*). Linguisten artean ere topa ditzakegun kalifikapen horietatik asko ez dira estudio linguistikoen ondorio zehatzak, baizik eta hizkuntzek gizartean ukan ditzaketen eginkizunen

arabera ezartzen diren definizio-moduak. Nolabait ere, eta gehienez, balio soziologikoa ukan dezakete izenondoko horiek. Anbiguitate horregatik, adjetibazio horiek, hizkeren eta hizkuntzen izaera estali gehiago egin dute, erakutsi eta egunargitaratu baino.

Har dezagun, esate batetarako, adibide hau: hizkuntza *literarioak* eta *ezliterarioak*.

Zer diosku berezketa horrek? Hizkuntza ezliterarioak ez ote dira halako sub-hizkuntza batzu? Izan ere, ez dute zibilizaziorik sortu, ez kulturarik: zenbait hizkuntz sailketatan esan ohi denez, hizkuntza ez-zibilizatuak dira, kulturagabeak... Eta, egiaz eta benetan, zer da hizkuntza ezliterario bat, *oraindik* hazkuntza idatzi bat ukan ez duen hizkuntza ezik?

Horixe da, bakarrik. Besterik ez.

Linguistikak ez du honetan batere zalantzarik: *hizketaren kodigo orokor bat da hizkuntza*. Egon, berez dago hizkuntza, inolako idazkuntzarik gabe ere. Horren aurretik bizi da; balio du kulturarako. Idatzi ere, lehendik ere bizi delako idazten da. Mendebaleko gizonak badu arazo honetan joera makur bat: kulturak, kultura izena nahi badu, idatzia behar du izan. Honela, *ahozko kultura* ez du haintzakotzat hartu ere egiten, eta hain zuzen ahozko kultura horietan leku-lekuan dago hizkuntza mintzatua. Milaka urtetan ehundaka herrik ahozko komunikabidearen kultura bizi izan du. Mendebala bera ere ez da inprimategiaz oso berandura arte baliatu, eta herrien analfabetismoa ez da berehalakoan (eta oraindik ere!) ezabatu. Aski dugu gure ingurumarian begirada bat ematea.

Haatik, Mendebal honek eta herri desliterario haiek hizkuntzak eduki dituzte, eta ahozko hizketaren munduan bizi izan ahal dituzte beren kultura propioak.²¹⁹

Ahozko kulturakiko balioztapen horiek deus guti lagunduko digute hizkuntzen ezagupide zientifiko bat ukaten.

Eta soziologiaz zer?

Balorazio soziologikoekin nola ezagut dezake Linguistikak bere aztergai propioa? Zein esannahi dute guretzat Calvet-ek jaso duen esaldi honen gisakoek?²²⁰

Frantzian, Sortaldeko lurralde elebidunetan, bi hizkuntza daude elkarrekin: lehen hizkuntza, hizkelgi bat da ... : "patoisants" direlakoak bigarren hizkuntza bat jakitera bortxatuak daude, hizkuntza nazionala halegia...

Ikus daitekeenez, hastapen batean *hizkuntza* bezala aipatzen zaiguna, gero *hizkelgi* (dialektu) bezala agertzen da, famili arteko eta herritar arteko hizkera baita bakarrik, ez ofizialtasunean dabilen zerbait. Esaldi horietan, inguru soziologikoak kontzeptu linguistikoa bera aldarazten du eta *hizkuntzatik* hizkuntza ez-nazionalera eta *hizkelgira* igarotzen gara.

Jokabide honen arriskuak errazki sala daitezke, errazkiago salatu, kendu baino. "Hizkuntza", "hizkuntza nazionala", "hizkelgia" eta horrelakoek laudoriozko nahiz erdeinuzko konnotapenak ekarriko dizkigute berehala, hau da, gizarte bizitzari lotuta datozkigun balioztapenak; ez, ordea, ezagutza objektibo eta zientifikoak, hizkuntza difinitzeko Linguistikak behar dituen kontzeptuak.

Oso kontuz ibili behar dugu balorazio historio-kulturelez eta soziologikoez, ez baitira hizkuntza bere baitandik ezagutzeko pentsatuak. Balorazio horiek gorentasun kontzeptuak eta helburu politikoak berekin ekarri ohi dituzte, eta ezer guti lagun diezagukete.

Hizkuntzaren definizio linguistikoa

Ikusi dugu Sapir-ek eman digun hizkuntzarekiko definizioa.²²¹

Eman dezagun orain pausotxo bat gehiago: Non ezarriko dugu *hizkuntzaren* eta *hizkelgiaren* arteko muga garbia? Garrantzizkoa da hau, elkarren osagarri eta muga diren kontzeptu hauen konnotapen gaiztoetatik kutsatu gabe irten nahi badugu.

Gaurreguneko linguistek badakite hitz horien muga badela laino hertsirik franko,²²² eta badakite zerbait gehiagorik ere: linguistikatik kanpo, hainbat erabilkera makur izan dezaketena. Horregatik idatzi du Mitxelenak:²²³

En lingüística histórica, donde el concepto tiene su origen, se habla lo mismo, sólo que a nivel diferente, de dialectos indoeuropeos, de dialectos germánicos o de dialectos alto-alemanes; en lingüística descriptiva se alude con ello a una falta de autonomía, a una dependencia con relación a una norma no exterior en cierto modo, pero sí superior, puesto que es aceptada. Pero en el mismo uso corriente español, *dialecto* se contrapone a *lengua* (o al más culto *idioma*), con una connotación que, a la falta de autonomía, añade una falta de nobleza o de dignidad.

Makurkeria askotarako nahaspideak daude hor, *hizkelgi* hitza nolana hie manea eta eskuza badadi. Badago usuario historiko bat, hizkuntzen aldiaren eta genealogiaren haritik garamatzana. Hala-nola, *hizkuntza* indoeuroparrak hamaika *hizkelgi* talde sortzen ditu (tokarioa, indoarioa, iranioa, armenioa, anatolio-lizio-lidioa, gerquera, italikoa, zelta, germanikoa, eslaboa), eta hauetatik bakoitzak bere *subizkelgiak* ematen ditu gero (esate baterako, *italikotik* jaiotzen dira latina, oskoa, unbroa). Eta subizkelgi horietako batetik, latinetik, datoz erromantzeak (italiera, espainola, portugesa, katalana, frantsesa, okzitana, errumaniera). Behin eta berriz zatitu diren mintzaira horietatik datorkigu, beraz, *gaurregun* hizkuntzatat daukagun asko. Baina mendez mende luzatzen diren genealogi enbor eta adarrei begira badieziaiegu, gaurreguneko hizkuntza horik indoeuroparraren azpi-subizkelgiak baizik ez ditugu. Denboraren ardatz horretan indoeuroparra izanen litzateke *hizkuntza* bakarra, eta hori ere historian harago ezin joan garelako.

Diakronian darabilgun hizkera-modu honetan *hizkuntza* eta *hizkelgi* hitzek eboluzioaren erlazio generalogiko bat izendatzen dute. Hitzek ez dute hemen balio sinkronikorik, eta inola ere ez konnotapen gaixtorik.

Diakroni eta histori mailatik sinkroniara igarotzean jaiotzen dira gaizkiulertzeak, balioztapenak tartekatzen baitzaizkigu orduan. Katalanak eta gaztelaniak, gaztelaniak eta aragonerak, frantsesak eta bretoierak zein moduzko

elkar-erlazio dute? *Hizkelgizko* erlazio bat ote da? Eta hala balitz, hizkelgi erlazio hori *berdina* da?

Linguisten artean, zergatik izendatzen da *hizkuntz* erlazio bezala katalanaren eta gaztelaniaren artekoa eta hizkelgi erlazio bezala gaztelaniaren eta aragoenaren artekoa? Calvet-ek gogorki salatu ditu gaurreguneko Linguistikaren anbiguitate hauk, maneaketa politikoak ere tartean baitabilta.²²⁴

Autore berak, maneaketa kolonialistak salatzen ditu. Europar kolonialismoa poliki baliatu baita hitzen definizio falta horretaz, arrenkura haundirik gabe baliatu ere.

Hizkelgi eta *hizkuntzaren* definizio sinkronikoa balorazio sozial, politiko eta kulturaletatik egin izan da. Ez da ezagutza linguistiko hobego baten bila egin, *betekizun eta funtzio sozial* batez baizik. Errealitate sozial menperatzaile baten zerbitzutan emandako azalpena da. Horrela, *hizkuntz* errealitatea ez da ezagutza zientifiko baten onetan azaltzen, gizarte errealitate menperatzaile baten probetxuz baizik. Calvet-ek honela esan du:²²⁵

Orain artean esandakoak, argi uzten du hizkelgia *hizkuntza* bentzutu bat baino ez dela, eta, *hizkuntza*, berriz, politikoki garaile irtendako hizkelgi bat.

Hizkelgitatik hizkuntzatarara

Etnia koloniatu baten mintzaira *hizkelgizat* ematen da, metropolikoa *hizkuntza* bezala ikusten den bitartean.²²⁶

Kontrajartze guztion artean (zibilizazio/basatikeria, metropolia-kolonia, literatura idatzia/ahozko literatura, etab.), herri koloniatuei historia bat ukatzeraino hel liteke.²²⁷ Textu inguru honetan, *hizkuntza* menperatua hizkelgi bezala sentitzen eta deskribatzen da. Pizkaka-pizkaka, *hizkuntzen* hierarkiaren ideia sartzen zaio jendeari kaskopean: arazo horretaz pentsamolde bat, ideologia bat, sortzen da. Horrela, ba, *hizkuntza* menperatzailea (hau da, metropoliakoa, gizarte eta politik erpinean dagoena) betidaniko izaera zimelkaitz, aldaezin eta paregabez mamitua da. Horregatik, ez da harritzekoa beti eta nonnahi idazkera eta gramatika bakar bat finkatu badu. Alderantziz, *hizkuntza* menperatua hizkelgi nahaste-borraste bat da, idatzezina, nahasmendu guztien iturburua.

Horixe dio kolonialismoaren ideologia "argigarriak".

Hala ere, begira zer dioen Sapir linguista sonatuak:²²⁸

Hegoafrikako boskimano atzeratuena sinbolu sistema aberats baten formez mintzatzen da. Eta *hizkuntza* hori, funtsean, ederki asko gonbara daiteke frantses kulturadun baten hizkeraz.

Eta gehiago dio oraindik Sapir-ek:²²⁹

Hizkuntzaren egiazko arima ulertu nahi badugu, erantzi egin behar ditugu guregan, gure "balio" maiteenak, eta jakin-min eta bihotz zabaltasun berarekin begiratu ingelesa eta hotentotea.

Bizi izan duen historiari lotuta daude *hizkuntza* baten ajeak; posible da, esate batetarako, historia horregatixe *hizkuntzak* hiztegi haundirik ez izatea,

edota —ezarri zaizkion gizarte kondizioengatik— praktikotasun ttipia ukatea, edota kultura distiratsu baten altxorrik ez izatea. Baina hori dena horrelaxe izanda ere, ez dago hizkuntza horren beraren estruktur balioaz egoera historiko-soziologikoaren arabera judiziorik egiterik. Ez da harritzekoa, beraz, Sapir-ek idatzi duena.²³⁰

Jendeak hizkuntza primitiboez ukan ohi dituen eritziak benetan funtsik gabeak dira: mintzaira horik expresio-pobrezia batetara kondenatua daudela uste izaten da. Ipuin hutsa da hori.

Hizkuntzen funtsezko oinarri eta azken posibilitateetan denek ahalpide beretsuak dituzte, irtenbide konkretuak ezberdinak izan arren. Eta hortxe, konklusio horietan dago gakoa: politika linguistiko batek, jatorra eta egiatia izan nahi badu bederen, konklusio horietatik hasi behar du, eta ez sasizientifiko diren oinarri eta aurreeritzietatik.

3. POLITIKA LINGUISTIKOA: INTEGRABIDEAK

Arakatu ditugun ideia linguistiko haien zabalkundea eta Europaren hegomendebaleko Estatu modernoan jaiotza garai berekoak dira, Bizkundekoak. Frantzia, Ingalaterra eta Espainia iristen dira lehendabizi “Estatu-nazio” delakoari instituziotasun berri bat ematera. Bestalde, Estatuekin batera, politik bide berriak sortzen dira.

Eratu berria den Estatuari oso baliagarri izan lekiok Bizkundean sortu den ideia politiko-linguistikoen sistema hura.

Hizkuntza “nazionalen” hautapen historikoa egitean, bi abagune on izenda ditzakegu Europako mendebalean: Italian eta Ingalaterran XIV. mendekoa, eta Frantzian eta Espainian XVI. mendekoa. XIV. mendearen erdi alderako burutua du Italiak bere erromantzearen nobleziaztapena: Dante, Petrarca eta Boccaccio-k frogatua dute toskanera noraino hel daitekeen. Literatura eder berri bat jaio da. Italiaren politik zatiketaren kontra eta atzerritarrek Penintsulan duten jabetasunaren aurka ere, literaturgintza horrek itzalik errespetagarriena emango dio Toskanako hizkelgiari, Italiako hizkuntza “nazionala” izatera irits dadin.

Sasoin berean Ingalaterrak ere bere hizkuntz hautapena egiten du. Kasu honetan hautapen hori arras politikoa da: Ehun Urretako Gerratearen barnean, 1362az geroztik, hizkuntza frantsesaren ordez ingelesa ezartzen da Hauzitegitan eta Parlamentuan.

Italiako literatur oinarri eredugarri hark eta Ingalaterrako erabaki politikoa honek “nazionaltzat” sagaratzen ditu, XVI. mendetik honakoan, hizkuntza ofizial horik.

Izan ere, Errenazimenduak lehen eta Erreformak berehala, hautapen hura argiagotu eta nabarmenagotu baizik ez dute egiten. Geroz eta gehiago izanen dira beren hizkuntza berarizkoak ofizialtzat emango dituztenak. Gaztelaniak (Gaztelako erromantzeak) edota *langue d'oil* deituak (Frantziako Irlako mintzairak), tradizioz datorren latinaren aurrez aurre jarriko dira. Erromantze hauk biziki ongi kokatuko dira gizarte politiko berrian. Bi baldintza dituzte oso egoikiak: Erregeren Gorteko hizkuntzak dira, eta Frantziaren edo Espainiaren Monarkia modernoa instituzioztatuko duten Erregeen mintzairak dira gaztelania eta *langue d'oil* horik.

1. Estatu-nazioaren bila

Bizkundera baino gizaldiak lehenagotik, Errenazimenduko Estatuaren batasuna egin zuten Monarkien mintzairak ziren, gerora hizkuntza “nazionalak” deituak izango zirenak. Monarkia nagusiaren hizkuntza bilakatu zen Estatuaren hizkuntza ere. Oso zaila gertatzen da hori dena halabeharrezko kasualitatez eta menturaz suertatu zela sinestea. Orduko hautapen politikoa, Estatuaren etorkizun linguistikoaren mugatzaile eta xedagarria gertatu zen. Errenazimenduak sortutako Estatu-nazioaren entitate politikoari zegokion errealitate linguistikoa eskaintzen zuten “hizkuntza nazionalak”.

Horregatik, ba, interesgarri da hemen “Estatu-nazio” haien esannahia poxi bat aztertzea.

Aberria, Nazioa, Estatua

Aberriaren (*Patria*) eta Nazioaren (*Natio*) ideiak ez dira Errenazimenduan jaiotzen. Goragotik datoz, Erdi Harotik.²³¹

Herri barbaroen kulturetan eta egintza juridikoetan aurki litezke lehen-hazi bezala. J. Lejeunne-k hau dio:²³²

Erdi Haroaren azkenetan Estatuak beren gain hartzen dute —eta harro-harro aldarrikatzen, gainera, beren egiteko hau— aberriaren defentsa. Aberria burutu egin behar da, baita kanpoko janzkietan ere; egunoroko lanek eta ahaleginek osotzen dute aberri konplutua.

Baina aberriaren kontzeptu hau, ikus daitekeenez, ideia laikotu berri bat da. Errenazimenduko aberriak eta nazioak baztertu ditu Erdi Haroko bere osaki “eliztarrak”. Egia da hauetxek izen zirela lehenengo mende haietan, kontzeptuari edukina eman ziotenak, baina, hain zuzen, Bizkundera garaietan “aberria” hitza edukin berri batez betetzen da. Izan ere, Erdi Haroan.

Gurutzadek eraginik haundiena ukan zuten nazioerikiko norberaren atxikimenduaren eta sentipenaren hazkuntza suspertzen (...). Eta hori, frantsesengan berezikiago, hauentzat —Louis Bodin-ek dioen bezala— *Gesta Dei per Francos* baitziren gurutzadak.²³³

Iberiar Penintsulan, ostera, Erdi Haroko *Hispaniari* batasun zentzua emango dion faktorerik bortitzena Birkonkista izanen da.

Monarkia eta Estatuia etengabe saiatzen dira “nazio” ideiaz jabetzen. Bote-redunek badakite kontzeptua beren zerbitzuan maneatzeko. “Nazioa” ez da, pentsamendu ofizialean, gizarte errealtate etnokultural batetan ikusi nahi, baizik eta etorkizunerako asmatu eta indartu nahi den Estatu “nazional” instituzioztatu bati lotzen zaio. Kontzeptuz eta errealtatez Erdi Haroa gaudituz egin nahi du Errenazimenduak, “nazio” edo “nazional” hitzak erabiltzen dituenean. Erdi Haroak Eliza-Inperioak zituen, boterearen ardatz unibertsal bakar edo bikoitz bezala: unibertsaltasun instituzioztatu hari Estatu “nazionalarena” ezartzen zaio orain aurrez aurre. Federakuntza bidez edo eratu den Estatu monarkikoaren izaki konstituzionala horrela birbaieztatzen eta birmoldatzen da Bizkondeaz.

Nazio kontzeptua —Antropologiak erabili ohi duen *etnia kulturalaren* zentzuan eta helburu politikoetarako eskubideak aitortuz— XIX. eta XX. mendeetan indartzen da. XVI. mendean politikoki nagusitzen den nazio kontzeptioa garaiko monarkiei atxekirik agertzen zaigu.²³⁴

Federakuntzaren eta unitarismoaren artean

Monarkia haundien barnean diren nazio ezberdinek (eta orain *nazio* hitzaren esannahi etno-kulturalaz ari gara) ez dute Errenazimenduan denekin arteko baterakuntza politiko soil eta hutsa onhartzeko. Integrazio politiko horren kontrako indarrak oso bizirik daude, eta behin baino gehiagotan lortu egingo dute asmoa geldiaraztea.

Bretainiak aurpegi emango dio asimilazio politikoari, Herbehereek (Hollandak) eutsi egingo diete beren lekuko autonomiei; Nafarroak behartu egingo du Errege bere barne konstituzioa aitortzera... Zentralismoa ez da egun batetik bestera Erregeek ezarri ahal izango duen sistema politikoa. Baina, Erregeek bereganatu dituen lurralde berrietan (eta berauetan onhartu egin beharko dituzten berizko instituzioak), edo antigoaletik lege zaharrak dituzten herrialdeen ondoan (gogora ditzagun, esate batetarako, Araba, Gipuzkoa eta Bizkaia Penintsula barruan, eta Lapurdi, Behenafarroa eta Zuberoa Iparraldean), badago halako erregezaletasun herritar bat ere Europan. Zaletasun lainotsu horrek bideak urratu egingo dizkie teoria eta praxi berriei, eta Errege Absolutismoa bera ere posibleago gertatuko da horrela.²³⁵

Erregeek ez dute ahanztiko ahalpide hori. Saiatuko dira indartzen, eta gobernailu hobe eta azkarragoak sortzen. Estatuia geroko eta efikazagoa izanen da Europako Monarkia haundietan. Boterea dutenengan mentalitate eta psikologia berri bat ari da jaiotzen.

Frantzian, Luis XI.az geroztik; Ingalaterran, Tudor-tar lehenengo bietaz gero, eta Espainian Isabel eta Fernando-rengandik hasita, Erregeren agintea indartuagoz doa. Zerga iraunkorrek, harmada iraunkorrek eta Erregegoaren inguruan ugarituz datozten funtzionarioek Gobernu zentrala moldaberritu egiten dute. Garai berean, probintzietarako errege-administrazioa bizkortu

egiten da eta tokian tokiko agintariak desboteretu egiten dira, edota Erregek bidalitakoekin ordezkatu.²³⁶

Honela, ba, historia ezberdinak eta bestelako instituzioak dauzkaten lurraldeek Monarkia batberaren barnean bateratu beharko dute. Hori, bai, premiazkoa zen kasu bakoitzean integrazio-helburuetara iristeko, arriskuak eta ahalpi-deak ongi neurtzea.

2. Hizkuntza, Estatuaren itxuratzailerak

Nazioaren kontzeptzio estatistaren barnean, hizkuntza ofizialak kultur eta politik eginkizun garrantzizko bat beteko du. Arazo honetan leku sinalatu bat dute hizkuntzaren teorikoek.

Kukenhein-ek egin du XVI. mendeko gramatikarien historia. Autore honek espreski aipatzen ditu hizkuntzalari haien asmo politikoak. Ez ziren politikatik urrun zeudenak.²³⁷

Las obras de los gramáticos del siglo XVI están animadas de sentimientos muy imperialistas, y no es por la sola curiosidad intelectual por la que los príncipes del Renacimiento han estimulado los esfuerzos de aquellos que querían “embellecer” la lengua nacional; es importante destacar que este interés por su parte conllevaba puntos de vista netamente políticos: asimismo, más de una vez las autoridades han querido intervenir de una manera decisiva en favor de una codificación definitiva de la lengua “nacional”.

Politika ezezik, inperialismo bat ere topa liteke gramatikari haiengan. Zentzu hau erakusten duen gertakari bat ezaguna da Nebrija-ren bizitzan eta beronen *Gramática Castellana*-ren inguruan. Nebrija-k berak kontaturik dakigu haren berri. Salamanca-n aurkeztu zion Erreginari bere liburugaia, argitara zezan. Gramatikak zer-nolako probetxurik ekar zezakeen galdetu zion Isabel-ek. Eta, nebrijarrak dioenez, Avila-ko Apezpikuak hartu omen zion aurrea, hain zuzen, berak, autoreak berak, eman ahal izango zituen arrazoinak erabiliz (*i respondiendo por mi dixo*):

después que Vuestra Alteza metiesse debaxo de su iugo muchos pueblos bárbaros i nacionales de peregrinas lenguas, y con el vencimiento aquellos ternian necesidad de recibir las leies que el vencedor pone al vencido i con ellas nuestra lengua, entonces por esta mi *Arte* podrian venir en el conocimiento della.²³⁸

Nebrija-k 1492an idazten zuen hori, hain zuzen Amerikaren Aurkikunde urtean. Hiru arrazoin ematen zituen liburuaren argitalpenaren alde, eta hiruretatik bat arrazoin politiko haxe zen.

Gure egunotan, Amado Alonso-k azpimarkatu du textu honen balio politikoa, eta, ondoriobidez, Nebrija-ren kontzientzia politikoa.²³⁹ Ibáñez Martín Ministroak honela komentatu du hori bera, gorago aipatu den liburuan (1946):

Vale la pena meditar un poco sobre el profundo sentido de estas palabras. Es indudable que tanto el Prelado Abulense como Nebrija pensaban en la lengua como instrumento apostólico de evangelización, con lo que presagiaban su mejor y futuro destino. Pero, ¿qué expansión era ésta? No es ninguna audacia descubrir en estas afirmaciones el propósito político que ya debía bullir en la mente de la Soberana.²⁴⁰

Guzti hori idaztean ez zezakeen Nebrija-k Amerika burutan izan, berehala aurkitzekoa baitzen oraindik, baina obraren ikuspegi politikoa ukazina gertatzen da.

Kanporako inperialismo linguistikoa aipatu dugu. Baina ikus dezagun beste ideia bat ere. Nebrija-ren asmotan, Monarkiaren lurraldeetarako ideial bat zen hizkuntz asimilazioa:²⁴¹

I cierto assí es que no sola mente los enemigos de nuestra fe que tienen la necesidad de saber el lenguaje castellano, mas los vizcainos, navarros...

Hori da Nebrija-k Gaztela-ko aginte politikoari proposatzen diona. Helburu linguistiko horrek bere baitan du asimilazionismoaren ametsa: geroz eta gehiago *gastelania*, *español* bezala aipatzen da. Hola dio Amado Alonso-k:²⁴²

El neologismo *español* para nombrar el idioma es hermano del neologismo *patria*, que aparece también en el siglo XVI en España y en el resto de Europa con un sentido suprarregional de la tierra natal.

Geroz eta areago, *aberria* eta *Monarkiaren eremua* berdindu egiten dira, eta *Erregeen eta berauen Gortearen hizkuntza* (= *gastelania*) ere *hizkuntza nazionala* bihurtzen da (= *espainola*).

Errenazimenduko kontzeptzio estatu-nazional honek (ez baitzuen etnia nazionalen definizio sozio-politikorik lortu), geroko nazionalitate-problemen hazia erein zuen.

Juan de Valdes gaztelaniaren apologistak zioenez, hizkuntzen ugaritasunaren explicableetatik bat *no estar toda (la provincia) debaxo de un principe* da.²⁴³ Hau da, banaketa politikoak, banaketa linguistikoa dakar berez. Hemenetik hasita, ez zegoen urruti Erreinu osorako batasun linguistikoaren beharra edo komenentzia baieztatzea. Eta nola ez hortaraino iritsi, Juan de Valdés bati, esate batetarako, inguruko hizkuntzei buruz zituen eritziak haintzakotzat hartzen badizkiogu: *euskara* ulertezina da, dio Valdés-ek, eta ez du Erreinu barneko komunikaziorako balio, *katalanak* erro arrotzak ditu, *portugesa* kasik gaztelania bera da.²⁴⁴

Teoria guzti hauk gehiegi hurbiltzen zaizkie Calvet-ek glotofagia politiko bezala salatzen dituen frantses irakaskizunei: *Horretaz gero, botere politikoa-renak dira bakarrik hizkuntzak, ala ez dira inola ere hizkuntza*.²⁴⁵

Grégoire apaizak, Iraultza Frantsesaren gidari sonatuak, 1788an honoko hau idatzi zuen:

Ez Europan eta —nik dakidanez— ez inongo beste tokitan gertatzen da gizarte osoak hizkuntza nazionala ez erabiltzea. Oso bestelakoa da Frantziaren egoera: zortzi milioi lagunetatik guti batzuk dira kapaz total-motel hitz batzu nahiz esaldi batzu ozta-ozta erabiltzeko: gainerakoek ez dute frantsesa fitsik eza-gutzen.²⁴⁶

Idazle honi bere *Essai sur la Régénération physique, morale et politique des Juifs* sariztatu zioten 1788an. Judeguez oso jakituna baguenen, oraindik Europako hizkuntzen mapa bakar bat ere ikusteko zeukan.

“Argiak, erlijioaren ezaupide garbia, legeen egimen erraza, nazioaren zoriona eta politik ezintasuna”, hori dena zen Grégoire-ren kezka.²⁴⁷ Horretarako, *l'anéantissement des patois* lortu behar zen, hau da, tokian tokiko hizkuntzen deuseztapena.

Grégoire-k 1790ean zabaldutako inkestaren helburua politikoa zen.

Errenazimenduan, arrazoin estatu-nazionalengatik, eta Iraultzakoan, arrazoin ideologiko-zentralistengatik, patu gaizto bera jasan behar izan zuten minoria etno-kulturalen hizkuntzek: bitzta zibil ofizialetik baztertuak izan ziren. Hona hemen, XIX-XX, mendeetan gutiengo nazionalen eskakizun harmatu nahiz ezharmatuen oinharri historikoak. Metropolietao teoriak eta praxiak, XVI. mendeaz geroztik aplikabide zabal eta berria aurkitu zuen kolonietan. Kolonialismoaren historian ere bi une bereiz ditzakegu: Espainiak eta Portugal-ek munduan bete zituzten konkista eta kolonikuntza, Europak XVIII-XIX. mendeetan lortutako koloni zabalkundea.

Aipa ditzagun hemen bi kasu, Hispanoamerika eta Aljeria.

Kolonikuntzaren politika linguistikoa

Arestian argi geratu zaizkigu linguistikaren eta politikaren arteko zerikusi eta erlazioak.

Teoria linguistikoetan, gizaldi bakoitzak eman ohi du fruiturik aski bere empresa kolonial eta politikoetarako. Hau da, adibidez esateko, Jules Ferry baten kolonikuntzak, afrikanismo kolonialaren ikaskizun teorikoak ditu bide urratzaile bere aurretik. Maurice Houis-ek zera idatzi du:

Honela sortzen dira lehen-hizkuntzen estruktur pobrezia-idea eta ahalpide eskasiaren ustea. Delafosse eta Westermann bezalako afrikazaleen idaz lanetatik kolonikuntzaren politikari segurtabide jakintsu bat eskaintzen zaio. Zientziaren eta politikaren arteko hitzarmen hau linguistika beltz-afrikarraren historiaren parte bat da. Horrela uler daiteke nola idatzi eta argitara eman zuen Davesne-k, 1933an, bere *La Langue française, langue de civilisation en Afrique Occidentale Française*. Autoreak badu argudiorik, irakaskuntzako frantsesaren eksklusibitatea zuzenesteko, Afrikako hizkuntzak zientzi itxurazko erdeinuz estaltzeko.²⁴⁸

Calvet-ek dioskunez, kolonikuntzaren textuinguruan, eginkizun sozio-politikoetarako lan egiten du linguistikak, eta bigarren maila batetan geratzen da beronen ezagutza funtzioa.²⁴⁹

Lurralde baten kolonikuntza linguistikoan, elkarren segidan datozen epe batzu bereiz daitezke: 1) aurrekolonikuntza, 2) kolonikuntza ekilea, eta 3) neokolonikuntza.

Lehenen aldi horretan sortzen da kolonikuntza osok behar duen *gainegitura ideologikoa*: metropoliko hizkuntzaren gorentasuna baieztatzen da, beronek duen helburu koloniatzailea gogoratzen, kultur bide bezala eskaintzen da metropoliko hizkuntza. Nola adierazten da hori? Hizkuntzen sailketa eta hierarkikuntzak egiten dira, zientziatik ateratako izen eta hitz zenbait erabiltzen dira laudorioztatuz edo arbuio gisara.

Kolonikuntza ekilearen epean, gainegitura ideologiko horren harmek zerbitzurik onena eskainiko dute: lurralde konkistatuaren deskribapen kolonialista margoztatuko da. Alde aurretik sortutako betaurrekoen argitan begiratuko dira kolonietako errealitateak. Askotan sinestezineko ziurtasunaz jokatu da, ideologiaren estalkiari esker. Harmagizon, legegizon eta funtzionarioek oso argi dauzkate beren ideiak, aurrekolonikuntzan ikasi duten lagun. Ikusmolde kolonialistak mundua halatsu ikusiko du: kolonietako herriek ez dute kulturarik, ez historiarik, ez hizkuntzarik. Kolonikuntzak —diote— Gizadiaren Historiara eramango ditu; zibilizazio batez jabetzeko aukera ukanen dute, eta, azkenik, kulturarik garaienera iristeko egokiera edukiko dute metropoliaren hizkuntza hartzean.

Horik horrela, hautabideak ez dira dudazkoak.

Eta hirugarren epean gara, honetaz gero. Bigarren epean, kolonikuntzaren garaian alegia, metropolitik egon da kolonia: menpetasun ugariak sofritu ditu honek, jabetasun ederrak gozatu ditu hark. Deskolonikuntz unean guzti hori dena bapatean eta supituki aldatuko ote da? Ez, ez da horrelakorik. Kontzientzia nazional batek dena itxulipurdikatzen eta alderantziratzen ez badu, koloni garaiko gainegiturek beren horretan iraungo dute. Metropoliarren kulturaz eta hizkuntzaz eskolatu diren gizarte taldetoe (beti ere gutiengo bat baitira nabarmenki) beren *status quo* abantailatsuari eutsi egin nahi diote. Kolonikuntzak nagusigo berri eta iraunkor bat eman die taldetto horiei, eta ez daude prest, inondik ere, irabazitakoa galtzeko.

Hauxe da neokolonikuntzaren epea, eta une honetantxe du hizkuntz faktoreak muntarik haundiena.

Metropoliko hizkuntza, ezezaguna edo erdi ezaguna da populaziorik gehienarentzat. Minoria menperatzailearen hizkuntza horrek gehiengoaren menperapen politiko eta ekonomikoa sendotu egiten du, sendotu eta estali. Gutiengo agintari berria *aske* da orain, *burujabe* —diotenez; baina, egiaz eta beste nolabait izan arren, berriz ere metropolitik dago. Estatu berriko talde agintariak, barnean nagusigo ageria du, baina herbestiaz loturik dago. Metropolik hizkuntzak kanpoko harremanak bizkortu egiten ditu, eta berronetsi egiten du barneko jendeteriarik haundienaren zokorapena. Afrika deskoloniatuan frantses nahiz ingeles hiztunek agintzen dute. Ameriketako Independentzi Gerrateak *criollo*-ek gidatu zituzten: *maya*-k, *azteca*-k edo *inca*-k (gehiengo nahiz gutiengo izan)

ez dira gehiago botereaz jabetu. Amerika berria Europako hizkuntzez mintzatzen da.

Itzul gaitezen aipatu dugun bigarren aldira, kolonikuntza ekilearen epera. Une horretan, zein eskema du kolonikuntza linguistikoak?

Harmagizon, funtzionari eta merkatari koloniatzaileak iristean, bertako zerbitzariak osatutako lehenengo inguru bat agertzen da: koloniako burgesia eroslea, etxe zerbitzariak. Hauek beretu egin nahi dute lehenbaitlehen metropoliarren hizkuntza: laster izanen dira lurraldeko elebidun bakarrik. Gainerako biztanletza elebakarduna da, eta aparte bizi da. *Zentzu bakarreko indizio linguistiko* bat da: biztanle koloniarrek konkistarien hizkuntza ikasi behar dute, baina ez alderantziz.

Berehala botere koloniatzaileak hizkuntza menperatzailearen usuarioa ezarriko du: *gizarte erakunde linguistiko* bat asmatzen da. Metropoliako hizkuntzari erakunde bat sortzen zaio koloniako gizartearen barnean. Tribunaletan eta Administrazioan metropoliako hizkuntza erabili beharko da bakarrik. Ez da, beraz, komunikabiderik egokiena delako erabiltzen, izan ere, koloniarren artean gehiengoak ez baitu metropoliarren mintzaira oraindik ikasi; menperabide egoki bezala aukeratzeko da metropoliako hizkuntza. Koloniako biztanletza, ia dena, elebakarduna denez, soziologiaren lege guztien kontra ezartzen da *hizkuntzazko bazterketa eremua*: hiriburura, metropoliara, zuzendariari, jeneraleari ez dakieke idatz edo mintza tokiko hizkuntzetan. Batera mundutik at geratzen da hizkuntza menperatzailea ez dakiena.

Honela, ezarria geratzen da hizkuntzazko gainegitura bat (erakunde politiko).

Hizkuntzazko *establishment* hori sortu denez geroztik, kolonikuntz ideologiak koloniaren kulturaz beretartu egin nahi du, asimilatu: kulturaren eskaintza egiten zaio metropoliatik koloniarri. Zentzu honekin egiten dira hautapen politikoak: *eskolagintzaren planketa* bat proposatzen da eta, gure egunetanago, *mass media* guztien eraketa bat. Tradizio zaharren *deuseztapen* bide bat izanen da eskola, baina metropoliak ez du "txikitzaile" bat bezala agertu nahi. Horregatik, metropoli urrunean goi-ikastetxe eta katedrak sortuko ditu kolonietako tradizioen albisteak *kulturarako* salba ditzaten.

Erlikiak gorde beharra sentitzen du metropoliak; baina arrenkura horik agertzen direnerako, kolonikuntza oso aurreratuta dago; hiriak ez du metropoliako hizkuntza baizik erabiltzen (metropoliar funtzionariak eta kolonian bertako asimilatuak); eta inguruko landak elebidun izaten hasiak dira. Kolonietan, elebitasuna elabakartasunerako ataria baino ez da izaten, eskolek, gizarte komunikabideek eta koloni administrazioak horretara bultzatzen dute.

Kolonikuntz aurreko tradizioari eutsi nahi bazaio, indar berriak aurkitu beharko dira, ez baita bestela kolonikuntza geratuko.

Erljio munduan idoro daiteke indar horietako bat, kontzientziapen nazionalak ere joanetorri haundia du arlo honetan. Baina kolonietako hizkuntzen ugaritasunak edota hizkelgi zatiketak biziki ahul dezakete premiazkoa den jarrikortasuna, erresistentzia. Hizkuntza batu, finkatu eta eskolaratu bat izan daiteke ateka larri horretarako salbabide.

Baina, Calvet-ek gogoratzen digenez, hortatixe itzuri nahi du, hain zuzen, botere kolonialak.²⁵⁰

Pasarte honetan, orain artean eman duguna paradigma bat da, kategoria bat. Kolonikuntza bakoitzaren historiak ñabardura bereziak ditu; menperatua izan den hizkuntza bakoitzaren gauzek beren ibilpide propioa izan dute.

Kasu bakoitza, historia ezberdina da.

Hala ere, kolonikuntzaren plangintza beteko bada, hiru oin-harrizko zutabe eta pilare behar dira beti: 1) *ekonomia* lehendabizi: metropoliar hizkuntza bakarrik darabiltenen eskuetan daude produkzio ondasunen kontrolpideak (hizkuntzen banakuntzak kontrolpide horik irmotu baizik ez ditu egiten); 2) *legeria* bigarren: legeek deretxo mailara jaso eta eskubideztatu egiten dute koloni plangintzak dakarren hizkuntz diskriminapena eta berezgoa; 3) *ideologia* hirugarren; sistema osoaren oin-harri teorikoak ideologian datza. Kolonikuntzaren ideologia, gizarte-praxira ezezik, gizabanako bakoitzaren baitaraino heltzen da, herri koloniatuengan batzutan *hizkuntz kulpabilizazio* bat bitzuz. Bere hizkuntza propioaz “kontzientzia errudun” bat sofri dezake herri eta gizaki koloniatuak, eta, horregatik, ez da ausartuko gizarte giro zenbaitetan eta “ongi lekutuen” artean bere mintzairaz baliatzen.

Baina, diogenez, kasu bakoitza historia ezberdina da.

Dena dela, asmoa eta gogoia hortik doaz; joera horik ditu kolonikuntzaren lanak. Makurbide hori ezin du laga kolonikuntzak. Horixe zen esan nahi gurena.

Kapitulu hau amaitzeko, euskarak aspaldidanik inguruan —eta etxean ere— dituen hizkuntzen bi kolonikuntza ikusiko ditugu. Kategoriatik gertakarietara igaroko gara, esandakoa bera ere hobekiago uler dadin. Nola burutu zuen erdarak Ameriketako hizkuntz kolonikuntza? Zein lanbide bete zuen frantsesak Aljerian?

Amerika kolonialeko politika linguistikoa

Richard Konetzke izan da historia honetaz arduratu direnatarik bat. Hari zor diogu Ameriketako politika linguistikoaren hildo nagusien deskribapena.²⁵¹ Jarraiki gakizkion.

XVI. mendearen hastapenetan, Reglá-k dioenaren arabera, Gaztelako Erresumak 7.000.000 bat arima zuen.²⁵² Ameriketako lurraldeek, oster, 80.000.000, espainolek konkistatu zutenean. Hori ematen du Pierre Chaunu-k hurbilpen bezala.²⁵³ Garaiko Txina-ren biztanletzaren paretsukoa zuen Mundu Berriak.²⁵⁴ Gaztela eta Amerika, bi jendetza arras desperekatuak ziren, baina orduantxe topo egiten zuten Historiaren bidegurutzean. Zibilizazio distiratsuak bizi ziren México-Erdiamerikan eta Perú-n, eta kanpotik erronkan zetorkien beste zibilizazio arrotz bati erantzun behar izan zioten bapatean.

Ordura arte elkarren aditzerarik ere ez zuten kulturen arteko topaketa zen hura.

Nork nori erasoko zion? Nor izango zen zibilizatzaile? Nor zibilizatua? Galderak asko eta nahasiak ziren konkistaren lehenen urte haietan?

Nola jokatuko da kultur talde bakoitza bestearen aurrean? Zer egin behar

zuten konkistari guti haiek, indioen jendeteria haundi haren aitzinean, oso guti izan baitziren, izan ere, Gaztelatik Ameriketara igaro zirenak. Hala dio John Lynch-ek.²⁵⁵ Bestalde, Amerika ez zen dena gisa berekoa: tribu gizarteen ondoan, Estatuetan eratutako komunitate haundiak zeuden. Antiletako lehenengo harremanak eta geroko konkistak (México, Perú) oso bestelakoak izan ziren.

Zein ondorio ukan zuen kultur-trukaketak amerindiarren hizkuntz bizitzan?

Berehala ikusi zen, indiarren hizkuntzak ez ezagutzeak ezartzen zuen hesia. Harremanak nekagarriak ziren, zailak: ingurua ere ezezaguna eta sarritan aurkakoa zenez, indioekiko komunikazioaren premia gorria sentitzen zuten konkistariak. Eta konkista aldia bukatuta, kolonikuntzaren gizarte berria moldatu zen heinetik, gomendarien eta gomendatuen arteko bizikidetzak ez zen samurra gertatzen.

Misiolariek oso bizi ulertu zuten zer-nolako eragozpena zen hizkuntzek ebanjeliogintzari ezartzen ziotena.

XVI. mendean, eta noizbehinka agertu ziren zalantza-malantzak gorabehera, Pierre Chaunu-k dioskunez, Elizak berriro aurkitu zuen *misio* eginkizuna. Mende beteko eliz nahasmenduen ondoren, misio eginkizun horren planteamolde bizi eta sutsu batetara bortxatu zuen Eliza Amerikaren Aurkikundeak. Dena birpentsatu beharrean zegoen. Misioaren berezko egitekoa ez zen inongo kulturaren eramaile izatea, nahiz eta Brasil-en eta Paraguay-en eta Californian geroago, horixe izan misioaren tentaldirik zirikagarrienetakoa. Izan ere, leku-koen kulturak indargeak eta ahulak zirenean (eta halaxe gertatzen zen aipatutako hiru lurralde hauetan), zergatik ez hel Europatik zetorrenari?

Fedearen deskulturatzea egin zenean (eta fedea bera onduta gertatu zen horrekin), kulturen aniztasuna idoro zuten. XVI. kristau mendeak protoantropologia sortu baldin bazuen, misio-janzki horri zor izan zion.²⁵⁶

Baina egintzetara igarotzean, ez da erraza gertatzen ebanjeliogintzaren eta zentzu bakarreko kultur-trukaketaren bereizketa.²⁵⁷

Misiolari eta historigile euskaldun batek, gasteiztar Jeronimo Mendieta-kok, ematen digu México-ko berri. Lehenen urteetako (1520-30) misiolariak bazuten oztoporik franko: *Del trabajo que pasaron estos padres por no saber la lengua de los indios, hasta que la aprendieron* du izenburutzat autore honen *Historia Eclesiástica Indiana* liburuko kapitulu batek.²⁵⁸ Lehenen otoitzak latinez irakatsi zituzten misiolariak²⁵⁹; sei hilabete behar izan ziren aztekar indioei beraien hizkuntzetan egoki samar (*hablar razonablemente*) mintzatzeko. Lehenengotako lan bat gramatikak sortu eta kristau Dotrina itzultzea izan zen. Hizkuntza berrietan egindako lehen predikuak, alde aurretik ikasbidetutako haurren bidez moldatu ziren.²⁶⁰

Horrela gertatu zen bi kulturen arteko hastapenetako harremana.

Zer ari ziren, bienbitartean, konkistariak eta kolonoak? Zein hizkuntz kidetazun sortuko zen hauen eta indiarren artean?

Amerikako kolonikuntzan ezin liteke esan konkistarien eta koloniatzaileen artean irizpide batasunik izan zenik. Koloni garaiko ia hiru mendeetan ez zen, gainera, politika berdunik izan. Koroearen ustetan, ebanjeliogintza indiarren hizkuntzez egin behar zen: oinharrizko irizpide hori era askotan agertzen zai- gu; esate batetarako, aldizka-aldizka, indiarrei erretoretzat elebidunak emateko gogoratzen zien Erregek Apezpikuei.²⁶¹ Baina behin eta berriz gauza bera agintzeak berak salatzen digu, agindutakoa oso nolabait betetzen zela, nonbait. Misiolarien —geroz eta ugariagoak berauek— zabarkeriak bazuen zerikusirik utzikeria horretan.

Baina nagikeriaz aparte, baziren bestelako arrazoinak ere: Errege Patronatuak ez zituen lehenaldiko misiolari haien irizpide berak, eta oso errazki nahas- ten ziren ebanjeliogintza eta erdalduntzea jendearen burutan. Hortik ere misio- larien ekintzari ez zetorkion garbitasun berririk.

Horretaz gainera, 1550eko lege batetan agertzen den eritzi bat ere tartean zebilen. Kolonikuntzari zegokion eritzi ideologikoa zen hau: esaten zenez, indiarren hizkuntzek ez zuten balio ebanjeliogintzarako:

Habiendo hecho particular examen sobre si aún en la más perfecta lengua de los Indios se pueden explicar bien, y con propiedad los Misterios de Nuestra Santa Fe Católica, se ha reconocido que no es posible sin cometer grandes disonancias e imperfecciones.²⁶²

Ezin horren kontra, erremediabiderik onena gaztelania irakastea zen. Lege horren arabera, indiarrentzako eskolagintza eratu behar da, gaztelania mende- ra dezaten eta kristau dotrina ikas. Indietako Legerian (*Recopilación* delakoan) horixe agintzen da:

Habiendo resuelto que convendrá introducir la (lengua) Castellana, ordenamos que a los Indios se les pongan Maestros.²⁶³

Misiolariez baliatu nahi da Estatua, erdararen zabalkunderako. 1636ko lege batetan nabarmenago ageri da maneaketa kolonialista horren gogoia:

Rogamos y encargamos a los Arzobispos y Obispos, que provean y den orden en sus Diócesis, que los Curas y Doctrineros de Indios, usando de los medios más suaves, dispongan y encaminen, que a todos los Indios sea enseñada la lengua Española, y en ella la Doctrina Christiana.²⁶⁴

Izan ere, nola ez manea misio lana, kolonikuntzaren eginkizun politikoetan lagun zezan? Misioa eta zibilizazioa (== erdalduntzea) hain hurbilak izanik, ez zen samurra tentazio hau baztertea.

Misiolariek seguraski, oro har, ez zuten hizkuntzen esannahi etno-kulturala balioztatu; nazionalitate balio beti ere bigarren mailakoa zen. Baina leialak izan zitzaizkion hizkuntzen egiteko pastoralari. Hizkuntzak ikasi, gramatikak eta hiztegiak argitara, katedra eta eskoletan irakatsi..²⁶⁵

Hori dena laguntza on bat izan zitekeen etorkizunean, kultura zaharrei bultzada bizgarri bat emateko eta askapen nazionala lortzeko ere.²⁶⁶

Baina legeria indiarantzaleena ere, misiolarien praxirik ideialistena, ez ziren komunitate indiarrek salbatzeko lain.

Konetzke-k aztergairik franko bildu du amerikar hizkuntzekin zer-nolako politikaz jokatu zen jakiteko.²⁶⁷ Historia haren barnean, 1596ko urtea mugarri bat da Amerikaren erdalduntzea nola egin zen jakiteko.

Ordurako ia mende bete egina zuen kolonikuntzak. Ez 1550eko lanbide anti-indigenistak, ezta 1580 inguruko lege irekiek iritsi zuten kolonikuntzak bere baitan duen helburu asimilazionista. Indiarrek ongi indiar jarraitzen zuten, baita hizkuntzaz ere. Haserako ebanjeliogintza indiarantzale hura moteldua zen, eta kolonikuntzaren abiada beretartzailea bizkortu premia sumatzen zen. Felipe II.ak plangintza bat eskatu zion Indietarako Kontseiluari, *para la educación de los indios, desde su niñez en la lengua castellana*.²⁶⁸ Samurtasunez nahiz gogorbidez, Erregek ez zuen utziko kolonikuntzaren helbururik.

Felipe II.aren kezkak ezagutuki, Indietako Kontseiluak irtenbide argi eta erabakia eskaini zion: Indiarren hizkuntzen gaitasunik ezan gogoan zela, *se ha deseado y procurado introducir la castellana como más común y capaz*.²⁶⁹ Kontseiluaren erantzunak proposamen oso gogorak egiten zituen, Indietako lurraldeak eta Gaztelakoak erabat berdinduz: guztietan, gaztelania beharko zen mintzatu.

... dejen y olviden la propia (lengua)..., no solo con los niños, sino con los de todas edades... so graves penas principalmente contra los caciques... declarando por infame y que pierda el cacicazgo...

Egiten diren gogoetak gogoan ditugula, ezin pentsa politika hura irizpide jakin batzu gabe edo oharkabean jaiotzen zenik. Kontseiluak bazekien, jakin, zer nahi zuen.

Kontseiluaren eritziz, politika linguistiko egoki batek, amerindiarren hizkuntzen deuseztapena lortu behar zuen. Erromak Inperioa latindu zuen bezala, gaztelaniazko batasuna ezarri behar zien Ameriketako herriei Gaztelak. Bide horretatik bizkorragoa izango zen kultur beretartzea, eta hizkuntzak zerarako balioko zuen:²⁷⁰

para encaminarlos en las buenas costumbres y vida política con que es justo que vivan (...), para su edificación y para saberse regir y gobernar como hombres de razón.

Berehala ikus daitekeenez, *balio* kulturalerikiko aurreiritzi batzuekin jokatu nahi da, eta hizkuntzak ere ez dira aurreiritzi horietatik salbatzen. Indietako kulturak nahiz hizkuntzak patu bakar bat eduki dezakete etorkizunean, erdalduntzea.

En los círculos políticos de gobierno se reconocía también la significación política que tenía la unidad lingüística para la dominación hispánica en América.²⁷¹

Nazionalizazio gaztelauaren printzipio politikoa zen politikarentzat gidaririk onena, Indietako Kontseiluaren ustetan.

Solórzano legegizonak ere halatsu pentsatzen zuen, urte batzu geroago bere *Política Indiana* liburua idaztean:

hubiera sido fácil y conveniente haver obligado a todos los indios que iban entrando en la Corona de España a que aprendieran la lengua de ella, y que hoy aun será mucho más fácil y conveniente. (...). Y así en breve tiempo estuviera corriente entablado nuestro idioma o lenguaje, y se olvidara de suerte el suyo, que ya no supiéramos qual havia sido.²⁷²

Eskolen arduraduna Eliza zen. Kolonikuntzaren beretartzea bete zedin, eragozpen haundiak zituen garaiko eskolagintza eskasak: Amerikako geografien luze-zabalak, biztanletzaren barreiakuntzak eta misio lanak berak ere (nahiko indigenista baitzen) porrotarazi zuten Kontseiluaren aurreplangintza. Jendetza izugarri hura alfabetatzeko lain eskola eta maisu falta zen. Bestalde, *bertakotarrek, komunitate etniko guztiek bezala, gogor eusten zioten beren hizkuntzari*, dio Konetzke-k. Kolonikuntzaren eta gogorbidezko kolonikuntzarenak ere— oinharriak, ezarrita daude XVIII. mendearen hastapenetik. Misioen bitartez egiztatu nahi zen zeharbidezko kolonikuntza pottegina zen; baina, garai berri baten aldarateaz, nork zekien zer egin zitekeen? Ez ote zen teoretatik egintzetara pasako?

Giro-aldarte berri hori XVIII. mendean sortu zen, Borbondarren zentralismoaz. Lehenik metropolian, eta Ameriketako erreforma politikoa gero. Intendentziak orduan instituzioztatu ziren. Hizkuntzen politikari ere komeni zen begirada bat ematea. *Criollo*-ek barne-egitura bilduago bat ematen zioten Ameriketara XVIII. mendeko gizarteari. Bazegoen XVI. mendekotik alde ederrik. Gutien espainoldu bikaina zen *criollo*-en gizartea. Gaztelaniaren aldeko politika bortitz bat pozik hartuko zuen gizarte hark.

Hauxe zen, beraz, aukerako mementoa.

El despotismo ilustrado proclamó por primera vez y sin reservas la asimilación lingüística de los pueblos como el derecho soberano de los españoles y consecuencia natural de la conquista y colonización hispánicas. Se propuso, además llevar a la práctica esa asimilación, considerada como una necesidad política. La formación de un cuerpo de súbditos lingüísticamente homogéneo²⁷³ aparecía como medio para la creación de un estado nacional unitario. Se concebía la centralización bajo la forma de hispanización del imperio americano. La misma debía influir paulatinamente, y de manera general, para poner a un lado las enormes disparidades en las condiciones de vida, y, en particular, para encuadrar más cabalmente a los indios, desde el punto de vista económico y cultural, en la comunidad política. La integración de las poblaciones aborígenes, hasta entonces aisladas, había de constituir una medida preventiva contra amenazantes rebeliones.²⁷⁴

Ez zegoen, ba, Ameriketarako aniztasun linguistikorik.

Aldaketarako ekina México-ko Artzapezpikuarengandik etorri zen, geroko Lorenzana Kardinalearengandik.²⁷⁵ Erregeri idatzi zion, Indietako erdalgintza eskasa salatuz. Indietako kulturartekotasunak apaizeriarengan ukan zuen eragina gogoratzen dio: apaizeria xumea indigenatu egin da, erdiko eta goreneko apaizeriek espainolak dirauten bitartean. Lorenzana bigarren taldearen alde agertzen da, eta behetaren kontra, arazo honetan: *párrocos y ministros (que hacen alarde de estar cada día más expeditos en los idiomas*, direlako horien aurka dago Artzapezpikua.²⁷⁶ Apezzeriaren barnean, gizarte borroka bat ispilatzen du hizkuntzak, eta, bestalde, aurkako interesen harma ere bada. Lorenzana-ren arabera, klero xumearen interesak, tokian tokiko hizkuntzen superbizitzaren alde izango lirateke: herriarengan ditu apezzeria apal horrek bere erroak, eta maite zuen herri horrek bere jatorrizko mintzaira. Jatekoa ematen zionak berak, ematen zion hizkuntza ere behetako apezzeriari.

Europatik zetorren kleroa, edota *criollo* espainoldua gizarte talde menperatzailekoa zen, eta guti asko indigenatu zirenen aurrez aurre aurkitzen zen. Hain zuzen, indigenatutako gizarte mueta horretxek salatzen du espainolgin-tzaren porrota; ordura arteko lanbideak ez ziren aski izan Amerikako gizarte osoari erdara ezartzeko.

Lorenzana-k banan-banan ematen ditu egoera horren arrazoinak; lehenik egoeraren beraren datuak emanaz:

Pasados más de dos siglos y medio se mantienen en lo más descubierto y civilizado, como es en México y Puebla, muchos y diferentes idiomas, en que los indios están encerrados, rehusando aprender el castellano.²⁷⁷

Egoera linguistiko hori oso aldakaitza da gainera, herriak gorde egin nahi baitu berezko hizkuntza: ez dago aldaketarako borondaterik herri xumearengan, ez du horretarako bortxatua izan nahi. Hizkuntz aniztasunaren arrazoin bat —Lorenzana-k dioenez— borondate hori da:

no porque los naturales no entiendan el castellano, sino porque no quieren hablarlo. (...). Parece que cada día más se indisponen los ánimos.

Herria kexu da hartu ohi diren legezko neurri batzuren kontra. Horregatik, behinbetirako erabaki batzu hartu beharko lirateke, egoeraren zuzterretara joaz, gaitzak bere iturriak baititu: herrietan eskolarik eza, indioen jarkikortasuna, funtzionariantzako itzultzaileak jartzeko ohitura, apaiz elebidunei lehenetasuna ematea, indiarrei predikuak beren hizkuntzetan egitea, europar apaizak baztertzea... Aje hauk sendatzeko politika berri batetarako zutabeak finkatu nahi ditu Lorenzanak:

Apaiz, erretore eta benefiziatuak beren balio eta merituengatik aukeratu behar dira, hizkuntzak dakitzan ala ez begiratu gabe; biztanletza erdal eskolartu behar da; Apezpikuei eta agintari zibil guztiei, Indietako erreinuak erdal-duntzeko duten betekizuna gogoratu behar zaie. Plangintza honetarako arrazoi-nak honela laburtzen ditu Artzapezpikuak:

Es cierto que el pastor debe entender la voz de sus ovejas (...); pero esta razón en nada convence, porque los obispos son los primeros pastores (...), y nunca han pensado mis predecesores ni yo en colocar a los que los (idiomas) saben, porque ninguna utilidad resultaría de ellos y acaso muchos perjuicios.²⁷⁸

Eta apaiz elebakardunen alde idazten du hurrena: hainbat hizkuntza indiar dagoela, herriak erdalduntzea da bide egoki bakarra. Horregatik ere, goi-ikasketak egin dituzten apez elebakardunak zapuzterik ez dago. “Konkistaren lehenen garai haietan indiarrek erdalduntzen ahalegin guztiak eman izan balira, mende erdi bat aski izango zatekeen helburua lortzeko”. Bestalde, predikuetan irakaskuntza garbirik gordetzeko segurutasun bat da erdalduntzea.

Artzapezpikuaren ustez, bada erdalduntzearen kontrako aurreiritzirik, eta horiei ere erantzun nahi die.

Apezzeria apalak badaki hizkuntzen jakiteak goi-apezeriaren lehiaketatik defendatzen duela bera. Indiarrek, ostera, hobekiago babesten dira beren hizkuntzetan, zurien aurka, eta beren berena bezala sentitzen dute hura, horregatik.

Gaztelatik begiratzen zuen Artzapezpiku harentzat, halako hondamendi hura berehala konpontzekoa zen. Horretarako legeak berriztatu eta egintzetara eraman behar ziren; lehendik emandako legeek, Artzapezpikuaren eritziz, inperio batu bat nahi zuten; horregatik, dio berak, gaztelania zabaldu beharrekoa da:

se debe extender y hacer único y universal en los mismos dominios, por ser el propio de los monarcas y conquistadores, para facilitar la administración y pasto espiritual a los naturales y que estos puedan ser entendidos de los superiores, tomen amor a la nación conquistadora, destierren la idolatría, se civilicen para el trato y el comercio.²⁷⁹

Egia da, “tomen amor a la nación conquistadora” hori oso arrazoin bitxia gertatzen dela; baina jakinduria historikoz betetakoa dela ezin uka, kolonikuntzaren kondairari begiratzen baldin bazaio, delako *amodioa* iruzur hutsa izanarren. Inoiz gutitan, laburtu dira hain poliki kolonikuntzaren hizkuntz helburuak.

1596an bezala, orain ere erizpide ezberdinak agertu ziren México-tik bidalitako txosten honen aurrean.

Alde batetik —eta betidanik Elizak defendatutako politika indiarztalea ahantziz— Artzapezpikua eta Erregeren aitorea zeuden; bestetik, berriz, Indietako Kontseiluak mantxoago jokatu nahi zuen, gaztelania irakatsiz bai, baina erdal pastoralgintzarik ezarri gabe hategia. Beharbada, politikoei (eta berauen artean México-ko Erregeordekoak berak) hobekiago ikusten zituzten gogorbidetako politikaren arriskuak. Artzapezpikuaren kontra zeuden, beraz.²⁸⁰

Denak zetozen bat, luzarora kolonikuntzari eman behar zitzaizkion helburuetan. Zertan bereizten ziren, ba? Azken helburu horietara iristeko bideak hautatzean.

Europatik iritsi berria zen Artzapezpikuak berrogeitahamar urtetarako plangintza onhartu egin zuen (R. C. 10 —marzo— 1770). Ameriketako koloni historian, politika linguistikoa inoiz emandako legerik gogorrena zen hura; gogorkeriaz jokatu nahi zuen, itxurarik gabeko kolonialismo baten alde. Indietako agintari guztiei zuzendua zen (Erregeordeko, Lehendakari, Gobernari, Epailerei; Artzapezpiku, Gotzain, Kabildo, Erlijiosoen Nagusi, Eliz-juezei), bakoitzak zeukan aginte eremuan betearaz zezan:

cada uno en la parte que respectivamente le tocara, guarden, cumplan y ejecuten y hagan guardar, cumplir y ejecutar puntual y efectivamente.

Erregek, Artzapezpikuaren erizpideak osorik birresten zituen. Legearen egitekoak horrelaxe ematen ziren Karlos III.aren Dekretuan:

Se extingan los diferentes idiomas de que se usa en los mismos dominios, y sólo se hable el castellano, como está mandado por repetidas leyes, Reales cédulas y órdenes expedidas en el asunto.²⁸¹

Legeak ez zuen ilunbistarik, zirti-zartako legea zen. Puntuz puntu (*puntualmente* esaten zen) betearaztea zen Erregearen borondatea. Baina

La razón de Estado absolutista no logró imponer la unidad idiomática en América y ni siquiera inducir a la población aborigen al bilingüismo.²⁸²

Hala ere, kolonikuntzak ez zuen alfer lanik egin: Ameriketako zurien gaztelania nagusitu zen gerorako. Independentziarekin ordua jotzean, neokolonikuntzaren txanda hasten da, eta jatorrizko indiarrek ez dute zereginik politika berrian (edo, gure alor honetan, zaharraren luzapena den une berrian). Gaztelania izanen zen Amerika berriko gizarte menperatzailearen tresna: klase menperatzaileak bere hizkuntza menperatzailea ezarri zuen (koloni garaian bezalaxe, eta areago). Gaztelaniari aitortuko zitzaizkion kulturaren errespetagarritasuna, eskola modernoaren laguntza eta komunikabideen zabalkunde tresnak. Ofizialdu diren hizkuntzen etorkizuna bera ere hala-holakoa da Ameriketako, kitxuarena Perú-n, eta guaraniarena Paraguayan.

Hispanoamerika askeak, kolonikuntzaren helburu linguistikoak segurtatu baizik ez ditu egin. Amerika gaztelaniaren mintzatuko da, erdaldunak baitira botere ekonomikoa, politikoa eta linguistikoa beren eskuetan dituztenak.

Hizkuntza politika Algerian

Algeriaren Haro Modernoko historia atzerritarren agintepean egin zen. Kanpotarrek agindu zuten Algerian.

XVI. mendean espainolak lekutzen dira Algeriako kostaldean. Badituzte han indar-hiriak: Orán, Bugia, etab. Indar europar eta kristau hauetatik ihesi, algerianoek beste nonbait bilatzen dute aterpea: kortsariei deitzen diete, eta Istanbul-en izenean hartzen dute hauek agintea. Turkoen Inperioari guti-asko

men eginez, anarkiarik aski barnean dela, XIX. mendera arte Algeria jenizaro turkoen agintepean biziko da. Haro Moderno osoan mendebaleko Mediterraneo egingo dute beren itsaslapur lana Algeriako kortsariek, hain zuzen lurralde hau baita itsaslapurreta horren babeskina. Viena-ko Kongresuak egoera hau moztea erabakitzen du; baina erabaki hori ez da berehala egintzetara eramango.

1830era arte, gauzek beren hartan iraun zuten. Urte horretan *dey*-aren eta Frantziako kontsularen artean eztabaida bat jaiotzen da, eta, diplomazi legeak hautsita, Algeriaren konkistari ekiten zaio. Urte hartatik, berriz burujabetasuna eskuratu arte, 132 urte igaro ziren: kolonikuntzaren haroa da hori.

Algeriaren kolonialdia, Hispanoamerikarena baino laburragoa eta “modernoagoa” da. Amerikako kolonietan baino espreskiago eta zehazkiago egiten da plangintza; kolonialismo historiaren beranduagoko epe batetan kokatzen da Algeriakoa. Hizkuntzari gagozkiola, beretarpideak huts egiten du, kontzientzia nazional arabiar bat medio dela eta beronek Estatu eskutaratzen duenean. Egia da, dirudienez, kolonikuntzaren hutsegitea, frakaso, ez dela oraindik, 1962an, erabat agerian ipini, baina, egia da nonbait, Estatu berriak geldiarazi duela hizkuntz kolonikuntzaren prozesua. Independentziaren urtean, Algeriako 600.000 ikasletatik ia denek ez zekiten apenas araberik idazten; frantsesez mintzatzen ziren kasik guztiak. Kolonikuntzak egoera horretaraino eramanez, Algeriako eskolagintzaren eta *mass media* direlako bidez. Algeriako iraultza sozial eta nazionalak, koloni munduko oinharri kulturalak irauli egin ditu. “Ezin liteke erabat algeriarra izan, arabez mintzatzen jakin gabe” esan du orain guti Algeriako Ministergo bateko funtzionari batek.²⁸³

Geografiaz eta gizartez kontraesanez betetako lurralde batetan, Algeriako koloni historiak kolonikuntza bizi eta plandua ukan du.²⁸⁴ Hispanoamerikakoa baino askoz pentsatuagoa.

Prévost-Paradol (1829-1870) kazetariaren iragarpen eta profeziak benetan autopiak gertatu ziren: harenustez, 15/20 milioi lagun ukan behar zituen berehalako batean Algeriak. 1850ean, ehun mila europarretatik gora ditu. Gizarte eta nazio egoera berri bat sortu da:

Las leyes de naturalización para los extranjeros dan como resultado la formación de una verdadera nacionalidad argelina, hermana de la francesa, pero consciente de sus intereses peculiares, dio Robert Schnerb.²⁸⁵

Europarrak hirietan biltzen dira. Tokiko judeguak laster europartzen dira. Arabiarrok, berriz, 1876ko sukar-ustelaren izurritea gainditu ondoren, biztanleketa berri batetara doaz.

Urtea	Biztanleak
1850	2.500.000
1881	3.000.000
1901	4.000.000

Gaixotasunik franko jasan behar du biztanletza horrek, baina oztopo guztien kontra gora doa Algeriako populazioa.

Kolonikuntzak bere lanari ekiten dio. Irakaskuntza eta hezkuntza, funtsean erlijiozkoak dira arabiarren artean: *habus* zirelakoen konfiskapenez hezkuntza hori hondatzeko arriskutan jartzen da. XX. mendean, askapen gerrateen aurretixean, Algeriako bi komunitateak geroz eta gehiago urruntzen dira elkarrengandik: Iparrafrika osoak (Tunisiak, Algeriak, Marokkok) 1.600.000 bizilagun ditu, jatorriz europarrak, eta 21.500.000 arabiar. 1936tik 1946ra, Algeriako biztanletza musulmana %38 hazi da. Europarrak %11 bakarrik dira, eta ia denak hiritarrak (%80 bat hirietan).

Lurren partiketa oso ezberdina da: 25.000 nekazari europarrek 2.722.000 hektarea lantzen dituzte; baina 532.000 laborari arabiarrentzat 7.700.000 hektarea gelditzen dira bakarrik. Etorkizuneko eskakizun abertzale eta sozialetarako oinharriak ongi tinkaturik daude.

Bi gizarte kontrako daude elkarren ondoan. Kolonikuntzak lortu ote zuen, gero, nazio algeriar bakar bat?

Planteábase siempre el problema de saber si Argelia debía ser considerada o no por Francia como una simple prolongación de su territorio. A los argelinos de origen francés y a los naturalizados, como franceses que eran, no se les podían discutir los derechos de ciudadanía francesa. Pero... ¿y los musulmanes? Y, por otra parte, los argelinos de origen francés, ¿aceptarían que sus asuntos fuesen dirigidos desde París? La historia del régimen político y administrativo de Argelia traduce la lucha entre tendencias divergentes sin que en un solo momento llegue a darse el caso del triunfo decisivo de alguna de ellas sobre las demás. Hay un abismo, desde luego, entre el “reino árabe” y el sistema llamado de uniones, entre la autonomía y la asimilación; pero ni la autonomía fue jamás un *self government* ni la asimilación afectó nunca a las multitudes musulmanas.²⁸⁶

Bai, noski, jendeteria musulmana alde batetara geratzen zen; baina kolonikuntzak —beti talde musulman zuzendari minoritarioetan— lortu ditu garrantzizko jomuga batzu: kultur eta hizkuntz beretarkuntzan, esate batetarako.

Zein bidetatik ekin zion Frantziak Algeriaren kolonikuntzari?

Kolonikuntza honen historian bi tresna aipatu behar dira hasera-haseratik: eskolak eta gizarte-komunikabideak. Hauen zeregina berebizikoa gertatu zen Algerian, hizkuntza arabeari koloni *status* bat ezartzeko. Yvonne Turin-ek egin du alor honen kondaira, eta Calvet-ek laburtu.²⁸⁷ Kolonikuntzaren lehenen urteetatik, hizkuntz arazoak lekurik nabarmena zuen metropoliatik etorritako irakasleriaren eta hezkuntzako gidarien artean. 1831tik bertatik inkesta ofizial bat egiten zaie irakas-kolonikuntzaz arduratu behar dutenei: nola burutuko da kolonia berrirako plangintzarik egokiena?

Ofizialki galdetzen da zer egin litekeen koloniaren eremuan mintzatzen diren hizkuntzekin. Bada erantzun bitxirik.

Esate batetarako, M. Paigné-k garbiki aitortzen du ez duela ezagutzen Algeriako egoera, baina erreparatu haundirik gabe ematen du eritzia: *erabateko premia gorririk ez bada behintzat, ez dut ikusten zergatik aldatu beharko dugun irakas-sistema frantsesa itsas-haraindira eramatean*. Hurrengo urtean Rivoغو-ko Dukeak erizpide hau ematen du (merezi du oso-osorik gordetzeak):

Lurralde hartan gure nagusitasuna irmotzeko biderik eraginko-
rra bezala ikusten dut irakaskuntzaren eta gure hizkuntzaren
zabalkundea... Erdietsi behar dugun egiazko miraria, arabea
frantsesaz ordeztatzea da...

Koloni errejimena finkatu da, eta bere egiteko "zibilizatzailea" betez hasi behar du.

Zalantza eta eztabaiden ondorean, Genty de Bussy intendente zibilaren aurreplagintza onhartzten du Parisek. Bi urte bakarrik dira Frantziaren soldaduak Algerian agertu zirela. 1833ko ekainean irekitzen da *elkar-irakaskuntzaren* lehen eskola. Eskola kolonialaren molde bat da, eta gizatiar kutsu bat eman nahi zaio. Humanista izan behar omen du eskola horrek. Asmakizun berriak ez du harrera onik jatorrizko algeriarren artean; laster irabazten ditu bertakoen gorroto eta ezinikusia.

Hastapenetako arrakasta kaskarraren ondoren, ikasleriak piper egiten du, frantsesek berek ez baituzten arabe-ikastaldietara etorri nahi.

Hamar urteren buruan, ikusi da ongi, bere humanismo eta guzti, eskola modu hark ez duela etorkizunik. Ikasle iheskariak bildu eta eskolaratu beharra dago. Kolonikuntza emankor bat nahi bada, premiazkoa da lehenik inbertsioren bat egitea ere. Koloni administrazioak Mme. Allix-en proposamen bat egiten du: ikasleriari zergatik ez eman dohan jaten, eta, areago ere, diru-sari bat seme-alabak eskolara bidaltzen dituzten familiei. Horrela *isilaraziko ditut haien errenkura guztiak*, dio Mme. Allix-ek.

Parisen, buruzagien semeentzat eskola berezi bat sortu zen. Hara bildu behar ziren, gerora kolonian bertakotarren buru izatekoak. Baina ongi eskas joan ziren ikasleak.

Hogei urtetako eskarmentu eta zalantzek zera erakutsi zuten: lehenik, kolonikuntzak ez zuela kultura arabea haintzakotzat ere hartu nahi eta, bigarren, frantsesak izan behar zuela irakaskuntzako hizkuntza. Bestalde, Gerra eta Irakaskuntz Ministergoen arteko hauzia oso bitxiki bukatu zen: Algeriako eskola-gintza barnean, eskuera eta konpetentzia bitan banatzen zen. Judeguen eta europarren eskoletan Irakaskuntz Ministergoak ukanen zuen eskua; eskola arabeetan, ostera, Gerra Ministergoak izango zuen agintea. Beraz, eskola arabiarak arazo politiko-militartzat hartzen dira (D. 2-juliet-1848). Erabaki politiko hau 1850ean osotzen da beste bi dekretuz: Gerra Ministergoak zainduko ditu kolonikuntzak sortutako eskola arabe-frantsesak; Gobernari Orokorrari dagozkio lehendik datozen lehenengo eta bigarren mailako eskola musulmanak. Kolonikuntzaren aurretik sortutakoak ere kontrolpean jartzen dira. 1850ean egiten da hogei urtetako esperientziaren etsamina, eta europarren eta bertako jatorrizkoen berezkuntza egitea erabakitzen da, eskola munduan.

Frakasatu da, bai, biztanletza ikastola arabe-frantsesetan eskolatu nahi horretan; baina metropoliak nahi duen legekontrolpean ezartzen dira eskola koranikoak.

Burubide “zentzuzkoago” batez jokatu nahi da 1850etik aurrera eta helburu politikoak hobekiago neurtzen dira: eskola frantsesak sortzea bizkortu egingo da, eta eskola tradizionalaren (koranikoaren) frantseskuntza bultzatuko. Kolonikuntzaren tresneria nahiko ahula agertzen zaigu oraindik Algerian; ezin ditu bere helburuak berehala iritsi. Behin-behingo, ez du bizkorregi lanegin nahi. 1854ean Camou jeneralak hau idazten du, eskolagintza kolonialista zuzenetsi nahiz.²⁸⁸

Gure interesen eta geure politikaren probetxutan eskolagintza orohartzaile bat zuzendu eta gainbegiratzeko ahalpiderik dugu-nez...

Motelaldi taktiko honen ondoren, eta kolonikuntzaren sistema indar ledinean, berriro ere posible litzateke helburu kultural eta linguistiko garbietara itzultzea. Hau da, *hizkuntzen gizarte-eraketa kolonialista* bat antolatzea.

Hizkuntzei eginkizun ezberdinak izendatzen zaizkie. Mostefa Lacherat-ek honela deskribatzen du:

Herriaren baitan, frantsesa *hemen beheko mintzairatzat* ematen da; arabea dago aurrez aurre, *beste bizitzarako ispirituzko irabazien hizkuntza bezala*.

Eguneroko bitzita arrunta frantsesez egiten da, hizkuntza menperatzailez, zabalduena ez bada ere. Mezkitan barnean bakarrik erabiltzen da ofizialki arabea. Egitekoen banakuntza hau propioki koloniala da; horrelaxe egiten da arabearen ospe onaren jorraketa. Modernoa, bizia, dinamikoa denak frantsesez hitzegiten du; politikaren, negozioen, zientziaren eta ogibide jantzien hizkuntza, frantsesa da.

Kontzientziapen nazional bortitz batek bakarrik salba lezake holakoetan hizkuntza. Hauxe izanen litzateke 130 urtetan Algeriako kolonikuntzak halako atarramendu eskasa ateraiaren explikabidea: “Estatuaren ekingailuen laguntza bere alde zuela, eta horregatixe koloniakuntza hori benetako alferraria eta kulturen makina desagilea izanik ere, hizkuntza frantsesa ez zen benetan nagusitu Algerian, 130 urtetan.”²⁸⁹

Horik horrela, beti ere eboluzio osoa frantsesaren alde bilakatu zen. Thebault-ek, 1959an, independentziaren bezpera-bezperatan, beraz, hau idatzi zuen, ondoko historiaren irrigarri.²⁹⁰

Algeriaren frantseskuntza oso aitzinaturik dago Kabilian eta Tel-eko lurraldeetan. Gertaera hau herrialde honen etorkizunarako garrantzizkoena bezala agertzen zaigu. Herri hauen benetako beharizanei egokitua dago hori, ez beti noski herri horien sentipenei, baina bai beraien hobekiago nahiari, izan ere gizarte moderno batetan dagokien tokirako prestatzen ari baitira.

Gaurreguneko analfabetismoak erakusten digu kolonikuntzaren eskolak Algerian nola lan egin zuen. 1969an, biztanleetatik %81,5 zen arabe-hiztuna, baina %5,5 bakarrik zen arabez alfabetatua. Frantsesari dagokionez, ostera, arruntki mintzatzen direnak baino hogeitaz gehiago dira idazten dakitenak: biztanleetatik %0,4 da frantses-alebakarduna, baina %8,9 da frantsez-idaztuna. Egoera honi soziologia linguistikotik begiratuz hau esan liteke oker haundirik gabe: biztanletza arabeduna *analfabetatua* edota *kanpo*-alfabetatua izan da, eta bienbitartean frantsesduna *hiper*-alfabetatua.

Algeriako Estatu berriak, egoera sozialari eta historiari errespeto haundia-
go dielarik, arabez alfabetatu nahi du.

1962an ezartzen da, teorikoki bada ere, eskola guztietan arabearen zortzi orduko irakaskuntza. Lehenengo hartan maisuen eta irakasleen ezina latza da. Arabeduntzea ezarian-ezarian bete beharko da osorik. 1967az geroztik arabez ematen da lehenen irakaskuntza; 1971n lortzen da beste hainbeste bigarren mailakoan. Oraintsu hasten dira Unibertsitatea arabeduntzen. Administrazioa parte on batetan arabedundu da, eta funtzionariak ikastaro berezi batzutan dabilta orain. Irrati eta telebistetan saioaldi gehienak dagoeneko arabez ematen dira.

Kolonikuntzaren printzipioen kontrakoez, plangintza alderantziz erama-
nez, orduan egindako bidea kontraegiten ari dira Algerian.

1 ZATIAREN BIBLIOGRAFIA ETA OHARRAK

BIBLIOGRAFIA

- ALONSO, AMADO. *Castellano, español, idioma nacional*, Ed. Losada, Buenos Aires, 1968⁴.
- AZURMENDI, JOXE. *Hizkuntza, etnia eta marxismoa*, Euskal Elkargoa, Bayona, 1971.
- BARANDIARAN, J. M. *El hombre primitivo en el País Vasco*, Donostia, 1934.
Mitología Vasca, en *Obras completas I*, Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao, 1972.
Rasgos de la mentalidad popular vasca, en *Primera Semana de Antropología Vasca*, Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao, 1971.
- BATAILLON, MARCEL. *Erasmo y España. Estudios sobre la historia espiritual del siglo XVI*. FCE, México, 1966, 2. arg.
- BAYLE, CONSTANTINO. *España y la educación popular en América*, Inst. Pedagógico FAE, Madrid, 1934.
- BEALS, A. L. - HOIJER, H. *An Introduction to Anthropology*, The Mac-Millan Company, New York, 1966. (Gaztelaniaz Aguilar argit.)
- BEMBO, PRIETO. *Opere in volgare*, Ed. Sansoni, Firenze, 1961. A cura di Mario Marti.
- BENEDICT, R. *Patterns of Culture*, Routledge and Kegan Paul Ltd., London, 1968¹⁰.
- BENVENISTE, E. *Problemes de linguistique générale* (Bi liburuki), Ed. Gallimard, Paris, 1974.
- BRUNOT, FERDINAND. *Histoire de la langue francaise des origines à 1900*, A. Colin, Paris, 1905-s.
- CALVET, LOUIS-JEAN. *Le colonialisme linguistique en France*, in *Temps Modernes*, n. 324-326, août-septembre 1973, 72-89.
Linguistique et colonialisme. Petit traité de glottophagia, Payot, Paris, 1974.
- CAMBRIDGE UNIVERSITY. *Historia del Mundo Moderno*, Sopena, Barcelona, 1970. (Original: *The New Cambridge Modern History*)
- CASSIRER, E. *An Essay of Man: An Introduction to a Philosophy of Human Culture*, Yale University Press, New Haven, 1956.
- CASTRO, AMERICO. *La realidad histórica de España*. México, 1954, 2. Arg.
- CERTEAU, JULIA, REVEL. *Une politique de la langue. La Révolution Francaise et les patois*, Gallimard, Paris, 1975.
- COHEN, M. *Pour une sociologie du langage*, Paris, 1956.
- CHAUNU, PIERRE. *Conquista y explotación de los nuevos mundos*, Ed. Labor, Barcelona, 1973. (Orig.: *Conquête et exploitation des nouveaux mondes*)
La expansión europea (siglos XIII al XV), Ed. Labor, Barcelona, 1972. (Orig.: *L'expansion européenne du XIII au XV siècle*)
- CHAURAND, JACQUES. *Histoire de la Langue Francaise*, Presses Universitaires, Paris, 1972².
- CHOMSKY, NOAM. *El lenguaje y el entendimiento*, Ed. Seix Barral, Barcelona, 1973.
- DU BELLAY, JOAQUIM. *Deffence et Illustration de la langue francoyse*, 1549.
- ELIOT, T. S. *Notes toward the Definition of Culture*, Ed. Faber, London, 1967.
- ELLWOOD, Ch. A. *Culture in Dictionary of Sociology* (Dir. por H. P. Fairchild)m 1944.
- ERVIN, S. M. *Language and Thought in Horizons of Anthropology*. Ed. por Sol Tax, George and Unwin Ltd, London, 1965, orr. 81-91.
- FAYE, JEAN-PIERRE. *Los lenguajes totalitarios*. Taurus Madrid, 1974.
- GEERTZ, C. *The Transition to Humanity in Horizons of Anthropology today* (Sol Tax-ek arg.), George and Unwin Ltd., London, 1965, orr. 37-48.
- GUIRAUD, PIERRE. *La sémantique*, Presses Universitaires de France Que sais-je?, Paris, 1964.
La sémiologie, Presses Universitaires de France Que sais-je?, Paris, 1973.
Patois et dialectes francais, Presses Universitaires de France, Paris, 1971².
- HALLOWELL, A. I. *Culture, Personality and Society en Anthropology today* (Sol Tax-ek argit.), The University of Chicago Press, Chicago and London, 1970 (1 argit., 1962), orr. 351-374.
- HYMES, H. *A Prospective for Linguistic Anthropology in Horizons of Anthropology* (Sol Tax-ek arg.), George and Unwin Ltd., London, 1965, orr. 92-107.

- IZTUETA, PAULO - APALATEGI, JOKIN. *Marxismoa eta nazional arazoa Euskal Herrian*, Irati, Baiona, 1974.
- JAKOBSON, R. *Essais de linguistique générale. Rapports Internes et externes du langage*, Ed. du Minuit, Paris, 1973.
- JESPERSEN, O. *Language, Its nature. development and origin*, George Allen and Unwin, London, 1969¹⁴.
- JOHNSON, H. M. *Concepto de cultura*.
- KAUTSKY, K. *Problemas Nacionales* (errusiera), S. Petersburgo, 1918.
- KLUCKHOHN, C. *Mirror and Man*, New York, 1949.
- KLUCKHOHN, C. KELLY, W. *The concept of Culture in The Science of Man in the World Crisis* (Dir. por R. Linton), Columbia University Press, New York, 1945.
- KLUCKHOHN, C. - LEIGHTON, D. *The Navaho*, Harvard University Press, Cambridge (Mass.), 1946.
- KONETZKE, RICHARD. *América Latina. II. La época colonial, siglo XXI arg.*, Madrid, 1971.
- Colección de documentos para la historia de la formación social de Hispanoamérica. 1493-1810*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid, 1953-1962.
- Die Bedeutung der Sprachenfrage in der spanischen Kolonisation Amerikas*, in *Jahrbuch für Geschichte von Staat, Wirtschaft und Gesellschaft Lateinamerikas*, 1 liburukia, 1964, 72-116 (= JGSWGL).
- KROEBER, A. L. *Anthropology: Cultural Patterns and Process*, Harcourt Brace and World, New York, 1963.
- KROEBER, A. L. - KLUCKHOHN, C. *Culture: A critical Review of Concepts and Definitions*, Harvard University Press, Cambridge (Mass.), 1952.
- LANDAR, H. *Language and Culture*, Oxford University Press, 1966.
- LANDMANN, M. *Der Mensch als Schöpfer und Geschöpf der Kultur*, Ernst Reinhardt Verlag, München, 1961.
- LAPESA, RAFAEL. *Historia de la lengua española*, Escelicer, Madrid, 1959⁵.
- LAPEYRE, HENRI. *Las monarquías europeas del siglo XVI. Las relaciones internacionales*, Ed. Labor, Barcelona, 1969. Original: *Les monarchies européennes du XVI siècle*.
- LARRESORO. *Hizkuntza eta Pentsakera*, Etor, Bilbao, 1972.
- LEFEBVRE, HENRI. *Le langage et la société*, Gallimard, Paris, 1966.
- LEVI-STRAUSS, C. *Anthropologie Structurale*, Plon, Paris, 1958.
- LINTON, R. *De Phomme* (Orig.: *The Study of Man: An Introduction* Appeton-Century-Crofts. New York, 1936).
- LUZBETAK, W. *Un solo Vangelo nelle diverse Chiese*, Elle Di Ci, Torino, S. A.
- MALINOWSKI, B. *A Scientific Theory of Culture and other Essays*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1944.
- MALMBERG, BERTIL. *La lengua y el hombre. Introducción a los problemas generales de la lingüística*, Ed. Istmo, Madrid, 1966.
- Les nouvelles tendances de la linguistique*, Presses Universitaires de France, Paris, 1972.
- MARAVALL, JOSE ANTONIO. *Carlos V y el pensamiento político del Renacimiento*. Madrid, 1960
- El concepto de España en la Edad Media*, Madrid, 1954.
- MARTINET, ANDRE. *Elementos de lingüística general*, Arg. Gredos, Madrid, 1972.
- El lenguaje desde el punto de vista funcional*, Arg. Gredos, Madrid, 1971.
- MAURO, FEDERICO. *La expansión europea (1600-1870)*, Ed. Labor, Barcelona, 1968 (Orig.: *L'expansion européenne*).
- MAUSS, M. *Oeuvres* (3 liburuki), Ed. de Minuit, Paris, 1969.
- MEAD, M. *La responsabilidad. Enfoque general*, Paidós, Buenos Aires, 1966.
- MEMMI, ALBERT. *Kolonizatuaren ezagugarria*. Jakin, Aránzazu-Oñate, 1974 (Orig.: *Portrait du colonise*).
- MENDIETA, JERONIMO DE. *Historia Eclesiástica Indiana*, Ed. Atlas, Madrid, 1973 (B. A. E., lib. 260-261).

- MENENDEZ PIDAL, RAMON. *Los españoles en la Historia*, Espasa-Calpe, Madrid, 1971.
- MERCADER Y RIBA, JOAN. *Felip V i Catalunya*, Edicions 62, Barcelona, 1968.
- MERCADER RIBA, JUAN. *La ordenación de Cataluña por Felipe V. La Nueva Planta, in Hispania*, Zenb. XLIII, 257-366.
- MICHELENA, LUIS. *Las lenguas y la política*, in *Boletín Informativo de la Fundación March*. 1973, n. 17, 161-173.
- MICHELENA, LUIS. *Zenbait hitzaldi*, Etor, Bilbo, 1972.
- MORALES PADRON, FRANCISCO. *Historia de América*, Espasa-Calpe, Madrid, 1962.
- MOUSNIER, ROLAND. *Los siglos XVI y XVII. El progreso de la civilización europea y la decadencia de Oriente (1492-1715)*. Arg. Destino, Madrid, 1967³.
- NEBRIJA, ANTONIO DE. *Gramática castellana*, Junta del Centenario, Madrid, 1946.
- NYNYOLES, RAFAEL, LL. *Idioma y poder social*, Tecnos, Madrid, 1972.
- ODUN, H. W. *Understanding Society*, New York, 1945.
- OLIVEIRA DE FERNAO. *Grammatica da lingoagem portuguesa* Edição de J. Fernández, Lisboa, 1933.
- OPPLER, M. E. *Cultural and Organic Conception in Contemporary World History en American Anthropologist*, Lib. 46, zenb. 4.
- PALSGRAVE. *L'esclarcissement de la langue françoise*, Sevilla, 1530.
- PARSONS, T. *The Social System*, Glencoe (Illinois), 1951.
- PASTOR, J. F. *Las apologías de la lengua castellana en el Siglo de Oro*, Madrid, 1929.
- PAULUS, JEAN. *La función simbólica y el lenguaje*, Ed. Herder, Barcelona, 1975.
- PERROT, JEAN. *La linguistique*, Presses Universitaires de France, Que sais-je?, Paris, 1974.
- PERSON, YVES. *Imperialisme linguistique et colonialisme*, in *Temps Modernes*, n. 324-326, août-septembre 1973, 90-118.
- PORZIG, W. *El mundo maravilloso del lenguaje*, Gredos, Madrid, 1963.
- RAYMOND QUENEAU (Dir.). *Histoire des Littératures*, Gallimard, Paris, 1968.
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA. *Diccionario de la Lengua Castellana*, Madrid, 1726-1739.
- RICARD, R. *Le problème de l'enseignement du castillan aux Indiens d'Amérique durant la période coloniale*, in *Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg*, 39, 1961, 281-296.
- Recopilación de las Leyes de los Reynos de las Indias*, Consejo de la Hispanidad, Madrid, 1943.
- RODRIGUEZ ADRAGOS, FRANCISCO. *Lingüística estructural* (2 liburuki), Gredos, Madrid, 1974.
- SALVI, S. *Le Nazioni Proibite*, Vallecchi, Ed. Firenze, 1973.
- SANCHEZ ALBORNOZ, CLAUDIO. *España, un enigma histórico*. Arg. Sudamérica, Buenos Aires, 1962.
- SAPIR, E. *Anthropologie*, Arg. de Minuit, Paris, 1967.
- El lenguaje*, Fondo de Cultura Económica, México, 1974⁴.
- Personality en Encyclopaedia of Social Sciences*, Ed. por Edwin R. A. Seligman, The Macmillan Company, New York, 1935.
- The Grammarian and his Language in Selected Writings of Edward Sapir*, Berkeley and Los Angeles University of California Press, 1949.
- SCHAFF, A. *Langage et connaissance*, Arg. Anthropos, Paris, 1969.
- SCHICK, C. *Il linguaggio: Natura, struttura, storicità del fatto linguistico*, Einaudi, Torino, 1960.
- SERRAHIMA, MAURICI. *Realidad de Cataluña*, Aymá, E. A., Arg. Barcelona, 1967.
- SOLDEVILA FERRAN. *Historia de Catalunya*, Ed. Alpha, Barcelona, 1963.
- SOLORZANO PEREIRA, JUAN. *Política Indiana*, Arg. Atlas, Madrid, 1970 (B. A. E. liburukiak, 252, 254).
- SOROKIN, P. *Social and Cultural Dynamics* (4 liburuki), American Book Co., New York, 1937-1941.
- Sociedad, Cultura y Personalidad. Su estructura y su dinámica. Sistema de sociología general*, Aguilar, Madrid, 1962². (Orig.: *Society, Culture and Personality*).

- SURATTEAU, JEAN-RENE. *La idea nacional. De la opresión a la Liberación de los pueblos*, Edicusa, Madrid, 1975.
- TEJADA, RAMIRO Y JUAN. *Colección de cánones y de todos los Concilios de la Iglesia española*, Imp. Montero, Madrid, 1855.
- TOUCHARD, JEAN. *Historia de las ideas políticas*, Ed. Tecnos, Madrid, 1969 (Orig.: *Histoire des idées politiques*).
- TOVAR, ANTONIO. *Catálogo de las Lenguas de América del Sur*, Arg. Sudamérica, Buenos Aires, 1961.
Lo que sabemos de la lucha de lenguas en la Península Ibérica, Gregorio del Toro, Madrid, 1968.
- TUDELA, JOSE (Dir.). *El legado de España a América*, Arg. Pegaso, Madrid, 1954.
- TULLIO-ALTAU, C. *Manuale di Anthropologia Culturale*, V. Bompiani, Milano, 1973.
- TYLOR, E. *Primitive Culture*, Ed. John Murray, London, 1871.
- UNAMUNO, M. DE. *Qué es la palabra en Soledad* (Austral), Madrid, 1958.
- VALDES, JUAN DE. *Dialogo de la lengua*, Espasa-Calpe, Buenos Aires, 1948.
- VARIOS. *Minorités nationales en France*, n. extr. de *Temps Modernes*, n. 224-326, août-septembre 1973.
- VARIOS. *Presente y futuro de la lengua española*, Inst. de Cultura Hispánica, Madrid, 1964.
- VILLALON, CRISTOBAL DE. *Gramática castellana*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid, 1971.
- VOEGELIN, C. F. *Linguistics without Meaning and Culture Without Words* en *Word*, V, 1949.
- WALLACE, A. F. C. *Cultura y personalidad*, Randon House, New York, 1961.
- WHITE, L. A. *Culturology in International Encyclopaedia of Social Sciences* (D. L. Sils-ek zuzendua), The Macmillan Company and The Free Press, E. A.
- YOUNG, K. *Concepto antropológico de la cultura en Naturaleza. Cultura y Personalidad*, Paidós, Buenos Aires, 1967.
- ZAVALA, SILVIO. *Aspectos históricos de los desarrollos lingüísticos hispanoamericanos en la época colonial*, en JGSWGL, 4. liburukia, 1967, 17-36.

OHARRAK

- ¹ SAPIR, E, *El lenguaje*, 14.
- ² Zeinu munduaren konplexutasunaz zerbait jabetzeko, ikus PAULUS, J., *La función simbólica y el lenguaje*, 11-15. Cf baita GUIRAUD, P., *La sémantique*, 13-17
- ³ “Por signo entendemos, en el habla diaria, algo que indica o evoca la idea de otra cosa. Se alude a signos o señales de enemistad, de enfermedad, de lluvia. Todo lo que por experiencia cabe asociar a una cosa, puede considerarse signo de esa misma cosa”. MALMBERG, B., *La lengua y el hombre. Introducción a los problemas generales de la Lingüística*, 36 Gauza berdintsua gertatu ohi da *sinboluarekin*. “A veces se emplea símbolo en el mismo sentido vago de signo”. *ibid.* 37.
- ⁴ PERROT, J., art. *Lenguaje* in *Gran Enciclopedia Larousse*.
- ⁵ Sinbolizatzeko ahalmenari buruz, hauxe dio Benvenistek: “Entendons para là, très largement, la faculté de *représenter* le réel par un ‘signe’ et de comprendre le ‘signe’ comme représentant le réel, donc d’établir un rapport de ‘signification’ entre quelque chose et quelque chose d’autre”. BENVENISTE, E, *Problèmes de linguistique générale*, I, 26.
- ⁶ Jakintza honen azalpen labur bat nahi izanez gero, ikus GUIRAUD, P, *La sémiologie*. Zeinuen ematen zaien garrantzia nahiko berria da. Filosofo, teologo, etnologo, hizkuntzalari, psikiatra, esteta... buru belarri dabil haren azterketan. Oraindik orain eraiki berria da *Société Internationale de symbolisme* erakundea. Zeinuaren izaeran disziplina desberdinen artean arakatzea da honen egitekoa. Cf. PAULUS, J., *a. o.* 9.
- ⁷ BENVENISTE, E., *a. o.*, I, 27.
- ⁸ Erreakzio hauetako batzu ikus daitezke hemen: PAULUS, J., *a. o.*, 18-19.
- ⁹ “L’homme aussi, en tant qu’animal, réagit à un signal. Mais il utilise en outre le *symbole* qui est *institué* par l’home; il faut apprendre le sens du symbolisme, il faut être capable de l’interpréter dans sa fonction signifiante et non plus seulement de le percevoir comme impression sensorielle, car le symbole n’a pas de relation naturelle avec ce qu’il symbolise. L’homme invente et comprend des symboles; l’animal, non”. BENVENISTE, E., *a. o.*, I, 27.
- ¹⁰ Cf. *ibid.* 56-60.
- ¹¹ *ibid.* 60.
- ¹² *ibid.* 26.
- ¹³ *ibid.* 60-62.
- ¹⁴ BENVENISTE, E., *a. o.*, II, 43-46.
- ¹⁵ Textu hau ikus *ibid.* 47 aipatua.
- ¹⁶ BENVENISTE, E., *a. o.*, I, 26. Autore berak baieztan du: “En effet la faculté symbolique chez l’homme atteint sa réalisation suprême dans le langage, qu’est l’expression symbolique par excellence; tous les autres systèmes de communications, graphiques, gestuels, visuels, etc. en sont dérivés et le supposent”. *ibid.* 28.
- ¹⁷ Hizkuntzak beste sistemekin daukan erlazio berezgarriari “relation d’interprétance” deitzen dio Benvenistek. Cf. *a. o.* II, 54 eta 61-62.
- ¹⁸ Cf. BENVENISTE, E., *a. o.* I, 49.
- ¹⁹ L. Hjelmslev-eren hizkuntzaren teoria glosematikoak egiten duen “expresabide-edukin” berezikuntza, Benveniste-ren ustez, Saussure-k “adierazle-adierazkizun” artean jartzen duenari dagokio. Cf. *ibid.* 13.
- ²⁰ GUIRAUD, P., *La sémantique*, 18-19.
- ²¹ PERROT, J., *La linguistique*, 111.
- ²² Irakurleak hizkuntzaren konbentzionaltasunari buruz gogoeta interesgarri batzu nahi baditu, batez ere hizkuntzak elkar alderatuz, bai fonetikan, bai gramatikan eta semantikan, ikus MALMBERG, B., *a. o.* 51-65.

²³ GUIRAUD, P., *La sémantique*, 25-29.

²⁴ *ibid.* 24.

²⁵ BENVENISTE, E., *a. o.* I, 51.

²⁶ *ibid.* 52.

²⁷ MARTINET, A., *Elementos de lingüística general*, 25-26.

²⁸ MARTINET, A., *El lenguaje desde el punto de vista funcional*, 42.

²⁹ MARTINET, A., *Elementos de lingüística general*, 25.

³⁰ CHOMSKY, N., *El lenguaje y el entendimiento*, 19.

³¹ *ibid.* 27-28.

³² *ibid.* 47-48.

³³ "Il y a deux propriétés à la langue, à son niveau le plus profond. Il y a la propriété qui est constitutive de sa nature d'être formée d'unités signifiantes, et il y a la propriété qui est constitutive de son emploi de pouvoir agencer ces signes d'une manière signifiante. Entre ces deux propriétés le lien est établi par une troisième propriété... il y a la propriété *syntagmatique*, celle de les combiner dans certains règles de consecution et seulement de cette manière". BENVENISTE, E., *a. o.* II, 97.

³⁴ *ibid.* Hizkuntzaren sormen honi buruz ikus baita MITXELENA, L., *Zenbait hitzaldi*, 78-81.

³⁵ "La langue est le seul système dont la signifiante s'articule ainsi sur deux dimensions. Les autres systèmes ont une signifiante unidimensionnelle: ou sémiotique (gestes de politesse; *mudrás*), sans sémantique; ou sémantique (expressions artistiques), sans sémiotique. Le privilège de la langue est de comporter à la fois la signifiante des signes et la signifiante de l'énonciation. De là provient son pouvoir majeur, celui de créer un deuxième niveau d'énonciation, où il devient possible de tenir des propos signifiants sur la signifiante". BENVENISTE, E., *a. o.* II, 65.

³⁶ *ibid.* 225-226.

³⁷ BENVENISTE, E., *a. o.* I, 129.

³⁸ *ibid.* 91-93 ikus daiteke hizkuntzaren sistema izaerari buruzko Saussure-n aipamen sail bat.

³⁹ Hizkuntza egitura bat dela esatean adierazi nahi denaren bilduma bat ikus *ibid.* 8-9, 94-98. Cf. baita MITXELENA, L., *a. o.* 48-64, eta LARRESORO, *Hizkuntza et Pentsakera*, 13-44, 123-141.

⁴⁰ "Balio" fonetikoari buruz gogoeta batzu ikus SAPIR, E., *a. o.* 67-68. Hierarkizazio hau R. Jakobsonek aurkitu duen gertakari batetan nabarmen agertzen da: afasiak jotako haurrak ikastea gehien kostatzen zaizkion soinuak dira errazenez ahanzten dituenak, eta aurrena ikasitakoak azkenik ahanzten dituenak. BENVENISTE, E., *a. o.* I, 9. Cf. MITXELENA, L., *a. o.* 62-64.

⁴¹ "L'ensemble de ces oppositions constitue dans chaque langue un système, ou plutôt un *système de systèmes*: système des sons, système grammatical, système lexical". PERROT, J., *a. o.* 114.

⁴² Cf. *ibid.* 115-119. Ikus ere MITXELENA, L., *a. o.* 51, 58.

⁴³ SAPIR, E., *a. o.* 235-249. Cf. baita MALMBERG, B., *a. o.* 218-222.

⁴⁴ Ahaidetasun genetikoaren eta antz tipologikoaren bereizkuntzak sortzen duen arazoaz ikus MALMBERG, B., *a. o.* 192-198, eta SAPIR, E., *a. o.* 141-168, 169-178, 210, 219-234.

⁴⁵ SAPIR, E., *a. o.* 169-178; MARTINET, A., *Elementos de lingüística general*, 214-225; eta autore beraren *El lenguaje desde el punto de vista funcional*, 176-207. Mitxelena hizkuntzari banantzeko joera damaion "inertzi lege" batetaz mintzo da. Baina lege horren alboan bada beste bat: hizkuntzaren barneko ez diren arrazoiengatik batzeko duen joera bat. Hauen artean politikoak, ekonomikoak eta sozialak aipatzen ditu. Cf. MITXELENA, L., *a. o.* 39-45.

⁴⁶ Martinet-ek honela formulatzen du irizpide hau: "Existe lengua desde que se establece la

comunicación en el cuadro de una doble articulación de carácter vocal y se trata de una sola lengua y única lengua mientras la comunicación está efectivamente asegurada". *Elementos de lingüística general*, 182.

⁴⁷ Cf. PERROT, J., *a. o.* 25.

⁴⁸ Ikus gogoeta batzu: MARTINET, A., *Elementos de lingüística general*, 188-205, eta PERROT, J., *a. o.* 23-25.

⁴⁹ "Los términos 'dialecto', 'lengua', 'rama', 'familia'... son puramente relativos". SAPIR, E., *a. o.* 175.

⁵⁰ MALMBERG, B., *a. o.* 198.

⁵¹ PERROT, J., *a. o.* 26.

⁵² MALMBERG, B., *a. o.* 200.

⁵³ *ibid.* 195.

⁵⁴ MARTINET, A., *El lenguaje desde el punto de vista funcional*, 38. Beste hizkuntzalari batek honela azaltzen du giza hizkuntzaren era askotako helburu hau: "Avant toute chose, le langage signifie, tel est son caractère primordial, sa vocation originelle qui transcende et explique toutes les fonctions qu'il assure dans le milieu humain. Quelles sont ces fonctions? Entreprendrons-nous de les énumérer? Elles sont si diverses et si nombreuses que cela reviendrait à citer toutes les activités de parole, de pensée, d'action, tous les accomplissements individuels et collectifs qui sont liés à l'exercice du discours: pour les résumer d'un mot je dirais que, bien avant de servir à communiquer, le langage sert à vivre. Si nous posons qu'à défaut du langage, il n'y aurait ni possibilité de société, ni possibilité d'humanité, c'est bien parce que le propre du langage est d'abord de signifier. A l'ampleur de cette définition, on peut mesurer l'importance qui doit revenir à la signification". BENVENISTE, E., *a. o.* II, 217.

⁵⁵ SAPIR, E., *a. o.* 25.

⁵⁶ Ikus hemen aipatua: JAKOBSON, R., *Essais de linguistique générale. Rapports internes et externes du langage*, 91.

⁵⁷ PAULUS, J., *a. o.* 108.

⁵⁸ BENVENISTE, E., *a. o.* I, 25.

⁵⁹ GUIRAUD, P., *La sémiologie*, 35-36.

⁶⁰ BENVENISTE, E., *a. o.* I, 25.

⁶¹ MARTINET, A., *Elementos de lingüística general*, 16-19.

⁶² *ibid.* 19.

⁶³ Pentsamenduaren edukinak "reçoit forme de la langue et dans la langue, qui est le moule de toute expression possible". Hizkuntzaren egiturak "donne sa forme au contenu de pensée". BENVENISTE, E., *o. c.* I, 64. Hizkuntzalari ospetsu honek baita ere esaten du: "La forme linguistique est donc non seulement la condition de transmissibilité, mais d'abord la condition de réalisation de la pensée". *ibid.*

⁶⁴ "El lenguaje sirve, por así decirlo, de soporte al pensamiento, hasta el punto de que es posible hacerse la pregunta de si una actividad mental a la que faltara el marco de una lengua merecería propiamente el nombre de pensamiento". MARTINET, A., *Elementos de lingüística general*, 15.

⁶⁵ SAPIR, E., *a. o.* 22.

⁶⁶ SCHAFF, A., *Langage et connaissance*, 39, 94, 227, etc.

⁶⁷ *ibi.* 125.

⁶⁸ *ibi.* 210-215. Cf. MITXELENA, L., *a. o.* 15-16.

⁶⁹ "Psychologiquement, abstraction faite de son expression par les mots, notre pensée n'est qu'une masse amorphe et indistincte. Philosophes et linguistes se sont toujours accordés à reconnaître que, sans le recours de signes, nous serions incapables de distinguer deux idées d'u-

ne façon claire et constante. Prise en elle-même, la pensée est comme une nebuleuse où rien n'est distinct avant l'apparition de la langue". Aipamen honentzat ikus **BENVENISTE, E., a. o. I, 51-52.**

⁷⁰ **MALMBERG, B., a. o. 110-111.**

⁷¹ **BENVENISTE, E., a. o. I, 64.**

⁷² **SAPIR, E., a. o. 20, 22-23.** Mitxelenak, bere aldetik, hizkuntzarik gabe "intuizio" tanke-rako zerbait admetitzen du. Baina hizkuntza bihurtzen da ala atzeman ezina gelditzen da. Eta hizkuntzarik gabeko pentsamendu baten ezina baieztuaz amaitzen du. "Hitzik gabe gogoetarik ba ahal daitekeen diskutitu ohi da. Garbi da zenbait momentutan intuizio moduko zerbait izaten dugula, ezin adierazizko den zerbait. Baina ezin esanezko intuizio horri bitarik bat gertatu ohi zaio: itzuri dihoakigu (horrela ametsetako asmakizun harrigarriak gero, iratzarriak, ezin gogora ditzakegunak) edota azkenik, leher gaizto egingo badugu ere, hitzez gatzatzera eta mamitzera heltzen gara. Eta intuizio honek hitzen bitartez adierazgarri bihurtzen den momentutik bakarrik izango du balio. Horregatik ez dago esaterik hizkuntza pentsamenduaren adirazpidea denik, edota hizkuntza pentsamenduaren zerbitzurako denik, besterik gabe, hizkuntza eta pentsamendua ezin askaturik baitaude lotuak; eta horrexegatik beragatik ere ezin esan daiteke hizkuntza gabe giza pentsamendurik dagokeenik". **MITXELENA, L., a. o. 14.**

⁷³ **MALMBERG, B., a. o. 94.**

⁷⁴ **SCHAFF, A., a. o. 173.**

⁷⁵ *ibid.* 139-146.

⁷⁶ Cf. **PAULUS, J., a. o. 73.** Ikus baita **SCHAFF, A., a. o. 146-156.**

⁷⁷ Cf. **PAULUS, J., 70-73.**

⁷⁸ Afasiaren barrunbe korapilotsuari buruzko azalpen labur batentzat ikus **PAULUS, J., a. o. 121-141** eta **SCHAFF, A., a. o. 156-170.**

⁷⁹ **SCHAFF, A., a. o. 175.**

⁸⁰ "La langue est encore comparable à une feuille de papier: la pensée est le recto et le verso; on ne peut découper le recto sans découper en même temps le verso; de même, dans la langue, on ne saurait isoler ni le son de la pensée, ni la pensée du son". Aipamen honentzat ikus **BENVENISTE, E., a. o. I, 52.**

⁸¹ **SCHAFF, A., a. o. 194.**

⁸² Cf. *ibi.* 245-247.

⁸³ **BENVENISTE, E., a. o. I, 26.**

⁸⁴ "... nous voyons... dans la langue sa fonction de médiatrice entre l'homme et l'homme entre l'homme et le monde, entre l'esprit et les choses, transmettant l'information, communiquant l'expérience, imposant l'adhésion, suscitant la réponse, implorant, contraignant; bref, organisant toute la vie des hommes". **BENVENISTE, E., a. o. II, 224.**

⁸⁵ **SAPIR, E., a. o. 242.**

⁸⁶ *ibid.* 244.

⁸⁷ **BENVENISTE, E. a. o. II, 93.**

⁸⁸ *ibid.* 92-93.

⁸⁹ Cf. **SCHAFF, A., a. o. 224** eta **243.** Ikus baita **PERROT, J. a. o. 127-128.** Hizkuntza eta marxismoari buruzko arazoaz, bilduma kritiko on bat aurki dezake irakurle euskaldunak. Ikus **AZURMENDI, J., Hizkuntza, etnia eta marxismoa.** Ikus batez ere 173-240 orrialdeak.

⁹⁰ **SAPIR, E., a. o. 248.** Cf. baita **SCHAFF, A., a. o. 107.**

⁹¹ **SAPIR, E., a. o. 249.** Schaff-ek Marr-en teoria arbuiatu egiten du, baina Sapir-ekin ere ez dago bat. Azter hipotesi bezala kulturak hizkuntza baitan eraginik baduela dioen teoria, beste zehaztasunik gabe, hartuko luke. Cf. **SCHAFF, A., a. o. 243-244.**

⁹² "Kultura molde batek bere aztarrena uzten du hizkuntzan... Halarik ere ezin makur

dezake honen egitura. Gauza bera bestela esan: hizkuntzaren muinari gagozkiola kultura berezkuntza axialari batipat datzeko". MITXELENA, L., a. o. 128.

⁹³ BENVENISTE, E., a. o. II, 95.

⁹⁴ "Gizarte bat besteetatik berezten duten ezaugarrien artean hizkuntza dugu, larriena ez bada, larrienetakoa. Norbera, hizkuntza bakarreko gizarte batean bizi delarik, hizkuntza problemarik ez duen gizarte batean, ez da honetaz konturatzen, harik eta bizibeharrak beste gizarte batera erauz dezan arte. Hizkuntza, barrenera begira batzaile baita, kanpora begira, aldiz, berezle. Mintzabide horretaz baliatzen diren pertsonak berorren jabetasunak eta erabiltzeak alkartuta sentitzen dira; era berean berorren jabe ez direnak bereziak eta baztertuak bezala aurkitzen. Beraz, hizkuntza, lehen-lehenik giza harremanetarako tresna bada ere, berezgarria ere (nahiz eta oso bigarren-mailan izan) bada". MITXELENA, L., a. o. 18. Cf. baita *ibid.* 153.

⁹⁵ "Whereas it is the task of linguistics to coördinate knowledge about language from the viewpoint of *language*, it is anthropology's task to coördinate knowledge about language from the viewpoint of *man*. H. HYMES, *A prospective for linguistic anthropology*, 92-93.

⁹⁶ "As far as we know, man is the only animal capable of symbolic behavior, other animals learn to use signs, but do not create symbols". A. L. BEALS-H. HOIJER, *An Introduction to Anthropology*, 286. Antropologi ikuspuntutik, hizkuntzaren eksklusibitate hau baiezten du, eta bereziki, L. Kroeber kultur antropologilari sonatuak, sinbolupenari halaber: "Man is an essentially unique animal in that he possesses speech faculty and the faculty of symbolizing, abstracting or generalizing. Through these two associated faculties he is able to communicate his acquired learning, his knowledge and accomplishments, to his fellows and his descendants...". A. L. KROEBER, *Anthropology: Culture Patterns and Processes*, 7.

⁹⁷ "But animals never learn to symbolize. Their learning is confined to the manipulation of signs, to perceiving through experience that values bestowed by someone else (...) belong to physical phenomena of one kind or another. This difference between men and animals is a difference of kind, not of degree". R. L. BEALS-H. HOIJER, o. c. 284. Ervin se fija sobre todo en la complicación del lenguaje humano respecto de los medios de comunicación de los animales, considerando, sin embargo, que el lenguaje, tomado en su conjunto, es exclusivo del hombre, aunque no en sus detalles. Cf. S. M. ERVIN, *Language and Thought*, 81 eta 85.

⁹⁸ L. HJELMSLER, *Prolegómenos a una teoría del lenguaje*, 11.

⁹⁹ "... What is certain is that no race of mankind is without a language which in everything essential is identical in character with our own...". O. JESPERSEN, *Language. Its nature, development and origin*, 413.

¹⁰⁰ "Malheureusement, il est absolument impossible de préciser à quel stade de l'évolution humaine le langage est apparu, ou de retracer les étages par lesquelles le langage s'est développé jusqu'à atteindre son aptitude actuelle à transmettre des idées". R. LINTON, *De l'homme*, 102.

¹⁰¹ Planteamendu hau ez dator bat beste honekin: "With regard to *how* and *when* true language emerged, it is inadequate to ask: When did social coöperation, or traditions of toolmaking, or symbolic art, first appear? A number of such social and cultural traits can apparently exist and be transmitted without the intervention of language". H. HYMES, a. o. 103.

¹⁰² P. SOROKIN, *Sociedad, cultura y personalidad. Sus estructuras y su dinámica*, 81.

¹⁰³ B. MALMBERG, *La lengua y el hombre. Introducción a los problemas generales de la Lingüística*, 223.

¹⁰⁴ Cf. A. L. KROEBER, *Anthropology*, 71-72.

¹⁰⁵ "Details, evidence, and specific hypothesis aside, the essential point is that the innate, generic constitution of modern man (what, in a simpler way, used to be called 'human nature') now appear to be both a cultural and a biological product". C. GEERTZ, a. o. 43.

¹⁰⁶ "... nous voyons... dans la langue sa fonction de médiatrice entre l'homme et l'homme, entre l'homme et le monde, entre l'esprit et les choses, transmettant l'information, communiquant l'expérience, imposant l'adhésion, suscitant la réponse, implorant, contraignant; bref,

organisant toute la vie des hommes. C'est la langue comme instrument de la description et du raisonnement". E. BENVENISTE, *a. o.* II, 224.

¹⁰⁷ Joxe Azurmendik honela expresatzen du lanaren eta gizartearen arteko erlazioa: "Lanak gizona gizondu egiten baldin badu, izan ere, gizona gizartearen dagoelakoxe da, ta gizartearekin iotzen eta bategiten duelakoxe". J. AZURMENDI, *Hizkuntza, Etnia eta Marxismoa*, 17.

¹⁰⁸ K. KAUTSKY, *Problemas nacionales*, 28.

¹⁰⁹ A. SCHAFF, *Langage et connaissance*, 194-195.

¹¹⁰ "...there is not the slightest factual ground to prove that *homo faber* preceded *homo sapiens* or *homo socius*. At least, we know man only as *homo socius*, only as *homo sapiens*, at the earliest period of the known history of man: therefore there is not a scintilla of factual or logical evidence for the claim that *homo faber* preceded *homo sapiens* and *homo socius*". P. SOROKIN, *Social and cultural Dynamics*, IV, 168.

¹¹¹ A. I. HALLOWELL, *Culture, Personality, and Society*, 603.

¹¹² M. DE UNAMUNO, *Qué es la palabra*, 155.

¹¹³ E. TYLOR, *Primitive Culture*, I, 1.

¹¹⁴ A. L. KROEBER-C. KLUCKHOHN, *Culture: A critical Review of Concepts and Definitions*, 300.

¹¹⁵ "A culture is only manifest in acts and artefacts, it does not consist of acts and artefacts". P. SOROKIN, *Sociedad, cultura y personalidad*, 79.

¹¹⁶ P. SOROKIN, *Sociedad, cultura y personalidad*, 79.

¹¹⁷ Cf. E. CASSIRER, *An Essay of Man: an Introduction to a Philosophy of Human Culture*, passim.

¹¹⁸ "There can obviously be no culture without a society—much as there can be no society without individuals. The converse—no society without culture—holds for man: no cultureless human society is known; it would even be hard to imagine". A. L. KROEBER, *Anthropology*, 60. tzatzen da: "...any organised group inevitably possesses a culture". P. SOROKIN, *Society, Culture and Personality*, 65.

¹¹⁹ "The only possible differentiation is that the term 'social' denotes concentration on the totality of interacting human beings and their relationships, whereas 'cultural' signifies concentration on meanings, values and norms and their material vehicles (or material culture)". P. SOROKIN, *ibid.* 65.

¹²⁰ "Cultures are products of human societies operating the influence of cultures handed down to them from early societies. This description illustrates the close relation of culture and society: They are counterparts, like the two faces of a sheet of paper". A. L. KROEBER, *Anthropology*, 7. S. FREUD-ek identifikatu egiten ditu gizartearen jatorria eta kulturarena. *El malestar de la cultura* (Obras completas III, 29. or.).

¹²¹ "culture (...) consist (...) in patterned or ordered systems of symbols which are objects of the orientation of action, internalized compenets of the personalities of individualized actors and institutionalized patterns of social systems..." T. Parsons, *The social system*, 327. Halaaber S. Freud eta C. Lévi-Strauss-entzat ere: kultura, azken finean, sistema sinbolikoren multzo bezala ageri da, zeinen bidez gizonak gizarte jakin batetan komunikatzen bait dira. Honela dio *thropologie* liburuarri (Presses Universitaires de France, Paris, 1950, XIX. or.) eginiko hitzazurrean: "Toute culture peut être considérée comme un ensemble de systèmes symboliques au premier rang desquels se place la langage, les règles matrimoniales, les rapports économiques, l'art, la science et la religion".

¹²² H. HOIJER, *The relation*, 260.

¹²³ Honekin bat ez datorren bat, C. F. Voegelin da. Ikus *Linguistics without Meaning and Culture without words*, 36.

¹²⁴ H. LANDAR, *Language and Culture*.

¹²⁵ “Gehienetan hizkuntza kultura baten atal bezala hartu izan da: zera, gizarteak beste ohiturez, ezkont legez, eta instituzioez gainera baduela kultur elementu bat beste horiek baino areagokoa, agian: hizkuntza. Neuk ez dut uste hau honela denik. Antal-ek dioenez, hizkuntza ez da kultura baten zatia, kulturaren beraren bide, adierazpide eta tresna baizik”. K. MITXELENA, *Zenbait hitzaldi*, 128.

¹²⁶ R. JACKOBSON, *Essais de linguistique générale*.

¹²⁷ P. SOROKIN, *Social and Cultural Dynamics*, IV, 110.

¹²⁸ “The speech faculty makes possible the transmission and perpetuation of culture” A. L. BER, *Anthropology*, 9.

¹²⁹ Cf. C. SCHICK, *Il linguaggio: Natura, struttura, storicità del fatto linguistico*, 85.

¹³⁰ J. M. DE BARANDIARAN, *Rasgos de la mentalidad popular vasca*, 95.

¹³¹ “C’est que le problème des rapports entre langage et culture est une des plus compliqués que soient. On peut d’abord traiter le langage comme un *product* de la culture: une langue, en usage dans une société, reflète la culture générale de la population. Mais en un autre sens, le langage est une *partie* de la culture; il constitue un de ses éléments, parmi d’autres. (...) Mais ce n’est pas tout: on peut aussi traiter le langage comme *condition* de la culture”. C. LEVI-STRAUSS, *a. o.* 78.

¹³² K. YOUNG, *Concepto antropológico de la cultura*, 52.

¹³³ Cf. W. LUZBETAK, *Un solo Vangelo nelle diverse Chiese*, 191.

¹³⁴ R. BENEDICT, *Patterns of Culture*, 33.

¹³⁵ A. F. C. WALLACE-k honela definitzen du “jeinu” hori: “...kontzeptu eta axioma hedatuki jeneralizaturen bilduma, edozein gizarteri erreferentzi eremu bezala balio diona (gizarte gehienei bederen)”. *Culture and Personality*, 123. Eta Kroeber-ek bere aldetik honela dio: “Civilizations differs in ‘configuration’ in modern scientific jargon; ‘spirit’ would have been an earlier word, ‘genius’ before that”. A. L. KROEBER, *Anthropology*, 24.

¹³⁶ P. SOROKIN, *a. o.* 318-319.

¹³⁷ A. L. KROEBER, *Anthropology*, 34.

¹³⁸ H. HOJER, *The Relation*, 264.

¹³⁹ “Deshalb ist es auch nicht ganz korrekt, zu sagen, der Mensch schaffe die kultur. Er schafft nicht *die* kultur, sondern er schafft jeweils *eine* kultur, er schafft kulturen”. M. LANDMANN, *Der Mensch als Schöpfer und Geschöpf der Kultur*, 25.

¹⁴⁰ A. L. BEALS-H. HOJER, *a. o.*, 706.

¹⁴¹ H. HOJER, *The Relation*, 264.

¹⁴² H. W. ODUN, *Understanding Society*, 13.

¹⁴³ A. L. KROEBER-C. KLUCKHOHN, *Culture*, *a. o.* 98-99.

¹⁴⁴ C. KLUCKHOHN-D. LEIGHTON, *The Navaho*, XVIII.

¹⁴⁵ J. M. DE BARANDIARAN, *Mitología Vasca*, 444.

¹⁴⁶ M. MEAD, *La personalidad. Enfoque cultural*, 87.

¹⁴⁷ A. L. KROEBER, *a. o.* 233.

¹⁴⁸ Zen bait jende, halere, “amerikar” hizkuntzaz mintzo da, ingelesa ezbezalakoa bait litzan.

¹⁴⁹ W. PORZIG, *El mundo maravilloso del lenguaje*, 220.

¹⁵⁰ H. HOJER, *The Relation*, 262.

¹⁵¹ T. S. ELIOT, *Notes toward the Definition of Culture*, 120-121.

¹⁵² H. HOJER, *The Relation*, 260.

¹⁵³ A. L. KROEBER, *Anthropology*, 76-77.

¹⁵⁴ M. MAUSS, *Oeuvres*, III, 584.

- 154 bis B. MALINOWSKI, *A. Scientific Theory of Culture*, 61.
- 155 A. L. KROEBER, *Anthropology*, 36.
- 156 P. SOROKIN, *Society, Culture and Personality*, 319.
- 157 A. L. KROEBER, *Anthropology*, 34.
- 157 bis *Ibid.* 34.
- 158 *Ibid.* 36.
- 159 M. MAUSS, *Oeuvres*, III, 598.
- 160 A. L. KROEBER, *Anthropology*, 35.
- 161 Cf. P. SOROKIN, *Society, Culture and Personality*, 713.
- 162 E. SAPIR, *Anthropologie*, 354-355.
- 163 Cf. P. SOROKIN, *Sociedad, Cultura y Personalidad*, 321.
- 163 bis C. CLUCKHOHN, *Mirror and Mann*, 17. Eta beste leku batetan: "A historically derived system of explicit and implicit designs for living, which tends to be shared by all or specially designated members of a group". C. CLUCKHOHN-W. KELLY, *The Concept of Culture*, 98.
- 164 H. M. JOHNSON, *Concepto de cultura*, 45.
- 165 Cf. A. I. HALLOWELL, *a. o.* 612.
- 166 R. LINTON, *a. o.* 301.
- 167 Cf. A. L. KROEBER, *Il concetto di cultura. Fondamenti teoretici della scienza antropologica*, 125.
- 168 K. YOUNG, *a. o.* 118.
- 169 E. SAPIR, *Personality*, 85.
- 170 P. SOROKIN, *Sociedad, Cultura y Personalidad*, 1.138.
- 171 Cf. E. SAPIR, *Anthropologie*, 101.
- 172 Cf. E. SAPIR, *The Grammarian and his Language*, 153.
- 173 SAPIR, E. *El lenguaje*. Fondo de Cultura Económica, Méjico, 1974, 14.
- 174 MICHELENA, L., *Las lenguas y la política*, in *Doce ensayos sobre el lenguaje*, 127-128 (*Boletín de la Fundación March*, 1973, n. 17).
- 175 MALMBERG, B., *La lengua y el hombre. Introducción a los problemas más generales de la Lingüística*. Ed. Istmo, Madrid, 1966. 107.
- 176 MICHELENA, L., *Aipatu obra*, 121.
- 177 Bizkundeko Estatuén bateragintzaz gehiagorik nahi baledi, ikus Europarako: LAPAYRE, H., *Las monarquías europeas del siglo XVI*. Ed. Labor, Barcelona, 1969. ELLIOTT, J. H., *La España Imperial, 1609-1716*. Ed. Vicens-Vives, Barcelona, 1965.
- 178 ELLIOTT, J. H., *a. o.*, 13.
- 179 ELLIOTT, J. H., *a. o.*, 39: "La unión de un Portugal vigoroso y expansionista y una Castilla igualmente vigorosa y expansionista hubiera podido ser una equilibrada unión de dos países que se hallaban en estadios semejantes de desarrollo histórico".
- 180 PERNOUD, R., *La formation de la France*. PUF, Paris, 1966. 84. Estatuén mugen arazoaz zerbait ikusi nahi badadi, ik. *Atlas historique*. Stock, Paris, 1969 (Bada gaztelaniazko itzulpenik ere Ed. Istmo argitaletxean, Madrilén).
- 181 WAQUET, H.; SAINT-JOUAN, R. DE, *Histoire de la Bretagne*. PUF, Paris, 1970. 68: "Nous voulons que les droits et privilèges que ceux du dit pays et duché ont eus par ci-devant leur soient gardés et observés".
- 182 TUCOO-CHALA, P., *Histoire du Béarn*. PUF, Paris, 1970. 56.
- 183 SOLDEVILA, F., *Història de Catalunya*. Ed. Alpha, Barcelona, 1963. 1062-1068. Hor ikus daiteke Estatuén arteko harremanetan herrien nortasunaz eta batasunaz nola jokatu den. Pirinioetako Tratatuaz (1959) zehatzagorik nahi bada, ik. REGLA, J., *El tratado de los Pirineos de 1959. Negociaciones subsiguientes acerca de la delimitación fronteriza*, in *Hispania*, XI (1951), 101-166.

- ¹⁸⁴ FRANCESCO FORTUNIO-ren lana gogoan ukanik ere, lehenagokotzat ematen dugu Bembo-rena. Ik. P. BEMBO, *Opere in volgare*. Sansoni, Firenze, 1961. Frantsesaren lehen gramatika ez zen frantsesez eman eta ingeles batek idatzi zuen: BARCLAY, *Introductory to write and pronounce frenche*. London, 1521.
- ¹⁸⁵ KUNKENHEIN, L., *Contribution à l'histoire de la grammaire italienne, espagnole et française à l'époque de la Renaissance*. Amsterdam, 1932. Aipatu C. GARCIA, in *Gramática Castellana*, de Villalón. CSIC, Madrid, 1971.
- ¹⁸⁶ VALDES, JUAN DE, *Diálogo de la Lengua*. Espasa-Calpe, Buenos Aires, 1948. 10-11. Literatura nazionalen arazorako, oro har zerbait jakiteko, ik. QUENEAU, R., *Histoire des Littératures*. Gallimard, Paris, 1968. Edota: *The New Cambridge Modern History*. Erosoago beronen gaztelaniazko itzulpena: Ed. Sopena, Barcelona, 1970. Ik. Lehen bi liburukiak.
- ¹⁸⁷ MOUSNIER, R., *Los siglos XVI y XVII*. Ed. Destino, Barcelona, 1967. 110.
- ¹⁸⁸ BRUNOT, F., *Histoire de la langue française des origines à 1900*. Colin, Paris, 1905 ss. T. II, 33-35.
- ¹⁸⁹ SAULNIER, V. L., in QUENEAU, R., *a. o.*, II, 65.
- ¹⁹⁰ GARCIA, C., *a. o.*, XXVI.
- ¹⁹¹ LAPESA, R.-ek aipatua: *Historia de la Lengua Española*. Escelicer, Madrid, 1959. 204.
- ¹⁹² QUENEAU, R.-en liburuan ikus daiteke: Frantziakoa I. liburukia; gainerako herrietzat banan-banan, bigarrenean. Jakina denez, tradizio horretxen barnean dago euskal Literaturako bigarren liburu argitaratua: LEIZARRAGA, JOANNES DE: *Iesus Christ Gure Iaunaren Testamentu Berria*. La Rochela, 1571. Kalbinotarrentzat egindako euskal itzulpena da.
- ¹⁹³ POGNON, E., *Littérature latine de la Renaissance. L'Antiquité retrouvée*, in QUENEAU, R., *a. o.*, II, 276-312.
- ¹⁹⁴ HAY, D., *Tendencias intelectuales. I. Literatura: el libro impreso*, in *The New Cambridge Modern History*, 252.
- ¹⁹⁵ HAY, D., *ib.*
- ¹⁹⁶ POGNON, E., *a. o.*, 308-312.
- ¹⁹⁷ LENOBLE, R.; BELAVAL, Y., *La Ciencia Moderna* (de 1450 a 1800). Ed. Destino, Barcelona, 1972. 220. In TATON, R., *Historia General de las Ciencias*. II. liburukia.
- ¹⁹⁸ Mitxelenak gogoratzen didanez: Erdi Haroko latina nolabait ere hizkera bizi zen. Erdi Haroko tradizioaren gainetik jauzi eginez, Antigoale Klasikorarte joateak kalte baizik ez zion egin, praktikotasunaren aldetik, Bizkundeko latinari.
- ¹⁹⁹ VALDES JUAN DE, *a. o.*, 10-13, 40.
- ²⁰⁰ ALONSO, A., *Castellano, español, idioma nacional*. Ed. Losada, Buenos Aires, 1968, 4. Ed. 41. Azpimarkadura, nerea da.
- ²⁰¹ NEBRIJA, E. A., *Gramática Castellana*. Junta del Centenario, Madrid, 1946. 5. Azp., nerea.
- ²⁰² BRUNOT, F., *a. o.*, II, 33.
- ²⁰³ VILLALON, C. DE, *Gramática Castellana*. CSIC, Madrid, 1971. 3.
- ²⁰⁴ VILLALON, C. DE, *a. o.*, 8. Gramatika bidez hizkuntzak salba litezkeelakoaren ustea Nebrija-rena ere bazen, ikus. aip. beronen lanean, 10.
- ²⁰⁵ GARCIA, C., *a. o.*, XXVIII-XIX.
- ²⁰⁶ NEBRIJA, A. DE, *a. o.*, 8: "començando a declinar el imperio de los romanos, juntamente començo a caducar la lengua latina".
- ²⁰⁷ PLATON, *Diálogos*. Ed. Ibéricas, Madrid. III. liburukian.
- ²⁰⁸ CALVET, L. J., *Linguistique et colonialisme. Petit traité de glottophagie*. Payot, Paris, 1974. 16.
- ²⁰⁹ CALVET-ek aip. lib. 17, emana.
- ²¹⁰ CALVET, L. J., *a. o.*, 27-29.

- ²¹¹ CALVET, L. J., *a. o.*, 31. 32.
- ²¹² Haatik, geroxeago ikusiko dugu kolonikuntza zenbait nola lerratzen den malda kaltegarri horretan behera.
- ²¹³ CALVET, L. J., *a. o.*, 34-38, eta berezikiago 120. or.
- ²¹⁴ R. MENENDEZ PIDAL eta A. ALONSO-ren idazlanak irakur litezke. Batez ere ikustekoa da oraindik bigarrenari aipatua diogun obra.
- ²¹⁵ IBANEZ MARTIN, J., in NEBRIJA, E. A., *a. o.*, eta aip. argitalpena 91-94.
- ²¹⁶ EQUIPO MUNDO, *Los 90 ministros de Franco*. Dopesa, Barcelona, s. d. 91-94.
- ²¹⁷ DUTOURD, J., *La langue de l'Europe, c'est la français*, in Paris Match, n. 1356, 24 mai 1975, 7.
- ²¹⁸ Europaren batasun politikoa, dirudienez, batasun linguistiko baten bidez ere egin nahi da. Hizkuntz batasuna frantsesak eman behar du. Alemania eta ingelesa desegokiak dira; portugesa, espainola, eta abar, ez dira aipatu ere egiten. Iberiar Penintsulan berdintsu pentsatu izan da: batasun politikoa Gaztelatik egin behar da, eta batasun linguistikoa herrialde beronen hizkuntzaz; gaineratikoak ez dira horretarako haintzakotzat hartzen. Abiapuntu horretatik ekinda, gainerako mito linguistikoak sortu eta egiaztatu nahi izatea.
- ²¹⁹ CALVET, L. J., *a. o.*, 128-129.
- ²²⁰ CALVET, L. J., *a. o.*, 45.
- ²²¹ SAPIR, R., *a. o.*, 14.
- ²²² LAZARO CARRETER, F., *Diccionario de términos filológicos*. Ed. Gredos, Madrid, 1962. Términos "dialecto" y "lengua".
- ²²³ MICHELENA, L., *a. o.*, 125.
- ²²⁴ CALVET, L. J., *a. o.*, 45-47. Martinet eta Bloomfield aipatzen ditu.
- ²²⁵ CALVET, L. J., *a. o.*, 54, 121-123.
- ²²⁶ CALVET, L. J., *a. o.*, 123.
- ²²⁷ CALVET, L. J., *a. o.*, 121-122.
- ²²⁸ SAPIR, E., *a. o.*, 30.
- ²²⁹ SAPIR, E., *a. o.*, 144-145.
- ²³⁰ SAPIR, E., *a. o.*, 30-31.
- ²³¹ BODIN, J., *Alta Edad Media: un empirismo hierocrático*, in TOUCHARD, J., *Historia de las ideas políticas*. Ed. Tecnos. Madrid, 1969. 109.
- ²³² LEJEUNE, L., *Liège et son pays. Naissance d'une patrie*. Bodin. L.-k aip., *a. o.*, 178.
- ²³³ BODIN, L., *a. o.*, 179-180.
- ²³⁴ "Nazionalitate", "nazio", "etnia", "estatu" era horrelako hitzen azterketa batetarako edo nazionalitatearen eta hizkuntzaren arteko harremanak, nazionalitate eta estatuaren artekoak, aztertzeko, bada bibliografiarik franko. SURATTEAU, R. *La idea nacional. De la opresión a la liberación de los pueblos*. Edicusa, Madrid, 1975. 11-55. Beste asko bezala, hau ere zentzu kritiko bizi batez irakurtzekoa. BUSQUETS, J., *Introducción a la sociología de las nacionalidades*. Edicusa, Madrid, 1971. Passim. Bestalde, interesik duenarentzat ez da zaila bibliografia zabal bat topatzea ere.
- ²³⁵ Monarkia Absolutuaren teorian, ik. LAPEYRE, H., *a. o.*, 20-214. eta jasotzen duen bibliografia.
- ²³⁶ JEANNIN, P., *La renovación de las ideas en las luchas políticas del siglo XVI*, in TOUCHARD, J., *a. o.*, 199.
- ²³⁷ KUKENHEIN, L., *a. o.*, 303.
- ²³⁸ NEBRIJA, A., *a. o.*, 11.
- ²³⁹ ALONSO, A., *a. o.*, 18-19.
- ²⁴⁰ IBANEZ MARTIN, J., *a. o.*, X.
- ²⁴¹ NEBRIJA, A., *a. o.*, 11.

- ²⁴² ALONSO, A., *a. o.*, 30.
- ²⁴³ VALDES, J. DE, *a. o.*, 28.
- ²⁴⁴ VALDES, J. DE, *a. o.*, 29: "Esta lengua (vizcaina) es tan agena de todas las otras de España, que ni los naturales de ella son entendidos por ella poco ni mucho de los otros, ni los otros de ellos. La lengua catalana diz que ere antiguamente lemosina, que es ahora lenguadoc. (...) La portuguesa tiene más de castellano que de ninguna de las otras". Gaztelaniaren eta portugesa-ren arteko kidetasun horretaz, ik. TOVAR, A., *Lo que sabemos de la lucha de las lenguas en la Península Ibérica*. Gregorio del Toro, Madrid, 1968, 50.
- ²⁴⁵ CALVET, L. J., *a. o.*, 21. Ohar hau egiten du autoreak: "Le militarisme francophile du siècle témoigne d'un ultrachauvinisme qui n'a d'egal que le militarisme germanophile auquel il s'oppose".
- ²⁴⁶ CERTEAU, M. DE; JULIA, D.; REVEL, J., *a. o.*, 21.
- ²⁴⁷ CERTEAU, M. DE; JULIA, D.; REVEL, J., *a. o.*, 21.
- ²⁴⁸ CALVET, L. J.-k aip *a. o.*, 38.
- ²⁴⁹ CALVET, L. J., *a. o.*, 53-54.
- ²⁵⁰ Ik. eskema teoriko hau, zabalago Calvet-engan, *a. o.*, 55-85.
- ²⁵¹ Amerikako politika linguistikoaz ezagupide egoki bat ukateko, behar-beharrezkoa da RICHARD KONETZKE-ren lanak eta berak bildutako dokumentuak ezagutzea. KONETZKE-renetatik *Colección de documentos para la historia de la formación social de Hispanoamérica, 1493-1810* aipatuko dut hemen bakarrik (CSIC, Madrid, 1953, 62). Gogora ditzagun beste autore jakingarri batzu: SILVIO ZAVALA (eta beronen bibliografia aberatsa), CONSTANTINO BAYLE, LOPEZ ESTRADA, ROBERT RICARD, eta abar. Izan bekigu zilegi oroharki egiten dugun ohar hau.
- ²⁵² REGLA, J. (eta beste), *Introducción a la Historia de España*. Ed. Teide, Barcelona, 1965. 183.
- ²⁵³ CHAUNU, P., *La expansión europea* (siglos XIII-XV). Ed. Labor, Barcelona, 1972 6-7.
- ²⁵⁴ CHAUNU, P., ik. *Conquista y explotación de los nuevos mundos*. E. Labor, Barcelona, 1973. 250.
- ²⁵⁵ LYNCH, J., *España bajo los Austrias. I. Imperio y Absolutismo*. Ed. Península, Barcelona, 1970. 197. Berrogeitahamar urtetan, 1509-1559, 15.480 lagun izango ziren legez Ameriketara joanak. Legez kontra, 150.000taraino? Konetzke-k 300.000 bat emango du XVI. mende osorako.
- ²⁵⁶ CHAUNU, P., *Conquista*. 252, 224-225.
- ²⁵⁷ MAURO, F., *La expansión europea* (1600-1870). E. Labor, Barcelona, 1968. 256.
- ²⁵⁸ MENDIETA, Y. DE, *Historia eclesiástica Indiana*. Ed. Atlas, Madrid, 1973. 133-134.
- ²⁵⁹ MENDIETA, J. DE, *a. o.*, 133.
- ²⁶⁰ MENDIETA, J. DE, *a. o.*, 136-137.
- ²⁶¹ *Recopilación de las leyes de los Reynos de las Indias*. Consejo de la Hispanidad, Madrid, 1943. 3 liburuki. Liburu eta lege ezberdinetan aski jakingarri jaso liteke hizkuntz politikaz zerikusirik duenik.
- ²⁶² *Recopilación*. Ley XVIII, tit. I. lib. VI.
- ²⁶³ *Recopilación*. Ib.
- ²⁶⁴ *Recopilación*. Ley V. tit. XIII. lib. I.
- ²⁶⁵ Misiolariek, "tarea compleja y de magnitud enorme" deituari eskaini zioten bibliografiaz, ik. *Aspectos históricos de los desarrollos lingüísticos hispanoamericanos en la época colonial*, S. ZAVALA-rena in *Jahrbuch für Geschichte von Staat, Wirtschaft und Geseltychaft Lateinamerikas*. Köln, IV. lib., 1967. 24-36, 24 n. 5.
- ²⁶⁶ Independentziaren ondoko politika linguistikoaz bibliografia SILVIO ZAVALA-rengan, *a. o.*, 24, 2. zenb.

²⁶⁷ KONETZKE, R., ik. *Colección* delakoan dokumentu hauk: Liburukian: 113, 182, 183, 431, 460. Liburukian: 19, 29, 39, 88, 99, 224, 233, III (2). liburukian: 520, 531, 559, 561, 568, II. liburukian: 1, 7, 8, 20, 21, 22, 23, 52, 54, 166, 174, 214, 218, 245. III (2). liburukian: 265, 361. Dokumentu hauk denak hizkuntzari zuzenean begiratzen diotenak dira; baina irakaskuntzari nahiz pastoralgintzari zegozkienak ugari dira eta berauetan eurrez aurki liteke hizkuntzekiko hamaika gauza eta erabaki

²⁶⁸ KONETZKE, R., *América Latina*. II. *La época colonial*. siglo XXI, Madrid, 1971. 200.

²⁶⁹ KONETZKE, R., *Colección*. II (1), 39, 19. dok.

²⁷⁰ KONETZKE, R., *Colección*. II (1), 39-40.

²⁷¹ KONETZKE, R., *América Latina*. II, 201.

²⁷² SOLORZANO PEREIRA, J., *Política Indiana*. Ed. Atlas, Madrid, 1970. 395-404.

²⁷³ Borbondarrak dira Penintsulan ere Administrazio bidez hizkuntz bat-beratasuna bizkorrago ezarri nahi dutenak. Hala nola, "Decreto de Nueva Planta" deitua (1716) Kataluniarako. Ik. F. SOLDEVILLA, *a. o.*, 1168-1188.

²⁷⁴ KONETZKE, R., *América Latina*. II. 202.

²⁷⁵ Francisco Antonio Lorenzana y Butrón (1722-1804), Espainiako Gotzainen artean, XVIII.mendean, ezagunenetakoa izan zen. 1765.ean Plasencia-ko Apezpiku egin zuten, eta hurrengo urtean México-ko Artzapezpikutara jaso. Urte gutitan lan eskergea egin zuen han. 1771an México-ko IV. Kontzilio Pastoral bildu zuen. 1772an Toledo-ra aldatu zuten. Mende astinaldiak hurbil-hurbiletik ikusi eta jasan zituen.

²⁷⁶ KONETZKE, R., *Colección*. III (1), 365.

²⁷⁷ KONETZKE, R., *Colección*. III (1), 364.

²⁷⁸ KONETZKE, R., *Colección*. III (1), 365.

²⁷⁹ KONETZKE, R., *Colección*. III (1), 364.

²⁸⁰ KONETZKE, R., *América Latina*. II. 202-203.

²⁸¹ KONETZKE, R., *Colección*, III (1), 368.

²⁸² KONETZKE, R., *América Latina*. II, 204.

²⁸³ ALCOVERRO, T. *La enseñanza del árabe, uno de los objetivos fundamentales del actual régimen*, in *La Vanguardia Española*, 4 de marzo 1976, 19.

²⁸⁴ Kolonikuntza honen kondaira laburtu batetarako, Historia orokorretara jo lezake irakurleak. Esate baterako, CROUZET, M. *Historia General de las Civilizaciones*. Ed. Destino, Barcelona, 1967. MAURO, F.-ren obra (ik. arestian, 85. oharrean). MIEGE: *Expansión europea y descolonización desde 1870 hasta nuestros días*. Labor, Barcelona (Itzulpen hau argitaratu emateko oraindik).

²⁸⁵ SCHNERB, R., *El siglo XIX. El apogeo de la expansión europea (1815-1914)* Ed. Destino, Barcelona, 1969. 439 M. CROUZET-en aip. obraren VI. liburukia. Ik. aurreko oharra).

²⁸⁶ SCHNERB, R., *a. o.*, 441. Demografiarako, ik. CROUZET, M., *aip. obran*, VII liburukian, 696 eta hurrengoak.

²⁸⁷ TURIN, Y. *Affrontements culturels dans l'Algérie coloniale*. Paris, 1971. 68.

²⁸⁸ CALVET, L. J.-engandik laburtua: *a. o.*, 68-71.

²⁸⁹ CALVET, L. J., *a. o.*, 82.

²⁹⁰ THEBAULT, D., *Langue arabe et parlars maghrébins*, in *Cahiers nord-africains*, 74. zenb. août-septembre 1959. CALVET-ek aip., *a. o.*, 124.